

Носири Хусрав

ОСОРИ
БАРГУЗИДА

барои дастрасии китобҳои ҷолиби
дигар, тугмаи зеро пахш кунед:

t.me/kitobju

Хучанд-2003

Чамъияти "КИТОБ"-и вилояти Суғд
Идораи маорифи
Ҳукумати вилояти Суғд

Носири Хусрав

ОСОРИ

БАРТУЗИДА

Саодатнома

Қитъаҳо

Сафарнома

Хучанд - 2003

Ин китоб бо дастгирии
Ҳукумати вилояти Суғд
нашр гардид.

Таҳия ва сарсухани
Маъруф БОБОҶОН ва Наим МАЛИКИСЛОМОВ.

Муҳаррири масъул: Аҳмадҷон ХИСТЕВАРЗӢ
Ҳуруфчин: У.НУРУЛЛОХОҶАЕВА
Саҳҳоф: З.ШАФИЕВ

Осори баргузидаи Носири Хусрав аз "Саодатнома",
қитъаҳо ва "Сафарнома" иборат буда, ба ифтихори
1000-солагии зодрузи шоир ва мутафаккири бузурги
халқи тоҷик нашр мешавад.

© Нашриёти "АНИС",
ш.Хучанд, кӯчаи Ленин, 41.

САРСУХАН

Мутафаккири барҷаста, шоир ва нависандан машҳури халқи тоҷик ҳақим Носир ибни Хусрав ибни Ҳорис-ул-Қубодиёни дар даврае ба дунё омада, ба камол расида ва эҷод кардааст, ки халқу кишвари ӯ ба фотиҳи сиёсӣ ва иҷтимоӣ гирифта буд. Ҳар чӣ дар замони салтанати Сомониён (875-999) офарида шуда буд, дар натиҷаи тохтутаъзоҳи Ғазнавиёну Қарохониён таназзул ва маъхаш гашт.

Носири Хусрав дар соли 1004 дар ноҳияи Қубодиёни имрӯзаи вилояти Хатлон дар оилаи даҳхон ба дунё меояд. Шоир айёми таваллуд ва тарзи минбаъд ба камолоти маънавий расиданаширо чунин ифода мекунад:

*Бигашт зӣ ҳиҷрат пас сесаду наваду чор,
Бинҳод маро модар бар маркази агбар.
Боландаи бедониш монанди наботе,
Қаз хоки сияҳ зоиду аз оби муқаттар.
Аз ҳоли наботӣ бирасидам ба сутури,
Якҷанд ҳаме будам, чун мургаки бепар.
Дар ҳоли қаҳорум асари мардумӣ омад.
Чун нотиқа раҳ ёфт дар ин ҷисми муқаддар.
Паймуда шуд аз гунбад бар ман чиҳилу ду,
Қўёи хирад гашт маро нафси суханвар.*

Мутафаккири даври ҷавониро ганимат доништа, шабу рӯз ба донишомӯзӣ шугл кардааст. Бай на танҳо рукӯҳои илму адаб ва фалсафаи Машриқзаминро азбар мекунад, балки шоҳаҳои динҳои ҳиндувону насориён ва гайреро меомӯзад. Аз ин рӯ дар ҷое ин тавр баён мекунад:

*Намонд аз ҳеҷ гун дониш, ки ман э-он,
Накардам истифодат бешу қамтар.*

Носири Хусрав дар тӯли мусофирати ҳафтсола (437-444 ҳиҷрӣ) ҳаҷр маротиба зиёрати Каъба карда, Эронзамин, Арманистон, Осиёи Хурд, Ҳалаб, Тароблис, Шом, Сурия, Фаластин, Қазират-ул-араб, Миср, Тунис, Нӯба, Судон ва гайраро сарбасар пиёдаву савора мегардад. Ин сафар ва қаҳонгардӣ ӯро на танҳо бо урфу одат, фикру ақида, маданияти ҳосаи он мамолик ва халоқиқ шинос мекунад, балки бо донишмандони замон, олимону орифон ва назимону носирон ва сиёсатмадорон ҳамсӯҳбат намуда, доираи дониш ва тафаккури вайро вусъат мебахшад.

Шоир соҳиби ду девон дар забонҳои модарӣ ва арабӣ буданаширо дар ҷое чунин ишора кардааст:

*Бихон ҳар ду девони ман, то бубинӣ,
Яке гашта бо Унсурӣ Бӯхтариро.*

Носири Хусрави Қубодиёний ҳамчун ҳаким, ҷаҳонгард ва донишманди замон дар эҷодиёташ ба панду насиҳат аҳамияти хоса додааст. "Саодатнома", "Равшаноиннома", "Кушоиш ва раҳиш", "Ҷомеъ-ул-ҳикматайн" ва ғайра пур аз панду ҳикмат ва андарзҳост, ки то ба имрӯз аҳамияти худро гум накарда, хонандаро, баҳусус насли наврасро ба роҳи рост, покӣ, донишомӯзӣ, созандагӣ ва ватандӯстӣ ҳидоят мекунад.

Баъди сафарҳои олам шоир ба зодгоҳаш бармегардад. Азбаски ӯ ҳақиқатпараст ва ҷасуру далер буд, рӯзгори сангину талхи мардумро дида, дар хона осуда нишаста наметавонад. Суханҳои одилонаи тазу тунд ва шеърҳои оташини фуқаропарваронаи ӯ аҳли ҷоҳу ҷалолу онвақта - ҳокимони зархариди туркони газнавию қарохониро ба танг оварданд ва он ҷоҳилон бо касалесони худ ба тазъику тазъиби шоир афтоданд. Носири Хусрав аз ҳучуми ҷоҳилон роҳи гурезро пеш гирифт, то ки садои он асри пушошӯбу пурталотумро баҳри мо - наслҳои минбаъда бирасонад.

Оқилонро дар ҷаҳон ҷое намонд.

Ҷуз, ки дар кӯҳсорҳои Шомихот

гуфта, шоир роҳи Бадахшонро пеш мегирад ва маконро бо номи Юмгон (ҳоло дар Бадахшони Афғонистон) интиҳоб мекунад, ки барои эҷод кардан ва тарғибу ташфиқи ақидаю тарикат мувофиқ буд. Ҳаким Носири Хусрав Юмгонро баъдтар ба маркази илму маърифат табдил дода, меғӯяд:

Кони илму хираду ҳикмат Юмгон аст,

То ман, марди хирадманд, ба Юмгонам.

Дили ин фарзанди барӯманди халқи тоҷик Носири Хусрави Қубодиёний дар соли 1088 аз задан боз мемонад.

Ин мутафаккири бузург барои халқи тоҷик асарҳои зерини илмию адабро боқӣ гузоштааст: «Зод-ул-мусофирин», «Ҷомеъ-ул-ҳикматайн», «Хон-ул-ихвон», «Кушоишу раҳиш», «Ваҷҳи дин», «Далел-ул-мутаҳирин», «Сафарнома», девони ашъор, «Равшаноиннома», «Саодатнома» ва ҷитъаҳо.

Мавзӯи асосии кулли ин асарҳои Носири Хусрав аз афкори фалсафӣ, динӣ ва ахлоқӣ иборатанд.

Дар таҳияи ин китоб мураттибон аз «Куллиёт» (1991) ва «Сафарнома»-и Носири Хусрав (1970), ки нашриёти «Ирфон» ҷоп кардаанд, истифода бурдаанд.

**Маъруф БОБОҶОН,
Наим МАЛИКИСЛОМОВ.**

Саодатнома

Дило, ҳамвора таслими ризо бош,
Ба ҳар ҳоле ки бошӣ, бо Худо бош.
Худоро бош, агар марди худой,
Мақун бегонагӣ, гар ошноӣ.
Ҳадиси дузаҳу чаннат раҳо кун,
Парастии хос аз баҳри Худо кун.
Туро бар ҳарду гетӣ баргузиданд,
Ҳам охир баҳри корат офариданд.
Зи ту чуз бандагӣ қардан нашоёд,
Аз у чуз худ худовандӣ наёёд.
Дар ин дар ҳеч икроҳе набошад,
Аз ин бех ҳеч даргоҳе набошад.
Агар лофе заня ҳам, лофи дин зан,
Ҳамеша даст дар ҳаб-ул-матин зан.
Ба ҳар коре мададгорат Худо ҳаст,
Далели роҳи динат Мустафо ҳаст.

Он баёнӣ навиҷат

Дило, пандам ниюшу дил дар у банд,
Зи ту тавба, зи пирони куҳан панд.
Азизо, гар ба худ хорӣ нахоҳӣ,
Мақун коре, ки боз орад табоҳӣ.
Мақун коре, ки аз нангу надомат
Сияҳруӣ шавад андар қиёмат.
Мақун аз ҳоли мискинон фаромуш,
Чу дорӣ мое дар донишу хуш.
Даруни мустамадон шод медор,
Зи рузи баргузашта ёд медор.
Чу дар неқӣ ризои кирдгор аст,
Бех аз неқӣ, назар кун, то чӣ кор аст.
Чу аз сӯҳбат кунад дар нафс таъсир,

Ба сухбат дустони муътабар гир.
Дилатро рост кун, гар росткоря,
Ки ҳаст аз росткоря растагоря.
Фузун хоҳя бақо, дилхо маёвор.
Ки доим дар амон бошад камозор.
Зи омузандае маъний фаро гир,
Зи некия, гар бадат ояд, маро гир.

Дар бибилъ ризо

Ба ёди Ҳақ таъоло бош хушнуд,
Ки хушнудя ризо ҳосил кунад зуд.
Мабар бар кас ҳасад, гар молдор аст,
Ки ту дар ранчиву у шодкор аст.
Тамаъ бар ҳарчи бастя, пой бастя.
Чу даст аз чумла шустя, рав, ки растя.
Ҳамеша некхоҳи мардумон бош,
Ба некия, кӯш он гаҳ дар амон бош.
Чу бад хоҳя ба кас, аз гам бикоҳя,
Ба ҳар кас нек хоҳ, ар некхоҳя.
Дилатро бо мурувват муттафиқ кун,
Агар хайре куня, бо мустаҳиқ кун.
Мадад кун, то ки Ҳақ ёри ту бошад,
Ҳама олам мададгори ту бошад.
Мурувват нест, ар афтода биня
Ба раҳ монанди худ, бар ҳар нишиня.
Ба некон бошу андар некуй куш,
Мақун некии кас аз дил фаромуш.
Ба некон умр хоҳя, барг хоҳя,
Бадонро халқи олам маргхоҳя.
Ба кас мапсанд, он чи нописанд аст,
Ки вочиб куштани мор аз газанд аст.
Машав касро ба кин хонабарандоз,
Ки ҳар кас бад кунад, ёбад бадя боз.
Мақун ширин ба дил моли ятимон,
Ки аз молат бикоҳад, ҳам зи имон.
Бирав, бо халқ хушгӯ бошу хушху,

Ки хуи аз тарбият шуд мушки хушбу.
Гувар аз тундиву аз тундхуй,
Тавозуъ пеша кун, гар товаруя.
Гиреҳ бо ҳар касе мафкан дар обру,
Чя бадтар бошад аз марди турушру.
Мапиндор аз лаби ширин зиён аст,
Ки хандонруй доим дар амон аст.
Фуру хур хашм андар вақти гармй,
Зи муъмин хуш бувад чарбиву нармй.
Машав гарра ба зуру бозуи хеш,
Ки дорад зури бозу беш аз пеш.
Ҳалимй кун чу дона дар таҳи санг,
Гарат бар сар бигардад оснёсанг.

Би байни узлат

Бибур аз чоҳил, арчи х(в)еш бошад,
Ки ранчи у зи роҳат беш бошад.
Зи нодону зи ночинсу зи нокас,
Ба шаб бигрез, мангар ҳеч дар пас.
Машав хушдил ба савдоң гаронат,
Ки як судат наярзад сад зиёнат.
Мақун коре, ки на кори ту бошад,
В-аз он дар ҳар дил озори ту бошад.
Ҳазар аз молдори пуртакаббур,
Ки мабраз гандатар гардад чу шуд пур.
Табарро кун зи ҳар бадфеълу бадном,
Ки бадномат кунад охир саранҷом.
Мабош эмин зи ҳар роҳеву гоҳе,
Ки душман барканад кӯхе ба коҳе.
Машав ҳамроҳи кас ноозмуда,
Тафовут дон зи дида то шунида.
Мунофиқро мадон ёри мувофиқ,
Мунофиқро мунофиқ дон, мунофиқ.

Он байни номӯшӣ

Сухан доништа гу, чизе ки гуя,
Ки нодоништа беҳтар, гар нагуя.
Ба майдони фасохат гар дароя,
Маронаш гарм, то бар сар наоя.
Магу, чизе ба аҳли рӯзгорат,
Ки чун пурсанд, созанд шармсорат.
Сухан бишнава зи лафзи ҳар суҳангу,
Аз он соне, ки хуш ояд, аз он гу.
Магу посух, ки посух нохуш ояд,
Ба кӯҳ овози хуш гу, то хуш ояд.
Мақун бо бихрадон густохбозӣ,
Забон хуш дор, то сар дарнабозӣ.
Сухан ногуфтагӣ бошад нухуфта,
Чу шуд гуфта, кучо монад нухуфта.
Ба ҳар гуфтор манмо пешдастӣ,
Магу ногуфтаниҳо, рав, ки растӣ.
Ҳамеша машварат бо дӯстон кун,
Зи душман рози дил доим ниҳон кун.

Он байни дӯстӣ

Чу хоҳя кард бо кас душманӣ соз,
Маяфкан дӯстӣ бо у дар оғоз.
Фикандан дӯстӣ бо кас салим аст,
Ба сар бурдан вафо кори азим аст.
Маранҷон кас, махоҳаш узр аз пас,
Ки бадкорӣ бувад озурдани кас.
Ки ранҷонидани кас ҳаст осон,
Ба даст оварданаш душвор, медон.
Мақун қасди чафо, гар бовафой,
Ки сағтабъӣ бувад, гар ошноӣ.
Дари ганҷи маишат созгорист,
Калиди боби давлат бурдборист.
Ба тавфиқ он калид ар даррабой,
Ҳама дарҳон баста вокушӣ.

Чу натвоня илочи дарди кас кард,
Маяфзо аз чафояш дард бо дард.
Синони чавр бо дарвеш кам зан,
Чу мархам менадоря, неш кам зан!
Зи мардум водай, бо мардумя бош,
Набояд дев будан, одамя бош!

Ду баёни тамаъ

Тамаъ бисёр кардан хоря орад, ✓
Натиҷа хоря аз ғамхоря орад.
Мадор аз кас тамаъ ҳар дам ба чизе,
Шавад хор аз таваққуъ ҳар азизе.
Ҳар он сахтӣ, ки бо ту рӯй бинмуд,
Агар осон куня, осон шавад зуд.
Ба ҳар боде мачунб аз ҷой чун бед,
Батамкин бош ҳамчун моху хуршед.
Ба ҳар ранҷе дили худ ранҷа доря,
Наёбя ҳаргиз аз ғам худ раҳоя.
Қаноат кун ба нони хушкаки хеш,
Чу кардия аз буруту саблати хеш.
Чу мардон пой маҳкам кун дар ин роҳ,
Зи озу орзу кун даст кӯтоҳ.
Сабукборя бувад бори қаноат,
Кучо бошад чу бозори қаноат.
Пайн нафъ ихтилоти сифла магзин,
Ки дунёят наяфзояд, равад дин.
Тамаъ доря, сағи ҳар тиракешя,
Чу бибридия тамаъ, султони хешя.

Ду баёни ваҷо

Ба бахшиш куш, то дастат шавад пур,
Мақун бо кас ба симу зар тафоҳур.
Бидех, чун дод неъмат кирдигорат,
Ки надҳад баҳри ту меросхорат.
Ба Яздон дех, чу дар бахшиш шитобя,

Ба Яздон ҳар чя бидхя, боз ёбя.
Баровар хоҷати дарвешӣ дилреш,
Битарс аз рузи хоҷатмандии хеш.
Чавонмардия саодатро далел аст,
Ҳар он кас, к-у шаке дорад, бахил аст.
Сахитабъ эмин аст аз дузаҳу нор,
Бахил андар сақар гардад гирифтгор.
Чу шуд дар хона гар ноне надорӣ,
Ки дар бандиву меҳмонро гузорӣ.
Чя бадтар хайри вайро дер кардан,
Чя хуш бошад гурусна сер кардан.
Махур гам баҳри ризқу рӯзии у,
Ки бо ҳар кас равон аст рӯзии у.
Ба тобистон бидеҳ ту қуваи об.
Зимистон оташеву маввев хоб.
Бикун коре, ки андар зиндагонӣ
Наку хоҳӣ, ба кас роҳат расонӣ.
Ту гар тавфиқ дорӣ ҳам бар он бош,
Чу корат карда ояд дар амон бош.
Ба лутфу марҳамат дилхо ниғаҳ дор,
Кас аз дасту забони худ маёвор.
Ба корафтада коромуз мебош,
Ба ҳар дилсухта дилсуз мебош.
Илоҷи дардмандон кун ба ҳар дард,
Ки ҳар кас, к-у чароҳат кард, бад кард.
Чу марҳам хастаро роҳатрасон бош,
Ба саҳтя чораи бечорагон бош.
Бипуӣ андар чавонӣ роҳи Яздон,
Чавон беҳтар худотарсу худодон.
Ба пирия хидмати модар, падар кун,
Чавонию чунун аз сар бадар кун.
Ки парвардаст модар дар канорат,
Падар ҳам солҳо тимордорат.
Мазан аз таъи бар эшон ба дил тир,
Дигарбора ту ҳам хоҳӣ шудан пир.

Дар байёны вағдат

Саодат ихтилоти зиракон аст,
Зи нодон гар расад судат, зиён аст.
Ба доноён даме арвад чаҳоне,
Наарвад сад сари нодон ба ноне.
Мабур аз сӯхбати доно, ки дониш,
Кунад таъсир бар ту аз забонаш.
Ки донишпарварон донишпазиранд,
Чу шамъе, к-он зи шамъе боз гиранд.
Ба лутф аз хеш беҳтар чу ҳарифат,
Ки ҳамчун хеш гардонад зарифат.
Биёмуз он чи нодоня ту зинҳор,
Ки бар кас нест аз омӯхтаи ор.
Ба шогирдия ҳар он к-у шод гардад,
Бувад рӯзе, ки худ устод гардад.
Саги устодро сайдаш ҳалол аст,
Зи чоҳил куштани ҳайвон вубол аст.
Бикун ту чаҳд, то дониш пазирия,
Ки нодон хезиву нодон намирия.
Бани одам агар раҳдон набудя,
Умураш бар ҳама ҳайвон набудя.

Дар байёны шаробат

Аз ин сонанд канносу гулой,
Аз ин як буи хуш з-он ганданоя.
Чи хуш гуфт он хирадманди сухандон,
Ки рӯй аз сӯхбати нодон бигардон.
Дарахти нафси нодон бар наорад,
Хузураш чуз ки дарди сар наорад.
Зиён пайдо кунад, гар суд хоҳя,
Наёрад чуз бад он беҳбуд хоҳя.
Касе, к-у умр бо нодон ба сар бурд,
Чу дунону чу нодон буд чун мурд.
Чу аз ту мегузорад давр соқя,
Ғанимат дон дуруза умри боқя.

Басе сархо фуру рафт андар ин давр,
Дар ин Кулзум нишон надхад кас гав.
Туро асбоби атторя фаровон,
Ту канося куня касро чй товон?
Кунун дарёб, агар тавфиқ доря,
Ки натвоня гузашта боз оря.
Магу аз сухбати доно зиён аст,
Агар доня зи умрат хосил он аст.

Дар баёнӣ зиндагонӣ

Дуруза умр дар дунёи фоя,
Наку кун хую хулку зиндагоня.
Ба ҳар коре сари ришта нигах дор,
Инон якборагя аз даст мағзор.
Ба ҳар коре, ки хоҳя сохт мадхал,
Нигах кун охири корат дар аввал.
Мабош эмин зи ҳар роҳеву гоҳе,
Ки душман барканад кӯхе ба коҳе.
Ба ҳар чое, ки хоҳя дар шуданро,
Назар кун чои берун омаданро.
Махусп, арчи ба хобат майл бошад,
Ки ҳар чо раҳгузори сайл бошад.

Дар баёнӣ марҳумат

Ба пируни забун кун дастгиря,
Ки дар пиря бидоня қадри пиря.
Мақун худро миёни анҷуман чой,
Мақаш беш аз гилеми хештан пой.
Машав бартарнишин аз поян хеш,
Талаб кун чинси худ, ҳамсоия хеш.
Ба чои худ нишин, э-он бех, ки хонанд,
Зи боло боз дар зерат нишонанд.
Басо байдак, ки хурдя дарпазирад,
Ба охир мансаби фарзин бигирад.
Нигах дор аз пароканда забонро,

Маяфкан дар ҳалокат чисму чоңро.
Зи ҳазлу лофи ту озор хезад.
Мазоқи сард оби ру бирезад.
Чу шаҳ гирад туро дар сояи хеш,
Нигаҳ доря дар он дам пояи хеш.
Мақун дар ҳашми шаҳ оташфурузи.
Марав наздики оташ, то насузи.
Аҷаб корест кори подшоҳи,
Дар у ҳам қаҳру ҳам лутфи илоҳи.
Ғаҳе нуш аст бар каф, гоҳ заҳр аст,
Ғаҳе лутф аст ҳамрах, гоҳ қаҳр аст.

Дар баёнӣ фақр

Раҳи фақр аст роҳи босаломат,
Баря аз шарру эмин аз маломат.
Хилофи сарбузургя кун ба хурдия,
Дар ин раҳ по ниҳодя, даст бурдия.
Чу мардон бош, агар марди худоя,
Раҳо кун зарку солуси риёя.
Агар бо ному бо номус бошия,
Набошия марди раҳ, солус бошия.
Зи худбиния хазар кун, то чя биния,
Худо биния, агар худро набиния,
Мамон аз худ чу чунбиш метавоня,
Аз у моня зи худ гар боз моня.
Ба як раҳ нест кун даъвои хастя,
Зи хастя нест шав гар ҳақпарастя.
Фано шуд, то бихиштия гашт Идрис,
Зи худбиния ба лаънат гашт иблис.
Бувад кибру маня аз аҳли томот,
Зи мастон гар бибинию муноҷот.
Чу доня кист дар кунчи харобот,
Зи сузи дардмандон дар муноҷот.

Дар байни волиё

Далелоне, ки биноёни роҳанд,
Сарири мамлакатро подшоҳанд.
Ниҳода номи худ ҳар як гадое,
Ду оламо зада бар пушти пое.
Ду кави ар пеши эшон арза доранд,
Назар аз чониби Ҳақ барнадоранд.
Ту худ бо раҳравон хешя надоря,
Сару савдон дарвешя надоря.
Чаҳон холя зи мардони Худо нест,
На касро буд он чи мар туро нест.
Дағал бисёр мардон дар миёнанд,
Басе агёр ёрон дар миёнанд.
У Чу ганҷанд он азизон дар харобя,
Талаб кун ганчи пинҳон то биёбя.
Зи пешат чун ки тан соуда дорад,
Кадомин неши захролуда дорад.
Басе ёрон ба ганҷанду ту мағрур,
Ки то булбул шавя бо табъи махмур.
Ба ҳикмат ҳар дари мақсуд ёбя,
Ба дарди хеш мархам зуд ёбя.

Дар байни ҳаёво

Туро, эй шайх, ҳам даъво набояд,
Ки даъводор бемаъний нашояд.
Бикун коре, ки кор аз кор хезад,
Нишон хоре, ки гул аз хор хезад.
Бидон раҳрову он гаҳ раҳбаря кун,
Надида роҳ тарки сарваря кун.
Кас аз мақсуди мақсад чун шавад шод,
Кас аз аъмо ба амдо чӯяд иршод.
Агар ту толибя, мардя талаб кун,
Ба дарди хеш ҳамдарде талаб кун.
Мазан бо дасту пой дузди дин бус,
Ки дар поят бибандад зарку солус.

Чавонмардо, агар биноият хаст,
Мазан дар домани тардоманон даст.
Дар ин бозоргоҳи пур зи таррор,
Аз ин киссабури коло ниғаҳ дор.
Зи нафъи бадгухар ҳар як Язиде,
Ба хилла кард худро Боязиде.
Ҳама гуё шарикони Худоянд,
Зи дин пурся, надоня аз кучоянд.

Дар баёнӣ рафӣш

Дило, ёре талаб, гар метавоня,
Чунон ёре, ки бар вай чон фишоня.
Кадомин дуст, к-у бо дуст новад,
Чу кор афтад ба чон чонро бибозад.
Хунук он кас бувад ёри хирадманд.
Ки битвонад кушуд аз пон ту банд.
Надорад инчунин як дуст ёре,
Ки аз дил бартавон бардошт боре.
Туро гар ёфт, моро хабар кун,
Дигар раҳ ин ҳикоят мухтасар кун.
Чу ёбя дусте сахташ ниғаҳ дор,
Ба сустя доманаш аз даст магзор.
Бибояд қарн кардан зиндагоня,
Ки сарду гарми касро боз доня.
На бар ҳазл асту бодя кори ёря,
На ёр аст он ки дорад саргароня.
На ёранд, бал фаровон бор бошанд,
На ҳар кас ёр хоня, ёр бошанд.

Дар баёнӣ татӣш

Бибояд фарқ кардан душман аз дуст,
Ки донистан зи душман дуст некуст.
Кучо душман сиришти дуст бошад,
Ки магзи дустя бепуст бошад.

Саге, к-аш бо ту пайванд аст чонӣ,
Бех аз ёре, ки бо ту саргаронӣ.
Набошад айш бе ҳам дӯстонро,
Ки набвад завқ бе гул бӯстонро.
Касе, к-аш озмудӣ, м-озмояш,
Ки бас бошад як бор озмояш.
Ҳамон аст, ар дусад бор озмой,
ки н-ояд ҳаргиз аз мор ошноӣ.
Ҳамоно табъи мор ошуфтано,
Нашояд мор чуз сар кӯфтано.
Агарчи дӯст бинӣ роз аз у пуш,
Ки натвонад нухуфтан рози ту гуш.
Ҳама кас роздориро нашояд,
Ки оби соф аз ҳар кӯза н-ояд.

Дар баёнӣ нависе

Зи навкиса макун ҳаргиз дирам вом,
Ки расвоию шӯр орад саранҷом.
Мадех зар бегарав, гар подшоҳӣ,
Ки душман гардадат гар боз хоҳӣ.
Бувад як ранҷиш аз нододани зар,
Садаш ранҷиш, ки гуй: «зар биёвар».
Мадех зар бегаравгон, нест бехбуд,
Ба шарти он ки бистонӣ аз у зуд.
Ту гар қарзе ситонӣ, ҳам бар он бош,
Чу корат карда ояд, дар амон бош.
Манех миннат, кучо хонӣ ту бошад,
К-аз он шукрона дар чони ту бошад.
Ба хони дигарон бахшиш раҳо кун,
Чавонмардӣ ба хонумони худ кун.
Зи моли худ расон касро маноле,
Ба сайди шер даргунҷад шағоле.
На сим аст, он ки дар имсок монад,
Пас аз мурдан ба зери хок монад.

Дар байни рибхор

Рибхорон зи аҳли нор бошанд,
Кучо аз хулд бархурдор бошанд.
Басо мумсик, ки неъмат чамъ овард,
Ки мурду қаҳбааш бо дигаре х(в)ард.
Басо зар суд кардӣ, хеш шоҳӣ,
Пас он карданд фарзандон гадоӣ.
Рибхора сабук давлат сарояд,
Агар чизе кунад не дархур ояд.
Махур нонаш, агарчи нафъи чон аст,
Ки гирдовардан хони касон аст.
Замину чарх бооранд аз вай,
Худову халқ безоранд аз вай.
Агар сад сол дар дузах нишинад,
Зи молик гайри озурдан набинад.

Дар байни раоб

Бех аз санъат ба гетя муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест.
Ба руз андар пайи сомони хеш аст,
Чу шаб дар хона шуд, султони хеш аст.
Хурад бешу кам он моя, ки хоҳад,
Ба руз афзояд он-ч аз вай бикоҳад.
Бибур аз суҳбати ҳар дуну ҳар хас,
Таносуда зи бори миннати кас.
Ба бозу ҳосил орад кути фарзанд.
Хурад хуш бо аёлу хешу пайванд.
Расад сад баркат аз касби ҳалолаш,
Бияфзояд Худо дар касби молаш.
Чу шаб шуд хуфта эмин дар шаби тор,
Чу руз ояд равад боз аз пайи кор.
Ба санъат то ба мустақбил зи мозӣ,
Худо розӣ аз у ҳам халқ розӣ.
Зи касби даст набвад ҳеч оре,
Бех аз мақсад набошад ҳеч коре.

769467

Дар баёнӣ дӯстдорӣ

Бех аз саннон олам дехқон аст,
Ки ваҳшу тайрро роҳатрасон аст.
Зи сонез ройгон нафъе нахезад,
Зи дехқон оқибат чизе бирезад.
Чаҳонро хуррамя аз дехқон аст,
Ки хористон аз у чун бустон аст.
Аз ин бех бо бани одам чӣ кор аст,
К-аз одам ин нишоне ёдгор аст.
Ба роҳат аз даҳоқин мурғу муранд,
Ҳама гар одамию гар сутуранд.
Ба коранду ҳама мардони коранд,
Арақ резанду кути халқ коранд.
Калиди ризуқ қисмат сахт дар мушг,
Чароғи дилфурузӣ дар даҳ ангушт.
Ба дунё оқилона тухм киштанд,
Ба уқбо ҷумла дар боғи бихиштанд.
Агар дехқон чунон бояд, ки шояд,
Сабук гӯй аз малоӣнк даррабояд.
Агар ҷуён қахтия нон набудӣ,
Касе дар пояи дехқон набудӣ.

Дар баёнӣ фаршӣ

Се қавм андар чаҳон ашрафтارينанд,
Зи мардум он чи хосонанд инанд:
Нахустин поя бартар анбиёрост,
В-аз он поя фурутгар авлиёрост.
Савум поя ҳакимони чаҳонанд,
Ки раҳши дониш аз майдон чаҳонанд.
Дигар бошад авомуннос мардум,
Ба захми якдигар чун мору каждум.
Чуниинанд анбиён баргузида,
Ҳар он чи гуфта аз Раҳмон шунида.
Бад — ин поя расидан нест касро,
Ба ҳар ҳарза напаймояд ҳавасро.

Суйи Хақкуляқин раҳ анбиёроост,
Камоли маърифат мар Мустафорост.
Надорад э-анбиё кас пояи у,
Сарири ҳарду кави дар сояи у.
Валекин авлиёро ғайр аз ин аст,
Мар эшонро бар ин айнуляқин аст.
Раҳе, к-онҳо ба дида пок кардан,
Ҳакимон он ба илм идрок карданд.

Дар баёни ҷаё

Ҳаё асл аст андар зоти инсон,
Ки дорад одамиро одамисон.
Намуд Эзид ба меъроҷ ошкоро,
Ҳаёву ақлу имон Мустафоро.
Чу бишнид ин хитоб аз Кирдигор у,
Аз ин се ақро кард ихтиёр у.
Ишорат ёфт аз нури Илоҳя,
Аз ин се чиз бигзин он чи хоҳя.
Бигуфт имон, ки бо ақлам гарав кун,
Ҳаё гуфто бибошам кухна нав кун.
Чу хоҷа бозгашт, омад ба даргоҳ,
Ҳаёву ақлу имонаш ба ҳамроҳ.
Ҳаё пеш ор, агар имон-т бояд,
Ки имон беҳаё кай рух намояд.
Касе, к-аш ҳаст бо ақл ошноя,
Кучо тан дар диҳад дар беҳаёя.
Ҳаё бояд, ки дорад одамизод,
Ки лаънат бар вучуди беҳаё бод.

Дар баёни манозил

Чя бандя дар работи пурхатар дил,
Мусофир то ба кай монад ба манзил.
Пул аст ин даҳру ту бар вай равоня,
Насозад хона бар пул корвоне.
Чя хоҳя э-ин сарои орият бурд,

Ба чуз ду газ кафанро кай тавон бурд?
Ки хоҳя з-ин саро рафтан яке рӯз,
Шабӣ таҷридро шамъе барафрӯз.
Мучаррад бош чун Исои Марям,
Табарро кун чу Иброҳими Адхам.
Ту пеш аз марг з-ин бустон сафар кун.
Хавои боғу бустони дигар кун.
Агар бо молу бо чоҳу ганҷя,
Бибояд рафт аз дайри сипанҷя.
Агар молу маноли ту намонад.
Деху гири ту ҷовидон бимонад.
Чу Исо роҳи ту бар осмон аст,
Ҷаҳон як сар ҷарогоҳи харон аст.
Ҳаме дон бигзарад ин умр чун бод.
Ту хоҳя дардманду хоҳя дилшод.
Сарои орият бо кас намонад,
Ҳама кас доман аз вай барфишонад.

Дар баёни гурур

Басе шоҳони бодавлат, ки дидем,
Ба гайр аз он ки дар дафтар шунидем.
Ҳама дар хок рафтанду гунуданд,
Ту гуя дар ҷаҳон ҳаргиз набуданд.
Зи рафтаншон зи хок андар басе нест,
Магар гуя ба хок андар касе нест.
На султону на шах кас боз ёбя,
На аз миру малик оғоз ёбя,
Ҷаҳон чун қаҳбаи чун сурху зард аст,
Ки ҳаргиз у вафо бо кас накардаст.
Яке шуд, дигар омад, ҷой бигрифт,
Ҳамоно мард ҷой бигрифт.
Басе чандин гурури молу зар чист,
Зи мунъим вақти мурдан зортар кист?
Кучо Хушанг, ку Баҳрому кучо гур?
Ки он шоҳони даъводори мағрур?
Буриданд аз сарои фонӣ уммед,
Намонда чуз Худо бокиву ҷовид.

Дар байни инҷиб

На бас хуб аст дидори ланмон,
Шуда чун Юсуф андар чанги гургон.
Хама худбинтар аз Фиръавну Намруд,
Чу Намруд аз пари як пашша нобуд.
Яке чун афъии саргашта хаста,
Яке чун акраби думбаршикаста.
Чу надхад доди кас, гар дод хоҳад,
Дилаш аз баҳри симу зар бикоҳад.
Малакхӯе чу хозир гашт бар дар,
Гуруҳи дев бинад дар баробар.
Агар Асҳоби Каҳв ояд ба даршон,
Намояд камтар аз сағ дар назаршон.
Саломашро зи дур овоз надханд,
Ба қавли мусавӣ розӣ набошанд.
Зи гусола худое бартарошанд.
Биёвезанд Исоро ба хорӣ,
Суми харро харанд аз хоксорӣ.

Дар байни қаноат

Мадон ганче беҳ аз ганчи қаноат,
Ғаниҳол аст мағди боқаноат.
Ҳамегуям ман инро чорае нест,
Ки чун ман дар ҷаҳон бечорае нест.
Ҷя будя, гар гурез астя зи махлук,
Сари хилватнишин будя ба Айюк.
Дарег аст он ки баҳри як дирам зар,
Гухар бо хо: бояд кард ҳамсар.
Агар дарвеш, агар шоҳу амир аст,
Ба гетя аз кафофия ногузир аст.
Маро камтар хуриш будиву пушиш,
Ба мадхи кас накардам ҷаҳду кушиш.
Умедам ҳаст ҳамроҳии мардон,
Аз ин уммед навмедам магардон.
Басе ганҷам бибуду мавзеи хоб,
Сарое бас латифу ҷашмае об.

1
Худовандо, на бояд тахту тоҷам,
Мадех лекин ба махлуқ эҳтиёҷам.
Дили моро ба нури худ сафо дех.
Забонамро ба наъти Мустафо дех.

Сабаби хотирманӣ кунӣ

Бигуфтам байт сесада аз дили пок,
Ҳам аз ҳушу забону фаҳму идрок.
Касе, к-аз гафлаташ пунбастан дар гуш,
Чу бархонад, кунад аз дил фаромуш.
Набинад он ки бар чонаш фараҷ нест,
Мақун айше, ки бар аъмо ҳараҷ нест.
Ба наътат додам ороиш тамомаш,
Хирад карда «Саодатнома» номаш.
Зи ман дурри суҳанро бор бастан,
Зи некаҳтар суҳан дар кор бастан.
Дари ин ганҷро бар ту кушодам,
Калиди ганҷ бар дастат ниҳодам.
Тамом аст ин агар дорӣ ту ҳуше,
Чу дурр дар гуш гириву бикӯшӣ.
Чашонидам мазоқатро зи ҳар боб.
Ки Хиёри об бишнояи зи шӯроб.
Ба чашми сар бубин руи маонӣ,
Ки то маънӣ зи сурат боз донӣ.
Саодат боз хоҳӣ дар ҳама кор,
Суҳанҳои шариф аз даст мағзор.
Бикун дар гуш, к-ин дурри самин аст,
Ҳадиси Носири Хисрав ҳамин аст.

Аз "Насихатнома"

Ба вақти субҳидам мебош бедор,
Магар дар субҳидам бикшоядат кор. /

* * *

Хамушия мояи мардони роҳ аст,
Ки дар гуфтан бисе шарру гуноҳ аст. /

* * *

Зи шарм ар бо фаришта ҳамнишиня,
Зи бешармия ту бо девон қариня. /

* * *

Бубояд оқибатандеш будан,
Бурун аз хешу ҳам бо хеш будан.

* * *

Бузургия чуз ба доной мапиндор,
Ки нодон ҳамчу хоки роҳ шуд хор. /

* * *

Хирадманд аз тавозуъ моя гирад,
Бузургия аз карам пиroyа гирад.

* * *

Салоҳи дин бувад парҳезгоря,
Тамаъ динро кашад дар хоку хоря. /

* * *

Ба хурсандя даровар сар, ки растя,
Зи хирс ар дур гаштя, бут шикастя.

* * *

Суханро дар дарозя дор кутох,
Ки аз бисёр гуфтан гум шавад рох.

* * *

Нишин бо ахли илм, эй дуст, модом,
Ки аз дониш беҳя ёбя саранҷом.

* * *

Агар эҳсон куня, бо мустаҳақ кун,
На аз баҳри риё, аз баҳри Ҳақ кун.

* * *

Мақун айби касон то метавоня,
Ки ту, эй дуст, айби худ надоня.

* * *

Ба пур хурдан мақун одат ба як бор,
К-аз он дил тира гардад, чанат афгор.

Қитъаҳо

Рузе зи сари санг уқобе ба ҳаво хост,
В-андар талаби туъма пару бол биёрост.
Бар ростии бол назар карду чунин гуфт:
Имруз ҳама руи ҷаҳон зери пари мост.
Бар авҷ чу парвоз кунам, аз назари тез,
Мебинам, агар заррае андар тағи дарёст.
Ғар бар сари хошок яке пашша бичунбад,
Ҷунбидани он пашша аён дар назари мост.
Бисёр маня карду зи тақдир натарсид,
Бингар, ки аз ин ҷархи ҷафопеша ҷӣ бархост.
Ногаҳ зи камингоҳ яке сахткамоне,
Тире зи казоган биандоخت бар-у рост.
Бар боли уқоб омада он тирӣ чигарсуз,
В-аз абр мар уро ба сӯйи ҳок фуру кост.
Бар хок бияфтоду бигалтид чу моҳӣ,
В-он гоҳ пари хеш кушод аз ҷапу аз рост.
Гуфто аҷаб аст ин ки зи ҷубеву зи оҳан,
Ин тезиву тундиву паридан зи кучо хост.
Бар тир назар карду пари хеш бар у дид,
Гуфто зи кӣ нолам, ки аз мост, ки бар мост.

* * *

Чун тег ба даст ора, мардум натавон кушт,
Наздики Худованд бадя нест фаромушт.
Ин тег на аз баҳри ситамгор бикарданд,
Ангур на аз баҳри набиз аст ба ҷархушт.
Исо ба раҳе дид яке кушта фитода,
Хайрон шуду бигрифт ба дандон сари ангушт.
Гуфто ки «киро куштӣ, то кушта шудӣ зор?»
То боз кучо кушта шавад он ки туро кушт.
Ангуст макун ранча ба дар куфтани кас,
То кас накунад ранча ба дар куфтани мушт.

* * *

Бахт обест гаҳ хушу гаҳ шур,
Гоҳ тираи сиёху гоҳ чу занг.
Бахт мардест аз қиёси ду рӯй,
Халқ кушта бад у дарун ованг.
Ба яке чангаш охта дашнаст,
Ба дигар чанг менавозад чанг.
Чун биёшуфт бар куланг бар абр,
Гум шавад роҳ бар парандакуланг.
В-ар ба Чайхун бар, аз ту баргардад,
Мутахайир бимонадат бар Ганг.
Ҳеч касро ба бахт фаҳре нест,
З-он ки у хуфт, нест бофарханг.
Ба як андозаанд бар дари бахт,
Марди фарханг бо мукомару шанг.

* * *

Маро ёрест чун танҳо нишинам,
Сухангӯе, амине, роздоре.
Яке пушт асташу сад рӯй ҳасташ.
Ба хубя ҳар яке хамчун баҳоре.
Ба пушташ барзанам дасте чу донам,
Ки биншастаст бар рӯяш губоре.
Сухангӯе, баовозе, валекин,
Нагӯяд, то наёбад хушёре.
Набиня, нашнавя ту қавли уро,
Набинад кас чунин ҳаргиз аёре.
Ба ҳар вақт аз суханҳои ҳакимон,
Ба рӯяш барнабинам ёдгоре.
Нагӯяд то ба рӯяш нангарам ман,
На чун ҳар жожхое, бодсоре.
Ба торикя сухан ҳаргиз нагӯяд.
Чу бо ҳашмат машхур шахриёре.
Ба суҳбат бо чунин ёре ба Юмгон,
Ба сар бурдам ба пиря рӯзгоре.

Сафарнома

Чунин гўйд Абумуиниддин Носири Хусрав ал-Кубодиёни ал-Марвазай, ки ман марде дабирпеша будам ва аз чумлаи мутасаррифон дар амвол ва аъмоли султония. Ва ба корхон девония машгул будам. Муддате дар он шуғл мушошарат намуда, дар миёни ақрон шўҳрате ёфта будам. Дар рабеъулохирин санаи 437, ки амири Хуросон Абу Сулаймон Чагрибек Довуд бинни Мекоил бинни Салҷуқ буд, аз Марв бирафтам ба шуғли девония ва ба Пинҷдеҳи Марвруд фуруд омадам, ки дар он рӯз қирони Раъс ва Муштарӣ буд. Гуянд ҳар ҳочат, ки дар он рӯз хоҳанд, бори таъоло ва тақодус раво кунад. Ба гушае рафтам ва ду ракаат намоз бикардам ва ҳочат хостам, то худон таолло ва таборак маро тавонгарӣ диҳад.

Чун ба назди ёрон ва асҳоб омадам, яке аз вешон шеърое порсия мехонд. Маро шеъре дар хотир омад, ки аз вай дархостам, то ривоят кунад. Бар коғае навиштам, то ба вай диҳам, ки ин шеърро бархон. Ханӯз бад-ӯ надода будам, ки ӯ ҳамон шеър биайниҳя оғоз кард. Он ҳол ба фоли нек гирифтам ва ба худ гуфтам: «Худо хочати маро раво кард».

Пас аз он ҷо ба Ҷузҷонон шудам ва қурби як моҳ бибудам ва шароб пайваста хурдаме.

Шабе дар хоб дидам, ки яке маро гуфт:

«Чанд хоҳя хурдан аз ин шароб, ки хирад аз мардум зоил кунад, агар бар хуш бошя бехтар». Ман ҷавоб гуфтам, ки: «Хукамо ҷуз ин ҷизе натавонистанд сохт, ки андуҳи дунё кам кунад». Ҷавоб дод, ки «Бехирадй ва беҳушй роҳате набошад, ҳақим натавон гуфт касеро, ки мардумро ба беҳушй рахнамун бошад, балки ҷизе бояд талабид, ки хирад ва хушро бияфзояд». — Гуфтам, ки «ман инро аз кучо орам». Гуфт: «Ҷуянда ёбанда бошад» ва пас сӯи қибла ишорат кард ва дигар сухан нагуфт.

Чун аз хоб бедор шудам, он ҳол тамом бар ёдам буд, ин насихат бар

ман кор кард ва бо худ гуфтам, ки «Аз хоби чихнасола няз бедор гардам». Андешндам, ки то ҳама афъол ва амволи худ бадал накунам, фараҳ наёбам. Рузи панҷшанбе, шашуми чимодиқолохири санаи чорсаду сию ҳафт, нимаи даймохи порсиёнсол бар чаҳорсаду даҳи ядигурди сару тан бишустам ва ба масҷиди ҷомеъ шудам ва намоз кардам ва ёрӣ хостам аз бори таборак ва таъоло ба гузоридани он чӣ бар ман воҷиб аст ва даст боз доштан аз мувҳиёт ва ношоист, чунон, ки ҳақ субҳонаху ва таолло фармудааст.

Пас аз он ҷо ба Шибургон рафтам, шаб ба деҳан Борёб будам ва аз он ҷо ба роҳи Санглон ва Толиқон ба Марваруд шудам. Пас ба Марв рафтам ва аз он шугл, ки ба уҳдаи ман буд, муоф хостам ва гуфтам, ки «маро азими сафари қибла аст».

Пас ҳисобе, ки буд, ҷавоб гуфтам ва аз дунёя он чӣ буд, тарк кардам, илло андак зарурӣ.

Бисту сеюми шаъбон ба аъми Нишопур берун омадам ва аз Марв ба Сарахс шудам, ки сӣ фарсанг бошад, аз он ҷо чихил фарсанг аст.

Чаҳоршанбеи охири ин моҳ қусуф буд. Рузи шанбе ёдаҳуми шаввол дар Нишопур шудам. Ҳокими замон Тутралбек Муҳаммад буд, бародари Чағрибек ва мадрасе фармуда буд ба наздики бозори Сарроҷон ва оиро иморат мекарданд ва ӯ ба вилояттирӣ ба Исфаҳон рафта буд бори аввал.

Дувуми зилқатъа аз Нишопур берун рафтам дар суҳбати Хоча Муваффақ, ки хочаи султон буд. Ба роҳи Кубон ба Кумас расидам ва зиёрати шайх Боязиди Бастомӣ бикардям. Рузи одина ҳаштуми зилқатъа аз он ҷо ба домгон рафтам, гурраи зилқиччаи санаи чорсаду сию ҳафт ба роҳи Обхурӣ ва Чоштхорон ба Симнон омадам ва он ҷо муддате мақом кардам ва талаби аҳли илм кардам, мардери нишон доданд, ки уро устод Аля Нисоя мегуфтанд. Наздики вай шудам, марде ҷавон буд, суҳан ба забони порсӣ ҳамегуфт, ба забони аҳли Дайлам ва мўйкушуда, ҷамъе пешни вай ҳозир, гурӯҳе Иқлидус мехонданд ва гурӯҳе тиб ва гурӯҳе ҳисоб. Дар аснои суҳан мегуфт, ки бар устод Абӯалӣ Сино раҳматуллоҳи алайҳ чунин хондам ва аз вай чунин шунидам.

Хамонро гарази вай он буд, ки ман бидонад, ки у шогирди Абуалая
Синост. Чун бо вшон дар баҳс шудам, у гуфт: «Ман чизе сипоҳона
донам ва ҳавас дорам, ки чизе аз ҳисоб бихонам».

Аҷаб доштам ва берун омадам, гуфтам: «Чун чизе намедонад, чӣ ба
дигаре омузад».

Ва аз Баал то ба Рай сесаду панҷоҳ фарсанг ҳисоб кардам ва гуянд
аз Рай то Сова сӣ фарсанг ва аз Рай ба Сипоҳон панҷоҳ фарсанг
ва миёни Рай ва Омил сӣ фарсанг. Ва миёни Рай ва Омил кухи
Давоманд аст, монанди гунбаде, ки онро Лавосон гуянд, бар сари он
ҷоҳест, ки навшодир аз он ҷо ҳосил мешавад ва гуянд, ки кибрит низ.
Мардум пусти гов бибаранд ва пури навшодир кунанд ва аз сари
куҳ бигалтонанд, ки ба роҳ натавон фуруд овардан.

Панҷуми муҳаррами санаи чорсаду сию ҳашт, даҳуми мурдодмоҳи
санаи чорсаду понадаҳ аз таърихи Форс ба ҷониби Қазвин равона
шудам ва ба деҳаи Куҳа расидам, қаҳт буд ва он ҷо як ман нони ҷав
ба ду дирхам меоданд.

Аз он ҷо бирафтам, нӯҳуми муҳаррам ба Қазвин расидам, боғистони
бисёр дошт бе девору хор ва ҳеч чиз, ки монетъ шавад дар рафтани
роҳ набуд. Ва Қазвинро шаҳри неку дидам, бо рӯи ҳасин ва кунгура
бар он ниҳода ва бозорҳо хуб, илло он, ки об дар вай андак буд, дар
корез ба зери замин. Ва раиси он шаҳр марде алавий буд ва аз ҳама
саипоъҳо, ки дар он шаҳр буд, кафшгар бештар буд.

Дувоздаҳуми муҳаррами санаи чорсаду сию ҳашт аз Қазвин бирафтам
ба роҳи Бел ва Кубон, ки рустоки Қазвин аст.

Ва аз он ҷо ба деҳе, ки Харазавил хонанд. Ман бо бародарам ва
гуломаке хизду, ки бо мо буд, зоде андак доштем. Бародарам ба
деҳа даррафт, то чизе аз баққол бихарад. Яке гуфт, ки ҷӣ меҳоҳӣ,
баққол манам. Гуфтам: ҳар ҷӣ бошад, моро шояд, ки гарибем ва
баргузар. Гуфт: «Ҳеч чиз надорам». Баъд аз он ҳар куҷо касе аз ин
наш суҳан гуфтӣ, гуфтаме: «Баққоли Харазавил аст». Чун аз он ҷо
бифафтам, ишбебе қавӣ буд, чун се фарсанг бифафтам, деҳе аз ҳисоби
Торум буд. Барзулкайр мегуфтаанд. Гармсер ва дарахтони бисёр аз
ашору ашғир буд ва бештар худрӯй буд. Ва аз он ҷо бифафтам, руде

об буд, ки онро Шоҳруд мегуфтанд. Бар канори рӯд деҳе буд, ки Хандон мегуфтанд ва боҷ меситонданд аз ҷиҳати амири амирон ва аз мулки дайламиён буд ва чун он рӯд аз ин деҳа бигузарад ба руди дигар пайвандад, ки онро Сапедруд гуянд. Ва чун ҳар ду рӯд ба ҳам пайванданд ба даррае фуру раванд, ки сун Машриқ аст аз кухи Гелон ва он об ба Гелон мегузарад ва ба дарёи Обискун меравад ва гуянд, ки ҳазору чаҳорсад рӯдхона дар дарёи Обискун мерезад, ва гуфтанд, ки як ҳазору дувист фарсанг даври уст ва дар миёни дарё ҷазоир аст ва мардуми бисёр ва ман ин ҳикоят аз мардум бисёр шунидам.

Акнун ба сари ҳикоят ва кори худ шавам:

Аз Хандон то Шамирон се фарсанг биёбонакест ҳама санглох ва он қасабаи вилояти Торум аст ва ба канори шаҳр қалъае баланд, бунёдаш бар санги хора ниҳодааст, се девор дар гирди ӯ кашида ва қорезе аз миёни қалъа фуру бурида то канори рӯдхона, ки аз он ҷо об бароваранд ва ба қалъа баранд ва ҳазор мард аз меҳтарзодагонии вилоят дар он қалъа ҳастанд, то касе бегоҳӣ ва саркашӣ натавонад кард ва гуфтанд он амиро қалъаҳон бисёр дар вилояти Дайлам бошад ва аҳли эмини тамом бошад, чунин, ки дар вилояти ӯ касе натавонад, ки аз касе ҷизе ситонад ва мардумон, ки дар вилояти вай ба масҷиди одина раванд, ҳама кафшхоро беруни масҷид бигузоранд ва ҳеҷ кас кафши он касонро набарад ва ин амир номи худро бар коғаз чунин нависад, ки: «Марзабон-ул дайлам хайли Ҷелон Абусолех мавло амиралмуъминин» ва номаш Ҷистон Иброҳим аст.

Дар Шамирон марде неқ дидам, аз Дарбанд буд, номаш Абулфазл халифа бини Аля ал-файласуф, марде аҳл буд ва бо мо кароматҳо кард ва карамҳо намуд ва бо ҳам баҳсҳо кардем ва дустӣ афтод миёни мо, маро гуфт: «Чӣ азм дорӣ?».

Гуфтам: «Сафари қибларо ниёт кардаам». Гуфт: «Хочати ман он аст, ки ба вақти мурочият гузар бар ин ҷо кунӣ, то туро боз бинам!». Бисту шашуми муҳаррам аз Шамирон мерафтам, чаҳордахуми сафарро ба шаҳри Сароб расидам ва понздахуми сафар аз шаҳри Сароб бирафтам ва аз Саидобод гузаштам, бистуми сафари санаи ҷорсаду

сно хашт ба шаҳри Табрез расидам ва он панҷуми шаҳривармохи қадим буд ва он шаҳр қасабан Озарбойҷон аст, шаҳри ободон, тулу арзаш паймудам ба гом, ҳар як ҳазору чаҳорсад буд.

Ва подшоҳи вилояти Озарбойҷонро чунин зикр мекарданд дар хутба: ал-амирул аҷал, сайфуд-даъват ва шарафулмиллат Абумансур Ваҳсудон бинни Муҳаммад мавло амиралмуъминин».

Маро хикоят карданд, ки «Бад-ин шаҳр зилзила афтод шаби панҷшанбеи ҳафдаҳуми рабеъулаввали санаи чаҳорсаду сию чор ва дар айёми мустариқа буд пас аз намози хуфтан. Баъзе аз шаҳр хароб шуда буд ва баъзе дигарро осебе нарасида буд ва гуфтанд чихил ҳазор одамӣ ҳалок шуда буданд. Ва дар Табрез Қатрон ном шоиреро дидам, шеъре нек мегуфт, аммо забони форсӣ неку намедонист, пеши ман омад. Девони Муиҷчик ва девони Дақиқӣ биёвард ва пеши ман бихонд ва ҳар маънӣ, ки уро мушкӣ буд, аз ман пурсид, бо у бигуфтам ва шарҳи он бинавишт ва ашъори худ ба ман хонд.

Чаҳордаҳуми рабеъулаввал аз Табрез равона шудем ба роҳи Маранд ва бо лашкаре аз он амир Ваҳсудон то Хуӣ бишуд ва аз он ҷо бо расуле бирафтам то Барқарӣ ва аз Хуӣ то Барқарӣ сӣ фарсанг аст ва дар рӯзи дувоздаҳуми ҷимодиюлаввал он ҷо расидем ва аз он ҷо ба Вон ва Вустон расидем, дар бозори он ҷо гушти ҳук, ҳамчунон, ки гушти гусфанд, мефурухтанд ва зану мардонӣ эшон бар дуконҳо нишаста шароб мехӯрданд бе таҳошӣ ва аз он ҷо ба шаҳри Ихлол расидам ҳаҷдаҳуми ҷимодиюлаввал. Ва ин шаҳр сарҳадди мусулмон ва арманиён аст ва аз Барқарӣ то ин ҷо нуздаҳ фарсанг аст. Ва он ҷо амире буд. Уро Насруддава гуфтандя умраш зиёдат аз сад сол буд. Писарони бисёр дошт, ҳар якеро вилояте дода буд ва дар ин шаҳри Ихлол ба се забон сухан гуянд: тозӣ ва порсӣ ва арманӣ ва занни ман он бувад, ки Ихлол бад-ин сабаб номи он шаҳр ниҳодаанд. Ва муомилаи он ҷо ба пул бошад ва ратли эшон сесад дирам бошад. Бистуми ҷимодиюлаввал аз он ҷо бирафтам, ба работе расидам барфу сармон азим буд ва дар саҳрое, дар пеши шаҳр миқдоре роҳи ҷуби ба замин фуруъ бурда буданд, то мардум рӯзи барфу дама бар хинҷори он ҷуб мераванд.

Аз он чо ба шаҳри Батлис расидам, ба даррае дар-нихода буд. Он
 чо асал харидем, сад ман ба як динор даромада буд ба он ҳисоб, ки
 ба мо бифурухтанд. Ва гуфтанд дар ин шаҳр касе бошад, ки уро дар
 як сол сесад-чорсад хик асал ҳосил шавад. Ва аз он чо бирафтем,
 қалъае дидем, ки онро «Киф-унзур» мегуфтанд, яъне бинисту бингар.
 Аз он чо бигузаштем, ба чое расидем, ки он чо масчиде буд, мегуфтанд,
 ки Увайси Қарнӣ сохтааст. Ва дар он худуд мардумро дидем, ки
 дар кӯх мегардиданд ва чубе чун дарахти сарв мебуриданд. Пурсидам,
 ки «Аз ин чӣ мекунед? Гуфтанд: «Ин чубро як сар дар оташ
 мекунем ва аз дигар сари он қатрон берун меояд, ҳама дао чоҳ чамъ
 мекунем ва аз он чоҳ дар зуруф мекунем ва ба атроф мебарем. Ва
 ин вилоятҳо, ки баъд аз Ихлот зикр карда шуд ва ин чо мухтасар
 кардем, аз ҳисоби Миёфорикӣ бошад. Аз он чо ба шаҳри Арзан
 шудем, обод ва неқӯ буд бо оби равон ва басотин ва ашқор ва
 бозорҳои нек ва дар он чо дар озармоҳи порсиён дувист ман ангур
 ба як динор мефурухтанд, ки онро рази Армонуш мегуфтанд. Аз
 он чо ба Миёфорикӣ расидем, аз шаҳри Ихлот то Миёфорикӣ
 бисту ҳаш фарсанг буд ва аз Балх то Миёфорикӣ аз ин роҳ, ки мо
 омадем панҷсаду панҷоҳу ду фарсанг буд ва рӯзи одинак бисту шашуми
 ҷимодиюлаввали санаи чаҳорсаду сию ҳашт буд ва дар ин вақт барги
 дарахтҳо ханӯз сабз буд.

Борае азим буд аз санги сафед баршуда, ҳар санге миқдори понсад
 ман. Ва ба ҳар панҷоҳ газе бурҷе азим сохта ҳам аз ин санги сафед,
 ки гуфта шуд. Ва сари бора ҳама кунгураҳо барнихода, чунон, ки
 гӯй имрӯз устод даст аз-аш боздоштааст. Ва ин шаҳро як дар аст
 аз сӯи мағриб ва даргоҳе азим баркашидааст ва тоқе сангин ва даре
 оҳанин бе чуб бар он чо таркиб карда. Ва масҷиди одинае дорад, ки
 агар сифати он карда мешавад, ба татвил анҷомад. Харчанд соҳиби
 китоб шарҳе ҳар чӣ тамомтар навиштааст ва гуфт, ки:

Мутаваззое, ки дар он масҷид сохтаанд, ҷиҳил ҳуҷра дар пеш аст ва
 ду чӯй оби бузург мегардад, дар ҳама хонаҳо яке зоҳир истеъмолро
 ва дигар тахтуларз пинҳон, ки сифл мебарад ва чоҳро пок мегардонад.
 Ва берун аз ин шаҳристон дар рабзе, корвоисароҳо ва бозорҳост ва

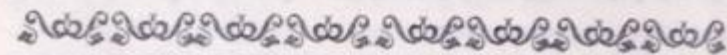
гармобаҳо ва масҷиди ҷомеъи дигарест, ки рузи одина он ҷо ҳам номоз кунанд ва аз сӯи шимол суре дигарест, ки онро Мухаддаса гуянд, ҳам шаҳрест бо бозор ва масҷиди ҷомеъ ва ҳаммомот хама тартибӣ.

Ва султони вилоятро хутба чунин кунанд:

Ал-амирул-аъзам, иззул-ислом Саъдуддин, насруддавлат ва шарафулмиллат Абунаср Аҳмад, марде садсола ва гуфтанд, ки ҳафт. Ва ратли он ҷо ҷаҳорсаду ҳаштод дирам санг бошад. Ва ин амир шаҳре сохтааст бар ҷаҳор фарсангини Миёфориқин ва онро Насрия ном кардаанд ва аз Омад то Миёфориқин нуҳ фарсанг аст.

Шашум руз аз даймоҳи қадим ба шаҳри Омад расидем. Бунёди шаҳр ба санги яклухт ниҳода ва тули шаҳр ба масоҳати ду ҳазор гом бошад ва арз ҳам чандин. Ва гирди ӯ суре кашидааст аз санги сиёҳ, ки хиштҳо буридааст аз садманӣ то яқсазорманӣ ва бештари ин сангҳо чунон ба якдигар пайваस्ताаст, ки ҳеч гилу гач дар миёни он нест. Болон девор бист арш иртифоъ дорад ва паҳнон девор даҳ арш. Ба ҳар сад газ бурҷе сохта, ки нимаи доираи он ҳаштод газ бошад ва кунгуран ӯ ҳам аз ин санг. Ва аз андаруни шаҳр дар бисёр ҷой нардбонҳои сангин бастааст, ки бар сари бора тавонад шуд. Ва бар сари ҳар бурҷе ҷангтоҳе сохта. Ва ҷаҳор дарвоза бар ин шаҳристон аст, хама оҳани бечуб, ҳар яке руӣ ба ҷиҳате аз ҷиҳоти олам. Шарқиро: Бобуддаҷла гуянд, гарибиро: Бобуррум, шимолро: Бобуларман, ҷанубиро: Бобуттал. Ва беруни ин сур сури дигар аст ҳам аз ин санг, болон он даҳ газ. Ва хама сарҳои девор кунгура ва андаруни кунгура мамаре сохта чунон ки бо силоҳи тамои мард бигузарад ва биистад ва ҷанг кунад ба осонӣ.

Ва ин сури берунро низ дарвозаҳои оҳанин барнишондаанд муҳолифи дарвозаҳои андаруни. Чунинки чун аз дарвозаҳои сури аввал дарраванд, маблаге дар фусайл бибояд рафт, то ба дарвозаи сури дувум расад ва фарроҳии фусайл понздаҳ газ бошад. Ва андар миёни шаҳр ҷашмаест, ки аз санги хора берун меояд, миқдори панҷ осиегард, обе бағоят хуш ва ҳеч кас надонад аз кучо меояд. Ва дар он шаҳр ашҷор ва басотин аст, аз он об сохтаанд. Ва амиру ҳокими

он шахр писари он Насруддава аст, ки зикр рафт. Ва ман фаровон шахрхо ва калъахо дидам дар атрофи олам, дар билоди араб ва аҷам ва хинд ва турк мисли шахри Омад ҳеч ҷо надидаам, ки бар рӯи замин чунон шахре бошад ва на низ аз касе шунидаам, ки гуфт: «Чунон ҷои дигар дидаам». Ва масҷиди ҷомеъ ҳам аз санги сиёҳ аст, чунон, ки аз он росттар ва маҳкамтар натавонад буд. Ва дар миёни ҷомеъ дувисту анд сутуни сангин бардоштааст, ҳар сутуне як пора санг ва бар сари тоқҳо задааст-кутоҳ аз он. Ва саффе дигар тоқ зада бар сари он тоқҳои бузург. Ва ҳама бомҳои ин масҷид ба харпушта пушида ҳама наҷворат ва нуморат ва манқушу мадхун карда. Ва андар соҳати масҷид санге бузург ниҳодааст ва ҳавзе сангини мудаввари азими бузург бар сари он санг ниҳода ва иртифоаш қомати марде ва даври донран он ду газ ва нонҷае биринҷин аз миёни ҳавз баромада, ки оби софе ба фаввора аз он берун меояд, чунонки мадҳал ва маҳраҷи он об пайдо нест.

Ва муваззон азими бузург ва чунон неқ сохта, ки беҳ аз он набошад, илло ки санги Омад, ки иморат кардаанд, ҳама сиёҳ аст ва аз они Миёфорихин сафед. Ва наздики масҷид калисоест азим ба такалуф ҳам аз санг сохта ва заминни калисо мураббаҳ карда шуда ба нақшо. Ва дар ин калисо бар торами он, ки ҷои ибодати тарсоён аст, даре оҳани мушаббақ дидам, ки ҳеч ҷой мисли он даре надида будам. Ва аз шахри Омад то Ҳаррон ду роҳ аст, якеро ҳеч ободонӣ нест ва он чихил фарсанг аст. Ва бар роҳе дигар ободонӣ ва дехҳои бисёр аст, бештар аҳли он насорӣ бошад ва он шаст фарсанг бошад.

Мо бо қорвон ба роҳи ободонӣ шудем, саҳрое бағоят ҳамвор буд, илло он ки ҷағдон санг буд, ки сутур албатта ҳеч гоми бесанг наниҳодӣ.

Рузи одинаи бисту панҷуми ҷимодиолоҳири санаи ҷаҳорсаду сию ҳашт ба Ҳаррон расидем, дувуми озармоҳи қадим, ҳавон он ҷо дар он вақт чунин буд, ки ҳавон Ҳуросон дар наврӯз.

Аз он ҷо бирафтем ба шахре расидем, ки Курул номи он буд, ҷавонмарде ба хонан худ моро меҳмон кард.

Чун дар хонан вай даромадем, арабе бидавӣ даромад, ба наздики

ман омад, шастсола буда бошад ва гуфт: «Курон ба ман омуз», «Кул аъзузу бираббил нос» уро талкин мекардам ва у ба ман мехонд, чун ман гуфтам «минилчиннати ваннос», гуфт: «араайтаннос» низ бигуям? Ман гуфтам, ки: «Он сурра беш аз ин нест». Пас гуфт: «он сураи «нақолат-ал-хатаб кадом аст?» ва намедонист, ки андар сураи «Таббат», «хаммолат-ал-хатаб», гуфтааст, на «нақолат-ал-хатаб» ва он шаб чандон, ки бо вай боз гуфтам сураи «Кул-аъзузу бираб» бигу ёд натавонист гирифтани марде араби шастсола.

Шанбен дувуми рачаби санаи чаҳор саду сию ҳашт ба Суруҷ омадем, дувум рӯз аз Фурот бигузаштм ва ба мунбич расидем. Ва он нахустин шаҳрест аз шаҳрҳои Шом, аввали баҳманмоҳи қадим буд ва ҳавон он ҷо азим хуш буд. Ҳеч иморат аз беруни шаҳр набуд ва аз он ҷо ба шаҳри Ҳалаб рафтам. Аз Миёфорикин то Ҳалаб сад фарсанг бошад. Ҳалабро шаҳри неку дидам, борае азим дорад. Иртифоаш бисту панҷ арш қиёс кардам. Ва қалъае азим ҳама бар санг ниҳода, ба қиёси Балх бошад, ҳама ободон ва биноҳо бар сари ҳам ниҳода. Ва он шаҳр боҷгоҳ аст миёни билоди Шом ва Рум ва Диёри бакр ва Мисру Ироқ. Ва аз ин ҳама билод туҷҷор ва бозаргонон он ҷо раванд. Чаҳор дарвоза дорад, Бобуляхуд, Бобуллох, Бобулчинон, Боби Антоқия. Ва санги бозори он ҷо ратли зоҳиря-чаҳорсаду ҳаштод дирам бошад. Ва аз он ҷо чун сӯи ҷануб раванд, бист фарсанг шаҳри Ҳамо бошад ва баъд аз он Ҳамс ва то Димишқ панҷоҳ фарсанг бошад аз Ҳалаб. Ва аз Ҳалаб то Антоқия дувоздах фарсанг бошад ва ба шаҳри Тароблис ҳамин қадар. Ва гуянд то Кустантания дувист фарсанг бошад.

Ёздаҳуми рачаб аз шаҳри Ҳалаб беруи шудем, ба се фарсанг дехе буд Ҷундикунсирин мегуфтанд. Ва дигар рӯз чун шаш фарсанг шудем, ба шаҳри Сурмин расидем, бора надошт. Шаш фарсанги дигар шудем, Муарратуннуъмон буд, борае сангин дошт, шаҳре ободон ва бар дари шаҳр устуворае сангин дидам, чизе дар он навишта буд ба хатте дигар аз тозя, аз яке пурсидам, ки «ин чӣ чиз аст» гуфт: «Тилисми каждумя» аст, ки харгиз ақраб дар ин шаҳр набошад ва наёяд ва агар аз беруи оваранд ва раҳо кунанд, бигурезад».

Болои он сутун даҳ арш қиёс кардам ва бозорҳои он бисёр маъмур
дидам. ва масҷиди одинаи шаҳр бар баландӣ ниҳодааст, дар минеи
шаҳр, ки аз ҳар ҷониб, ки хоҳанд ба масҷид даршаванд, сендаҳ
дараҷа бар боло болаш шуд ва кишоварзии эшон ҳамма гандум аст ва
бисёр аст. Ва дарахти анҷир ва зайтун ва пиставу бодом ва ангур
фаровон аст. Ва оби шаҳр аз борон ва ҷох бошад. Дар он марде
буд, ки Абулаълои Муарри мегуфтаанд, нобино буд ва раиси шаҳр у
буд, неъмате бисёр дошт ва бандогон ва коргарони фаровон ва худ
ҳамаи шаҳр уро чун бандогон буданд ва худ тариқи зӯҳд пеш гирифта
буд, гилеме пушида ва дар хона нишаста, нӯм ман ноин ҷавин
ротиба карда, ки ҷуз он ҳеҷ ҷиз нахӯрад. Ва ман ин маъния шунидам,
ки дар сарой боз ниҳодааст ва нуввоб ва мулозимони у кори шаҳр
месозанд, магар ба куллиёт, ки рӯҷе ба у кунанд ва вай неъмат
хеш аз ҳеҷ кас дарег надорад ва худ соимуддаҳри қоимуллайл бошад
ва ба ҳеҷ шугли дунё машғул нашавад ва ин мард дар шеър ва адаб
ба дараҷаест, ки афозили Шому Мағриб ва Ироқ муқирранд, ки дар
ин аср касе ба пояи у набудааст ва нест. Ва китобе сохта онро
«Ал-фусулу-в-ал-ғоёт» ном ниҳода ва суҳанҳо овардааст мармуз ва
масалҳо ба алфози фасеҳ ва аҷиб, ки мардум ба он воқиф намешаванд,
магар бар баъзе андак ва он касе низ ки ба вай хонад, чунон ки уро
туҳмат кардаанд, ки ту ин китобро ба муоразан қуръон кардай. Ва
пайваста зиёдат аз дувист кас аз атроф омада бошад ва пешни у адаб
ва шеър хонанд ва шунидам, ки уро зиёдат аз сад ҳазор байт шеър
бошад. Касе аз у пурсид, ки «Эзид таборак ва таоло худон бобаракат
ва олитарин ин ҳама молу неъмат туро додааст. Чӣ сабаб аст, ки
мардумро медихӣ ва хештан намехурӣ?». Ҷавоб дод, ки «Маро
беш аз ин нест, ки мехӯрам». Ва чун ман он ҷо расидам, ин мард
хануз дар ҳаёт буд.

Понздаҳуми рачаби санаи ҷаҳорсаду сию ҳашт аз он ҷо ба Қуймот
шудем ва аз он ҷо ба шаҳри Ҳамо шудем, шаҳре хуш, ободон бар
лаби оби Ося ва ин обро аз он сабаб Ося гуянд, ки ба ҷониби Рум
меравад, яъне чун аз билоди ислом ба билоди куфр меравад, осист ва
бар ин об дулобҳои бисёр сохтаанд. Пас аз он ҷо роҳ ду мешавад,

яке чанубя ба Димишк, меравад. Мо ба роҳи соҳил рафтем. Дар
куҳи Чашмае дидам, ки гуфтанд: «Хар сол чун нимаи шабон бигузарад,
об ҷорӣ шавад аз он ҷо ва се рӯз равон бошад ва баъд аз се рӯз як
қатра наёяд то соли дигар».

Мардуми бисёр бар он ҷо ба зиёрат раванд ва тақарруб ҷуянд ба
худованди субҳонаху ва таоло ва иморат ва ҳаваҳо сохтаанд он ҷо.
Чун аз он бигузаштем, ба саҳро расидем, ки ҳама нарғис буд шукуфта,
чунонки тамомати он саҳро сапед менамуд аз бисёри нарғисҳо. Аз
он ҷо бирафтем, ба шаҳре расидем, ки онро Ирка мегуфтанд. Чун аз
Ирка ду фарсанг бигузаштем, ба лаби дарё рӯй аз суи чануб чун
панҷ фарсанг бирафтем, ба шаҳри Тароблис расидем ва аз Ҳалаб то
Тароблис чил фарсанг буд, бад-ин роҳ, ки мо рафтем, рузи шанбе
панҷуми шабон он ҷо расидем. Хаволи шаҳр ҳама кишоварзӣ ва
басотин ва анҳор буд ва найшакар бисёр буд ва дарахтони норинҷ
ва турунҷ ва мавз ва лимӯ ва хурмо ва шираи найшакар дар он вақт
мегирифтанд. Шаҳри Тароблисро чунон сохтаанд, ки се ҷониби ӯ
бо оби дарёст, ки чун оби дарё мавҷ занад, маблағе дар боруи шаҳр
барравад, чунонки як ҷониб, ки бо хушк дорад, кундае азим кардаанд
ва дари оҳанине маҳкам бар он ниҳодаанд. Ҷониби шарқии бора аз
санги тарошда аст ва кунгураҳо ва муқоталот ҳамчунин. Ва арродаҳо
бар сари девор ниҳода, хавфи эшон аз тарафи Рум бошад, ки ба
киштиҳо қасди он ҷо кунанд. Ва масохати он шаҳр ҳазор арш аст.
Дар ҳазор арш тим ҷаҳору панҷ табақа ва шаш низ ҳам ҳаст ва
кучаҳо ва бозорҳои неку ва покиза, ки гуӣ ҳар яке қасрест ораста ва
ҳар таому мева ва маъкул, ки дар аҷам дида будам, ҳама он ҷо
мавҷуд буд, бал ба сад дараҷа бештар. Ва дар миёни шаҳр масҷиди
одина покиза ва неку ораста ва ҳасин ва дар зери қубба ҳавзест аз
руҳом ва дар миёнаш фаввораи биринҷин. Ва дар бозор машриғе
сохтаанд, ки ба панҷ ноижа оби бисёр берун меояд, ки мардум
бармегиранд ва фозил ба замин мегузарад ва ба дарё дармеравад.
Ва гуфтанд, ки бист ҳазор мард дар ин шаҳр аст ва савод ва рустоқҳои
бисёр дорад. Ва он ҷо коғаз неку созанд мисли коғази самарқандя,
бал бештар ва ин шаҳр тааллуқ ба султони Миср дошт. Гуфтанд

сабаб он, ки вақте лашкаре аз кофири рум омада буд ва ин мусулмонон ба он лашкар ҷанг карданд ва он лашкарро қаҳр карданд, султони Миср хироч аз он шаҳр бардошт ва ҳамеша лашкаре аз он султон он ҷо ништа бошад ва солоре бар сари он лашкар, то шаҳро аз душман нигоҳ дорад ва бочоҳест он ҷо, ки киштихое, ки аз тарафи Рум ва Фаранг ва Андалус ва Магриб биёяд, ушр ба султон диҳад ва арзоқи лашкар аз он бошад ва султонро он ҷо киштихо бошад, ки ба Рум ва шаҳри Суқлия ва Магриб равад ва тичорат кунад ва мардуми ин шаҳр ҳама шиа бошанд ва шиа ба ҳар билод масоҷиди неку сохтаанд, дар он ҷо хонаҳо сохта бар мисоли работҳо, аммо касе дар он ҷо мақом намекунад ва онро машҳад хонанд ва аз беруни шаҳри Тароблис ҳеҷ хона нест, магар машҳад ду-се, чунон, ки зикр рафт.

Пас аз ин шаҳр бирафтам ҳамчунон ба тарафи дарё руй суи ҷануб. Ба як фарсангя хисоре дидам, ки онро Қаламун мегуфтанд, чашмае об дар андаруни он буд. Аз он ҷо бирафтам ба шаҳри Таробарзан ва аз Тароблис то он ҷо панҷ фарсанг буд. Ва аз он ҷо ба шаҳри Ҷубал расидем, он шаҳрест мусаллас, чунон ки як гушаи он ба дарёст ва гирди вай деворе кашада бисёр баланд ва ҳасин ва ҳама гирди шаҳр дарахтони хурмо ва дигар дарахтони гармосеря. Кудакеро дидам гуле сурх ва яке сапеди тоза дар даст дошт ва он рӯз панҷуми исфандурмузмохи қадим буд, сол бар ҷаҳорсаду понҷдах аз таърихи аҷам.

Ва аз он ҷо ба шаҳри Бейрут расидем. Тоқе сангин дидам, чунон, ки роҳ ба миёни он тоқ берун мерафт. Болои он тоқ панҷоҳ газ тақдир кардам ва аз ҷавониби у тахтасангҳои сафед бароварда чунон ки ҳар санге аз он зиёдат аз ҳазор ман бувад ва ин биноро аз хишт ба миқдори бист газ баровардааст ва бар сари он устувонаҳои рухом барпо карда, ҳар яке ҳашт газ ва ситабрӣ чунонки ба ҷаҳд дар огуши ду мард гунҷад ва бар сари ин сутунҳо тоқҳо задааст ба ду ҷониб ҳама аз санг мунҳадам чунончӣ ҳеҷ гачу гил дар ин миён нест ва баъд аз он тоқе азим бар болои он тоқҳо ба миёна рост сохтаанд ба болои панҷоҳ арш ва ҳар тахтасангери ки дар он тоқ барниҳодааст, ҳар

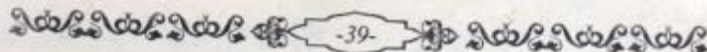

якero хашт арш қиёс кардам, дар тулу дар арз чаҳор арш, ки ҳар як аз он тахминан ҳафт ҳазор ман бошад ва ин ҳама санғхоро қандакорӣ ва наққошии хуб карда, чунончӣ дар ҷуб бад-он некуи кам кутанд ва ҷуз ин тоқе бинон дигар наомадааст бад-он ҳавля. Пурсидам, ки «ин чӣ ҷой аст? Гуфтанд, ки «Шунидем, ки ин дар боғи Фиръавн будааст ва бас қадим аст». Ва ҳама саҳрои он ноҳияг сугунҳон рухом аст ва сарсутунҳо ва тансутунҳо ҳама рухоми манқуши мудаввар ва мураббаъ ва мусаддас ва мусамман ва санғ азим салб, ки оҳан бар он қор намекунад, ва бад-он ҳаволя ҳеч ҷои кӯҳя на, ки гумон афтад, ки аз он ҷо буридаанд ва санге дигар ҳамчу маъҷуне менамуд, чунон ки санғхон дигар мусаххари оҳан буд.

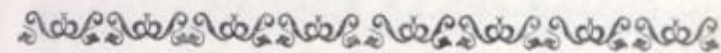
Ва андар навоҳии Шом понсад ҳазор сутун ё сарсутун ва тан беш афтадааст, ки ҳеч офарида надонад, ки он чӣ будааст ё аз кучо оварда аст.

Пас аз он ба шаҳри Сайдо расидем, ҳам ба лаби дарё. Найшакар бисёр кишта буданд ва бораи сангини маҳкам дорад ва се дарвоза ва масҷиди одинаи хуб бо рӯзе тамои, ҳама масҷид ҳасирҳои мунаққаш андохта ва бозоре неку ораста, чунонки чун он бидидам, гумон бурдам, ки шаҳро биёростаанд кудуми султонро ё башорате расидааст. Чун пурсидам, гуфтанд: «Расми ин шаҳр ҳамеша чунин бошад». Ва боғистон ва ашқори он чунон буд, ки гуя подшоҳе сохтааст ба ҳавас ва кӯшке дар он бароварда ва бештар дарахтҳо пурбор буд.

Чун аз он ҷо панҷ фарсанг бишудем, ба шаҳри Сур расидем, шаҳре буд дар қанори дарё, синче буда буд ва он ҷо он шаҳр сохта буд ва чунон буд, ки барои шаҳристон сад газ беш бар замини хушк набуд, боқӣ андар оби дарё буд ва борае сангини тарошида ва дараҳон онро ба қир гирифта, то об дарнаёяд ва масоҳати шаҳр ҳазор дар ҳазор қиёс кардам ва тиме панҷ шаш табақа бар сари якдигар ва фаввора бисёр сохта ва бозорҳои неку ва неъматӣ фаровон. Ва ин шаҳри Сури маъруф аст ба молу тавонгарӣ дар миёни шаҳрҳои соҳили Шом ва мардумонаш бештар шианд. Ва қозие буд он ҷо марде сунимазҳаб, писари Абууқайл мегуфтанд, марде нек ва

тавонгар. Ва бар дари шаҳр машҳаде рост кардаанд ва он ҷо бисёр фарш ва тарҳ ва қанодил ва ҷароғдонҳои заррини ва нуқрагини ниҳода ва шаҳр бар баландӣ аст ва оби шаҳр аз қуҳ меояд ва бар дари шаҳр тоқҳои сангин сохтаанд ва об бар пушти он тоқҳо ба шаҳр дароварда ва дар он қуҳ дарваест муқобили шаҳр, ки ҷун рӯй ба машриқ биравад ба ҳаҷдаҳ фарсанг, ба шаҳри Димшиқ расанд. Ва ҷун аз он ҷо ҳафт фарсанг бирафтем, ба шаҳристони Акка расадем ва онро Мадинатун Акко нависанд. Шаҳр ба баландӣ ниҳода заминӣ қач ва боқӣ ҳамвор ва дар ҳама соҳил, ки баландӣ набошад, шаҳр насозанд аз бими галабаи оби дарёе ва хавфи амвоҷ, ки ба қарона мезанад. Ва масҷиди одина дар миёни шаҳр аст ва аз ҳамаи шаҳр баландтар аст ва устувонаҳо ҳама руҳом аст. Дар дасти рости қибла аз берун қабри Солеҳ-пайгамбар алайҳиссалом. Ва соҳати масҷид баъзе фарши сангин андохтаанд ва баъзе дигар сабзӣ кишта ва гуянд, ки Одам алайҳиссалом он ҷо зироат карда буд. Ва шаҳро масоҳат кардам, дарозӣ ду ҳазор арш буд ва паҳно понсад арш, бора бағоят маҳкам ва ҷониби ғарбӣ ва ҷанубии он бо дарёест ва бар ҷониби ҷануб мино аст ва бештар шаҳрҳои соҳилро миноост ва он ҷизест, ки ҷиҳати муҳофизати киштиҳо сохтаанд монанди истабл, ки пушт ба шаҳристон дорад ва деворҳо бар лаби оби дарё даромада ва даргоҳе панҷоҳ газ бигузошта бе девор, илло он ки занҷирро аз ин девор бад-он девор кашадаанд, ки ҷун хоҳанд монд, ки кишти дар мино ояд, занҷирро суст кунанд, то ба зерин об фуру равад ва кишти бар сари он занҷир аз об бигузарад ва боз занҷирҳо бикашанд, то касе бегона қасди ин киштиҳо натавонад кард. Ва ба дарвозан шарқӣ бар дасти чап ҷашмаест, ки бисту шаш поя фуру бояд шуд, то ба об расанд ва онро айнулбақар гуянд ва мегуянд ки он ҷашмаро одам алайҳиссалом пайдо кардааст ва гови худро аз он ҷо об дода ва аз он сабаб он ҷашмаро Айнулбақар мегуянд. Ва ҷун аз ин шаҳристони Акка сӯи машриқ раванд, қуҳест, ки андар он машоҳиди анбиёст алайҳимуссалом ва ин мавзӯ аз роҳ бар қанора аст қасеро, ки ба Рамла равад. Маро қасд афтод, ки он мазорҳои мутабарриқро бинам ва баракат аз ҳазрати заиди таборак ва таоло бичуям. Мардумони

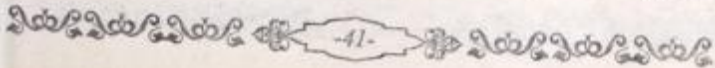

Акка гуфтанд: «Он чо қавме муфсид дар роҳ бошад, ки ҳар киро ғариб бинанд, таарруз расонанд ва агар ҷизе дошта бошад, биситонанд». Ман нафақа, ки доштам, дар масҷиди Акка ниҳодам ва аз шаҳр берун шудам аз дарвозан шарқӣ рӯзи шанбе, бисту савнуми шаъбонои ҷаҳорсаду сию ҳашт. Аввали рӯз зёрати қабри Акка кардам, ки бонии шаҳристон у будааст ва яке аз солиҳон ва бузургон буда ва чун бо ман далеле набуд, ки он роҳ донад, мутаҳайир мебудам. Ногоҳ аз фазли борӣ таборак ва таоло ҳамон рӯз марде аҷамӣ бо ман пайваст, ки у аз Озарбойҷон буд ва як бори дигар он мазорати мутабарриқаро дарёфта буд, дурум карат бад он азимат рӯй бад он ҷониб оварда буд. Бад-он мавҳабат ду рақат намоз бигузоридам ва сачдан шукр кардам, ки маро тавфиқ меод то бар азме, ки карда будам, вафо мекардам.

Ба деҳае расидам, ки онро Барват мегуфтанд, ки он чо қабри Уши ва Шамъун алайҳиссаломро зиёрат кардам ва аз он чо ба мағораке расидам, ки онро Домун мегуфтанд, он чо низ зиёрат кардам, ки гуфтанд: «Қабри Зулкифл аст алайҳиссалом» ва аз он чо ба деҳе дигар расидам, ки онро Аъбирлин мегуфтанд ва қабри Худ алайҳиссалом он чо буд, зиёрати он дарёфтам. Андар ҳазираи у дарахте ҳартут буд ва қабри Узайраннабӣ алайҳиссалом он чо буд, зиёрати он кардам.

Ва рӯй сӯи ҷануб рафтам, ба деҳе дигар расидам, ки онро Ҳозира мегуфтанд ва бар ҷониби мағриби ин деҳ даррае буд ва дар он дарра ҷашмаи об буд покиза, ки аз санг берун меомад ва баробари ҷашма бар сари санг масҷиде кардаанд ва дар он масҷид ду хона аст аз санг сохта ва сақфи сангин дарзада ва даре кучак бар он чо ниҳода, ҷунон, ки мард ба душвори дартавонад рафтаи ва ду қабр наздики якдигар он чо ниҳода, яке аз они Шуайб алайҳиссалом ва дигаре аз они духтараш, ки занн Мусо алайҳиссалом буд. Мардуми он деҳ он масҷиду мазорро таахҳуд неку кунанд аз пок доштан ва ҷароғ ниҳодан ва ғайруху.

Ва аз он чо ба деҳе шудам, ки онро Арбил мегуфтанд ва бар ҷониби қиблаи он деҳ кӯҳе буд ва андар миёни он кӯҳ ҳазирае ва андар он

ҳазира ҷаҳор гӯр ниҳода буд аз они фарзандони Ўқуб алайҳисалом,
 ки бародарони Юсуф алайҳиссалом буданд. Ва аз он ҷо бирафтем,
 талле дидем, дар зери он талл гӯре буд, ки қабри модари Мусо
 алайҳиссалом дар он гӯр буд, зиёрати он ҷо дарёфтам ва аз он ҷо
 бирафтам, даррае пайдо омад, ба охири он дарра дарёе падид омад
 кучак ва шаҳри Табария бар канори он дарёст. Тули он дарё ба
 қиёс шаш фарсанг ва арзи он се фарсанг бошад ва оби он дарё
 хуш ва бозмаза ва шаҳр ба ғарбин дарёст ва ҳама обҳои гармобаҳои
 шаҳр ва фазлан обҳои бад-он дарё меравад ва мардуми он шаҳр ва
 вилоят, ки ба канори он дарёст, ҳама об аз ин дарё хӯранд ва шундам,
 ки вақте амире бад ин шаҳр омада буд, фармуд, ки роҳҳои он палидиҳо
 ва обҳои палид аз он дарё бозбанданд. Оби даё ганда шуд чунон, ки
 намешоист хурдан. Боз фармуд то ҳама роҳи оби чиркин, ки дар он
 ҷо буд бикӯшанд, боз оби дарё хуш шуд. Ва ин шаҳро девори
 ҳасин аст чунон, ки аз лаби дарё гирифтаанд ва гирди шаҳр гардонда
 ва аз он тараф, ки дарёст девор надорад ва биноҳои бисёр дар миёни
 об аст, ва замини дарё санг аст ва манзараҳои сохтаанд ва бар сари
 устувонаҳои руҳом, ки устувонаҳои дар об аст ва дар он дарё моҳи
 бисёр аст ва дар миёни шаҳр масҷиди одина аст ва бар дари масҷид
 чашмаест ва бар сари он чашма гармобае сохтаанд ва об чунон гарм
 аст, ки то ба оби сард наёмезанд, бар худ натавон рехт ва гуянд он
 гармобаро Сулаймон бини Довуд алайҳиссалом сохтааст ва ман
 дар он гармоба расидам. Ва андар ин шаҳри Табария масҷидест, ки
 онро масҷиди Ёсуман гуянд бо ҷониби ғарбӣ, масҷиди покназа. Дар
 миёни масҷиди дуконе бузург аст ва бар вай меҳробҳои сохта ва гирди
 бар гирди он дукон дарахти ёсуман шинонда, ки масҷидро ба он
 бозхонанд ва равоқест бар ҷониби машрик, қабри Ёушаъ бини
 Нун дар он ҷост ва дар зери он дукон қабри ҳафтод пайгамбар аст
 алайҳиссалом, ки бани Исроиил эшонро куштаанд. Ва суи ҷануби
 шаҳр дарёи Лут аст, ва он оби талх дорад, яъне дарёи Лут, ки аз
 ҷониби ҷануби Табария ба он ҷо меравад ва шаҳристони Лут аст,
 аммо ҳеч асаре намондааст. Аз шахсе шундам, ки гуфт: «Дар он
 дарёи талх, ки дарёи Лут аст, ҷизе мебошад монанди гове аз қафи

дарё фароҳам омада, сиёҳ, ки сурати гов дорад ва ба санг монанд, аммо саҳт нест ва мардум онро баргиранд ва пора кунанд ва ба шаҳрҳо ва вилоятҳо баранд. Ҳар пора, ки аз он дар зери дарахте кунанд, ҳаргиз кирм дар зери он дарахт наифтад ва дар он мавзёе беҳи дарахтро зиён нарасонад ва бустон аз кирму ҳашароти зери замин ғамӣ набошад», вал-ухдату аларровӣ ва гуфт: «атторон инро бихаранд» ва гуянд, ки кирме дар доруҳо афтад ва онро нуқра гуянд, дафъи он кунанд. Ва дар шаҳри Табария ҳасир созанд, ки мусаллом намозӣ аз он аст. Ҳамон ҷо ба панҷ динори мағрибӣ бихаранд ва сунҷо дар ҷониби мағрибӣ кӯҳест ва бар он кӯҳ поран санги хора аст, ба хати ибрий бар он ҷо навиштааст, ки ба вақти он китобат сурайё ба сари ҳамал буд ва ғури Абехурайра он ҷост беруни шаҳр дар ҷониби қибла, аммо касе он ҷо ба зиёрат натавонад рафтан, ки мардумони он ҷо шӯба бошанд ва ҷун касе он ҷо ба зиёрат равад, кудакон ғавго ва галаба ба бар сари он кас баранд ва заҳмат диҳанд ва санг андозанд. Аз ин сабаб ман натавонистам зиёрати он кардан. Ҷун аз зиёрати он мавзёе бозгаштам, ба дехе расидам, ки онро Кафаркана мегуфтанд ва ҷониби ҷануби ин дех пуштаест ва бар сари он пушта савмае сохтаанд неку ва даре устувор ба он ҷо ниҳода ва ғури Юнусаннабӣ алайҳиссалом дар он ҷост ва бар дари савмаа ҷоҳест ва оби хуш дорад. Ҷун он зиёрат дарёфтам, аз он ҷо ба Акка омадам ва аз он ҷо то Акка ҷаҳор фарсанг буд ва як рӯз дар Акка будем.

Баъд аз он ҷо бирафтем ва ба дехе расидем, ки онро Ҳайфо мегуфтанд ва то раисдан бад-ин дех дар роҳ рег фаровон буд аз он, ки заргарон дар аҷам ба кор доранд ва «реги маккия» гуянд ва ин дехи Ҳайфо бар лаби дарёст ва он ҷо нахлистон ва ашҷори бисёр дорад. Он ҷо киштисозон буданд ва он киштиҳои дарёиро он ҷо «ҷудя» мегуфтанд. Аз он ҷо ба дехе дигар рафтем ба як фарсангӣ, ки онро Кунайса мегуфтанд. Аз он ҷо роҳ аз дарё бигардид ва ба кӯҳ дар шуд суи машриқ. Ва саҳроҳо ва сангистонҳо буд, ки водин Тамосих мегуфтанд. Ҷун фарсанге ду бирафтем, дигар бор роҳ ба канори дарё афтод ва он ҷо устухони ҳайвоноти баҳрия бисёр дидем, ки дар

миёни хоку гил маъҷун шуда буд ва ҳамчу санг шуда, азбас мавҷ ки бар он кӯфта буд.

Ва аз он ҷо ба шаҳре Расидем ва онро Қайсория хонанд ва аз Акка то он ҷо ҳафт фарсанг буд, шаҳри неку ва бо оби равон ва нахлистон ва дарахтони норинҷ ва турунҷ. Ва бо рӯи ҳасин ва даре оҳанин ва чашмаҳои оби равон дар шаҳр ва масҷиди одинае неку чунон ки чун дар соҳати масҷид нишаста бошанд, тамошо ва тафарруҷи дарё кунанд ва ҳуме руҳомин он ҷо буд, ки ҳамчун сафоли ҷинӣ онро тунук карда буданд, чунонки сад ман об дар он гунҷад.

Рузи шанбе салхи шайбон аз он ҷо бирафтем. Ҳама бар сари «реги маккӣ» мерафтем, миқдори як фарсанг ва дигар бора дарахтони анҷир ва зайтун бисёр дидем, ҳама роҳ аз кӯҳу саҳро. Чун чанд фарсанг бирафтем, ба шаҳре расидем, ки он шаҳро Кафарсобо ва Кафарсалом мегуфтанд. Аз ин шаҳр то Рамла се фарсанг буд ва ҳама роҳ дарахтон буд, чунонки зикр карда шуд.

Рузи якшанбе гурраи рамазон ба Рамла расидем ва аз Қайсория то Рамла ҳашт фарсанг буд ва он шаҳристоне бузург аст ва обрӯи ҳасин аз сангу гач дорад, баланд ва қавӣ ва дарвозаҳои оҳанин барниҳода ва аз шаҳр то лаби дарё се фарсанг аст ва оби эшон аз борон бошад ва андар ҳар сароӣ ҳавзҳо бошад, ки оби борон бигиранд ва ҳамеша аз об захира бошад. Дар миёни масҷиди одина ҳавзҳои бузург аст, ки чун пуроб бошад, ҳар кӣ хоҳад, баргирад. Ва низ даври масҷиди он чоро сесад гом андар дувист гом масоҳат аст. Бар пеши суффа навишта буданд, ки понадахуми муҳаррами чаҳорсаду бисту панҷ ин ҷо зилзилае буд қавӣ ва бисёр иморат хароб кард, аммо касеро аз мардум ҳалале нарасонид. Дар ин шаҳр руҳом бисёр аст ва бештар сароҳо ва хонаҳои мардум мураҳхам аст ба такалуф ва нақш таркиб карда ва руҳомро ба арра мебуранд, ки дандон надорад ва реги маккӣ дар он ҷо мекунанд ва арра мекашанд бар тӯли амудҳо на бар арра, чунонки ҷуб. Аз санг алвоҳ месозанд ва анвоъ ва алвони руҳомҳо он ҷо дидам аз муламмаъ ва сабз ва сурх ва сиёҳ ва сафед ва ҳама лавн ва он ҷо навъе анҷир аст, ки беҳ аз он ҳеч ҷо набошад ва аз он ҷо ба ҳама атрофу билод мебаранд ва ин шаҳри

Рамларо ба вилояти Шом ва Магриб Фаластин мегуянд. Сеюми рамазон аз Рамла бирафтем, ба дехе расидем, ки Хотун мегуфтанд ва аз он ҷо ба дехи дигар рафтем, ки онро Қариягулинаб мегуфтанд. Дар роҳ судоб фаровон дидем, ки худруй бар кукху сахро руста буд. Дар ин дех чашмаи оби некуе хуш дидем, ки аз санг берун меомад ва он ҷо охурҳо сохта буданд ва иморат карда. Аз он ҷо бирафтем рӯй бар боло карда, тасаввур буд, ки бар кукхе меравем, ки чун бар дигар ҷониб фуру равем, шаҳр бошад. Чун миқдоре боло рафтем, сахрое азим дар пеш омад баъзе санглох ва баъзе хокнок.

Бар сари кук шаҳри Байтулмуққаддас ниҳодааст ва аз тароблис, ки сохил аст, то Байтулмуққаддас панҷоҳу шаш фарсанг ва аз Балх то Байтулмуққаддас ҳаштсаду ҳафтоду шаш фарсанг аст. Панҷуми рамазони санаи чорсаду сию ҳашт дар Байтулмуққаддас шудем. Як соли шамсӣ буд, ки аз хона берун омада будам ва мудом дар сафар буда, ки ба ҳеч ҷой мақоме ва осоише тамом наёфта будем. Байтулмуққаддасро аҳли Шом ва он тарафҳо Қудс гуянд ва аз аҳли он вилоеъ касе, ки ба ҳаҷ натавонад рафтан, дар ҳамон мавсим ба Қудс ҳозир шавад ва ба маъқиф биистад ва қурбон ид кунад, чунонки одат аст. Ва сол бошад ки зиёдат аз бист ҳазор халқ дар авоили моҳи зилҳичча он ҷо ҳозир шаванд ва фарзандон баранд ва суннат кунанд ва аз диёри Рум ва дигар буқоъ тарсоён ва ҷухудони бисёр он ҷо раванд ба зиёрати калисо ва куништ, ки он ҷост ва калисон бузурги он ҷо сифат карда шавад ба ҷои худ. Савод ва рустоқи Байтулмуққаддас ҳама қухистон аст. Ҳама кишоварзӣ ва дарахти зайтун ва анҷир ва гайра тамоман беоб аст ва неъматҳо фаровон ва арзон бошад ва қадхудоён бошанд, ки ҳар як панҷоҳ ҳазор ман рағгани зайтун дар чоҳҳо ва ҳавзҳо пур кунанд ва аз он ҷо ба атрофи олам баранд ва гуянд ба замини Шом қаҳт набудааст ва аз сиқот шунидам, ки пайгамбарро алайҳиссалому ва салавоъ ба хоб дид яке аз бузургон, ки гуфт: «Ё пайгамбари худо, маро дар манишат ёрӣ кун!» Пайгамбар алайҳиссалом дар ҷавоб гуфт: «Нону зайти Шом бар ман!».

Акнун сифати шаҳри Байтулмакаддас кунам: шаҳрест бар сари кухе ниҳода ва об нест, магар аз борон ва ба рустокҳо чашмаҳои об аст, аммо ба шаҳр нест. Чи шаҳр бар сари санг ниҳода аст ва шаҳри бузург аст, ки он вақт, ки дидем, бист ҳазор мард дар вай буданд. Ва бозорҳои неку ва биноҳои оля ва ҳама замини шаҳр ба тахтасангҳои фарш андохта ва ҳар кучо кӯҳ будааст ва баландя, буридаанд ва ҳамвора карда, чунон ки чун борон борад, ҳама замин покиза шуста шавад ва дар он шаҳр санноҳ бисёранд, ҳар гурӯҳеро растае чудо бошад ва чомеъи он машриқя аст ва борун машриқии шаҳр борун чомеъ аст, чун аз чомеъ бигузаря сахрои бузург аст, аз ин ҳамвор ва онро Соҳира гуянд ва гуянд, ки дашти киёмат он хоҳад буд ва ҳашр мардум он ҷо хоҳанд кард. Бад-ин сабаб халқи бисёр аз атрофи олам бад-ин ҷо омадаанд ва мақом сохта то дар шаҳр вафот ёбанд ва чун ваъдаҳои ҳақ субҳонаху ва таоло даррасад ба миодгоҳ ҳозир бошад. Худоё, дар он рӯз паноҳи бандагони ту бош! Ва авфи ту, омин ё раббилламин.

Ба қанораи он дашт мақбараест бузург ва бисёр мавозен бузургвор, ки мардум он ҷо намоз кунанд ва даст ба ҳочат бардоранд ва азид субҳонаху ва таоло ҳочати эшон раво гардонад. Аллоҳумма тақаббал ҳочатино ва агфир зунубино ва саййиотино ва арҳамано бираҳматика ё арҳамарроҳимин. Миёни чомеъ ва ин дашти Соҳира водиест азим жарф ва дар он водя, ки ҳамчун хандақ аст, биноҳои бузург аст бар насақи пешиниён ва гунбаде сангини дидам тарошида ва бар сари хонае ниҳода, ки аз он аҷибтар набошад, то худи онро ҷя гуна аз ҷой бардошта бошанд ва дар афвоҳ бувад, ки он хонаи фиръавн аст ва он водя ҷаҳаннам. Пурсидам, ки «Ин лақаб қя бар ин мавзеъ ниҳодааст?» Гуфтанд: «Ба рӯзгори хилофат Умари Хаттоб разияллоху анху бар он дашти Соҳира лашкаргоҳ бизад ва чун бад-он водя нигарист, гуфт: «Ин водя ҷаҳаннам аст». Ва мардуми авом чунин гуянд: «Ҳар кас, ки ба сари он водя шавад, овози дузахиён шунавад, ки садо аз он ҷо бармеояд». Ман он ҷо шудам, аммо чизе нашунидам. Ва чун аз шаҳр ба суи ҷануб ним фарсанге бираванд ва ба нишебя фуру раванд, чашмаи об аз санг берун меояд, онро Айни Салвон

гуянд. Иморати бисёр бар сари он чашма кардаанд ва оби он ба дехе меравад ва он чо иморати бисёр кардаанд ва бустонхо сохта ва гуянд: Хар қя бад-он об сару тан бишгуд, ранҷхо ва бемориҳои музмин аз у зоил шавад ва бар он чашма вақфхо бисёр кардаанд ва Байтулмақаддасро бемористони нек аст ва вақф бисёр дорад ва хақи бисёрро дору ва шарбат диҳанд ва табибон бошанд, ки аз вақф марсум ситонанд ва он бемористон ва масҷиди одина бар канори водии Чаҳаннам аст ва чун аз сун беруни масҷид он деворро, ки бо водист, бинигаранд, сад арш бошад ба сангҳои азим бароварда, чунон ки гилу гач дар миён нест ва аз андаруни масҷид хама сари деворхо рост аст ва аз барон санги сахра, ки он чо будааст, масҷид ҳам он чо ниҳодаанд ва ин санги сахра он аст, ки худон аза ва чалла Мусо алайҳиссаломро фармуд, то онро қибла созад ва чун ин ҳукм биёмад ва Мусо онро қибла кард, бисе назист ва ҳам дар он зудӣ вафот кард. То ба рузгори Сулаймон алайҳиссалом, ки чун қибла сахра буд, масҷид дар гирди сахра бисохтанд, чунон ки сахра дар миёни масҷид буд ва меҳроби хақ. Ва то аҳди пайгамбари мо мухаммади Мустафо алайҳиссалоту вассалом ҳам қибла он медонистанд ва намозро рӯй бад-он қониб мекарданд, то он гоҳ, ки эзиди таборак ва таоло фармуд, ки қибла хонаи Къъба бошад ва сифати он ба қон худ биёяд. Меҳостам то масоҳати ин масҷид бидунам, гуфтам: аввал хайбати ва ваъзи он неку бидонам ва бинам, баъд аз он масоҳат кунам. Муддатхо дар он масҷид мегаштам ва назора мекардам. Пас дар қониби шимоли, ки наздики куббаи Ёъқуб алайҳиссалом аст, бар тоқе навишта дидам дар санг, ки тули ин масҷид ҳафтсаду чаҳор арш аст ва арз-саду панҷоҳу панҷ арш ба гази малик. Ва гази малик он аст, ки ба Хуросон онро гази шойгон гуянд ва он як аршу ним бошад чизаке камтар. Замини масҷид фаршсанг аст ва дарвоҳ ба ирзири гирифта ва масҷид шарқини шаҳр ва бозор аст, ки чун аз бозор ба масҷид раванд, рӯй ба машриқ бошад.

Даргоҳе азим неку миқдори сӣ газ иртифоз дар бист газ арз андом дода баровардаанд ва ду чаҳон бозбурида, даргоҳ ва рӯи чаҳон ва айвони даргоҳ мунаққаш карда хама ба миноҳои мулаванн, ки дар

гач дарнишондаанд, бар нақше ки хостаанд, чунон ки чашм аз дидани он хира монад ва китобате ҳамчунин ба нақши мино бар он даргоҳ сохта ва лақаби султони Миср бар он ҷо навишта, ки чун офтоб бар он ҷо афтад, шуоъ он чунон бошад, ки ақл дар он мутахайир шавад ва гунбаде бас бузург бар сари ин даргоҳ сохта ва аз санг мунҳадам. Ва ду дар ба такаллуф сохта, руи дарҳо ба биринчи димишқӣ, ки гуя зари тилло аст, зар дарқуфта ва нақшҳои бисёр дар он карда, ҳар як понздаҳ газ боло ва ҳашт газ паҳно ва ин дарро Боби Довуд алайҳиссалом гуянд. Чун аз ин дарраванд, ба дасти рост ду ровоқ аст бузург, ҳар як бисту нӯҳ сутуни руҳом дорад бо сарсутунҳо ва наълҳои мураххами мулавван ва дарҳо ба ирзир гирифта, бар сари сутунҳо тоқҳо аз санг зада бе гилу гач бар сари ҳам ниҳода, чунон ки ҳар тоқе чаҳор- панҷ санг беш набошад ва равоқҳо кашидааст то наздики Мақсура ва чун аз дар дарраванд, ба дасти чап, ки он шимол аст, равоқе дароз кашидааст. Шасти чаҳор тоқ ҳама бар сутунҳои руҳом ва дари дигар аст ҳам ба ин девор, ки онро Бобуссақар гуянд ва дарозии масҷид аз шимол ба ҷануб аст, то чун мақсура аз он боз буридааст, соҳати мураббаъ омада, ки қибла ба ҷануб афтадааст. Ва аз ҷониби шимол ду дари дигар аст дар паҳлуи якдигар, ҳар як ҳафт газ арз дар дувоздаҳ газ иртифоъ ва ин дарро Бобуласбот гуянд ва чун аз ин дар бигузари ҳам бар паҳнои масҷид, ки сӯи машрик меравад, боз даргоҳе азим бузург аст ва се дар паҳлуи ҳам бар он ҷост, ҳамон миқдор, ки Бобуласбот аст ва ҳамаро ба оҳану биринҷ такаллуфот карда, чунон, ки аз он некутар кам бошад ва ин дарро Бобулабвоб гуянд, аз он сабаб ки мавзеи дигар дарҳо чуфт-чуфт аст, магар дар ин се дар аст ва миёни он ду даргоҳ, ки бар ҷониби шимол аст, дар ин равоқ, ки тоқҳои он бар пилпоҳо аст, куббаест ва инро ба сутунҳои муртафеъ бардошта ва онро ба қандилҳо ва мусарраҷҳо биёраста ва онро куббаи Якуб алайҳиссалом гуянд ва он ҷои намози у будааст ва ба паҳнои масҷид равोकест ва бар он девор даре аст, беруни он дар ду дарвозаи суфиён аст ва он ҷо ҷоҳои намоз ва меҳробҳои неку сохта ва халқе аз мутасаввифа ҳамеша он ҷо мучовир бошанд ва намоз ҳамон ҷо кунанд, илло рузи одина ба масҷид дароянд.

ки овози такбир ба эшон бирасад ва бар рукни шимоли масҷид равоќе некуст ва қуббае бузурги неку ва бар қубба нивиштааст, ки: «Хозо меҳроба Закаріе аннаби алайҳиссалом» ва гуянд: У ин чо намоз кардї пайваста.

Ва бар девори шарқї дар миёнҷои масҷид даргоҳе азим аст, ба такалуф сохтаанд аз санг мунҳадам, ки гуя аз санги якпора талошидаанд, ба боло панҷоҳ газ ва паҳно сї газ ва наққошї ва наққорї карда ва дари неку бар он даргоҳ ниҳода, чунон ки миёни ҳар ду дар ба як поя беш нест ва ба даргоҳ такалуф бисёр карда аз оҳан ва биринҷи димишқї ва ҳалқаҳо ва меҳҳо бар он зада ва гуянд: ин даргоҳро Сулаймон бинни Довуд алайҳиссалом сохтааст аз баҳри падараш. Ва чун ба даргоҳ дарраванд, рӯй сун машриқ аз он ду дар он чї бар дасти рост аст, Бобурраҳмат гуянд ва дигарро Бобуттаваба гуянд. Ин он дар аст, ки эзид субҳонаҳу ва таоло тавбаи Довуд алайҳиссалом он чо пазируфт ва бар ин даргоҳ масҷидест нағз. Вақте чунон буда, ки даҳлезе ва даҳлезро масҷид сохтаанд ва онро ба анвои фаршҳо биёраста ва худдоми он ҷудоғона бошад ва мардуми бисёр он чо раванд ва намоз кунанд ва тақарруб чуянд ба худои таборак ва таоло. Бад-он, ки он чо тавбаи Довуд қабул афтада, ҳама халқ умед доранд ва аз маъсият бозгарданд ва гуянд, Довуд алайҳиссалом пой аз атаба дар андарун ниҳода буд, ки ваҳї омад ба башорат, ки эзид субҳонаҳу ва таоло тавбаи у пазируфт, у ҳамон чо мақом кард ва ба тоат машғул шуд.

Ва ман, ки Носирам, дар он мақом намоз кардам ва аз худои субҳонаҳу таоло тавфиқи тоат ва табарро аз маъсият талабидам, худо ҳама бандагонро тавфиқи он чи ризои у дар он аст, рузї кунод ва аз маъсият тавба диҳод ба ҳаққи Муҳаммад ва олиҳит-тоҳирин. Ва бар девори шарқї чун ба гушае расад, ки чанубї аст ва қибла бар зилъи чанубист ва пешни девори шимоли масҷидест сароб, ки ба дараҷаҳои бисёр фуру бояд шудан ва он биет газ дар понздаҳ бошад ва сақфи сангин бар сутунҳои руҳом. Ва маҳди Исо он чо ниҳодааст ва он маҳд сангин аст ва бузург чунон ки мардум дар он намоз кунанд ва ман дар он чо намоз кардам ва онро дар замин саҳт кардаанд.

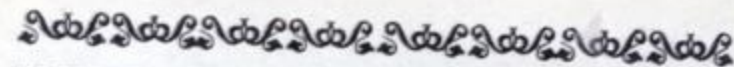
чунонки начунбад ва он маҳдест, ки Исо ба туфуллият дар он ҷо буд ва бо мардум сухан мегуфт ва маҳд дар ин масҷид ба ҷои меҳроб ниҳодааст ва меҳроби Марям алайҳиссалом дар ин масҷид аст бар ҷониби машриқ ва меҳробе дигар аз онн Закариё алайҳиссалом дар ин ҷост ва оёти қуръон, ки дар ҳаққи Закариё ва Марям омадааст, низ бар он меҳробҳо навиштаанд.

Ва гуянд мавлиди Исо алайҳиссалом дар ин масҷид буда, санге аз ин сутуноҳ нишони ду ангушт дорад, ки гуя касе ба ду ангушт онро гирифтааст. Гуянд ба вақти ваъзи ҳама Марям он сутуно ба ду ангушт гирифта буд ва ин масҷид маъруф аст ба аҳди Исо алайҳиссалом. Ва қандилҳои бисёри биринҷин ва нуқрагин овехта, чунонки ҳама шабҳо сӯзад. Ва чун аз дари ин масҷид бигузари хам бар девори шарқӣ, чун ба гушан масҷиди бузург расад, масҷиди дигар аст азим неку, дубара бузургтар аз масҷиди Маҳди Исо ва онро Масҷидулақсо гуянд ва он аст, ки худон азза ва ҷалла Мустафоро саллаллоҳи алайҳи васаллам шаби меъроҷ аз Макка он ҷо овард ва аз он ҷо ба осмон шуд, чунонки дар Қуръон онро ёд кардааст: «Субҳона-л-лазӣ исро би абдихӣ лайлан мин-ал-масҷидилҳарома ила-л-масҷидалақсо» (ал-оят) ва он ҷоро иморате ба такалуф кардаанд ва фаршҳои покиза афканда ва ходимони ҷудогона истода, ҳамеша хидмати онро кунанд.

Ва чун ба девори ҷанубӣ боз гардӣ, аз он гуша миқдори дувист газ пушиш нест ва соҳат аст ва пушиши масҷиди бузург, ки мақсура дар уст, бар девори ҷанубӣ аст ва гарбӣ. Ин пушиширо ҷорсаду бист арш тул аст, дар саду панҷоҳ арз ва дувисту ҳаштод сутуни руҳомӣ аст ва бар сари устувонаҳо тоқе аз санг дарзада ва ҳама сару тани сутуноҳ мунаққаш аст ва дарзхоро ба ирзир гирифта, чунонки аз он маҳкамтар натавонад буд ва миёни ду шаш газ аст, ҳама фарш руҳомӣ мулаваан андохта ва дарзхоро ба ирзир гирифта ва мақсура бар васати девори ҷанубӣ аст бисёр бузург, чунонки шонадаҳ сутун дар он ҷост.

Ва куббае низ азим бузурги мунаққаш ба мино, чунонки сифат карда омад ва дар он ҷо ҳасирҳои мағрибӣ андохта ва қандилҳо ва мусарриҷҳо ҷудо-ҷудо ба силсилаҳо овехтааст. Ва меҳробе бузург

сохтаанд, ҳама мунаққаш ба мино ва ду ҷониби меҳроб ду амуди
рухом аст ба ранги ақиқи сурх ва тамомати изораи мақсура рухомхон
мулавван ва ба дасти рост меҳроби Маовия аст ва ба дасти чап
меҳроби Умар аст разиваллоху анху ва сақфи ин масҷид бо ҷуб пушидааст
мунаққаш ва мутаққалиф ва бар дару девори мақсура, ки ба ҷониби
соҳат аст, понадаҳ даргоҳ аст ва дархон ба такаллуф бар он ҷо
ниҳода ҳар як даҳ газ улув дар шаш газ арз, даҳ аз он ҷумла бар он
девор, ки ҷорсаду бист газ аст ва панҷ бар он, ки саду панҷоҳ газ аст.
Ва аз ҷумлаи он дарҳо яке биринҷӣ беш аз ҳад ба такаллуф ва
некӯя сохтаанд, ҷунонки гуя заррин аст, ба сими сӯхта нақш карда
ва номи Маъмуни халифа бар он ҷост. Гуянд Маъмун аз Бағдод
фиристодааст ва ҷун ҳама дарҳо боз кунанд, андаруни масҷиди равшан
шавад, ки гуя соҳати бесақф аст. Аммо вақте, ки боду борон шавад
ва дарҳо боз накунанд, равшания аз равзанҳо бошад ва ба ҷаҳор
ҷониби ин пушиш аз онҳо ҳар шаҳре аз шаҳрхон Шом ва Ироқ
сандуқхост ва мучовирон нишаста, ҷунонки андар масҷиди Харом
аст ба Макка шаррафаҳуллоху таоло. Ва аз беруни пушиш бар
девори бузург, ки зикр рафт, равоқест ба ҷиҳили ду тоқ ва ҳама
сутунхош аз рухоми мулавван ва ин равоқ бо равоқи мағрибия
пайваста аст ва дар андаруни пушиш ҳавзе дар замин аст, ки ҷун
сар ниҳода бошад, бо замин муставӣ бошад ҷиҳати об. Ҷун борон
ояд, дар он ҷо равад ва бар девори ҷанубӣ дарест ва он ҷо мутаваазост
ва об, ки агар касе муҳтоҷи вузӯӣ шавад, дар он ҷой равад ва
таҷдиди вузӯӣ кунад, ҷӣ агар аз масҷид берун шавад, ба намоз нарасад
ва намоз ғавт шавад аз бузургии масҷид. Ва ҳама пушти бомҳо ба
ирзир андуда бошад ва дар замини масҷид ҳаваҳо ва обгирҳо бисёр
аст, дар замин бурида, ҷӣ масҷид ба як бор бар сари санг аст,
ҷунонки ҳарчанд борон биборад, ҳеҷ об берун наравад ва талаф
нашавад: ҳама дар обгирҳо равад ва мардум бармедоранд ва новадонҳо
аз ирзир сохта, ки об бад-он фуруд ояд ба ҳавзҳои сангин дар зери
новадонҳо ниҳода, сӯрохе дар зери он, ки об аз он сӯроҳ ба маҷро
равад ва ба ҳавз расад мулаввас ношуда ва осеб бар вай нарасида.
Ва дар се фарсанги шаҳр обгире дидам азим, ки обҳо, ки аз кӯҳ ояд,

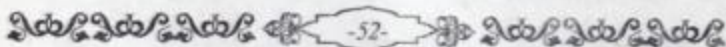

дар он чо чамъ шавад ва онро роҳ сохта, ки ба чомеъи шаҳр равад ва дар ҳама шаҳр фароҳини об дар чомеъ бошад. Аммо дар ҳама сахроҳо ҳавзҳои об бошад аз оби борон, ки он чо чуз оби борон нест ва ҳар кас оби боми худ гирад. Ва гармобаҳо ва ҳарҷи бошад, ҳама аз оби борон бошад. Ва ин ҳавзҳои, ки дар ин чомеъ аст, ҳаргиз муҳтоҷи иморат набошад, ки санги хора аст.

Ва агар нақше ё суроҳе буда бошад, чунон маҳкам кардаанд, ки ҳаргиз хароб нашавад ва чунон гуфтаанд, ки инро Сулаймон алайҳиссалом кардааст ва сарҳавзо чунон аст, ки чун танӯре ва сарҷоҳе сангин аст бар сари ҳар ҳавзҷас, то ҳеч чиз дар он наҷафтад, ва оби он шаҳр аз ҳама обҳо хуштар аст ва поктар ва агар андак бороне биборад, то ду-се рӯз аз новадонҳо об медавад, чунонки ҳаво софӣ шавад ва асар намонад, ҳанӯз қатароти борон ҳамечокад.

Гуфтам, ки шаҳри Байтулмуқаддас бар сари кӯҳест ва замини ҳамвор нест, аммо масҷидро замин ҳамвор ва мустваӣ аст. Ва аз беруни масҷид ба нисбати мавозеъ ҳар кучо нишеб аст аз он, ки пай бар замини нишеб ниҳодаанд ва ҳар кучо фароз аст, девор кӯтоҳтар аст. Пас бад-он мавзеъ, ки шаҳр ва маҳалҳо дар нишеб аст, масҷидро дарҳост, ки ҳамчунон, ки нақб бошад, буридаанд ва ба соҳати масҷид беруи оварда ва аз он дарҳо якеро Бобунабия алайҳиссалоту вассалом гуянд ва ин дар аз ҷониби қибла, яъне ҷануб аст ва инро чунон сохтаанд, ки даҳҳо газ паҳно дорад ва иртифоъ ба нисбати дараҷот ҷое панҷ газ улув дорад, яъне сақфи ин мармар дар ҷоҳо бист газ улув аст. Ва бар пушти он пушиши масҷид аст ва он мармар чунон маҳкам аст, ки биное бад-он узмо бар пушти он сохтаанд ва дар ӯ ҳеч асар накарда ва дар он чо сангҳо ба кор бурдаанд, ки ақл қабул накунад, ки қуввати башарӣ бад-он расад, ки он сангро нақл ва таҳвил кунад ва гуянд он иморатро Сулаймон бини Довуд асайҳиссалом кардааст ва пайгамбари мо алайҳиссалавоту вассаллам дар шаби меъроҷ аз он раҳгузар дар масҷид омад ва ин боб бар ҷониби роҳи Макка аст ва ба наздики дар бар девор ба андозан сипаре бузург бар санг нақшест.

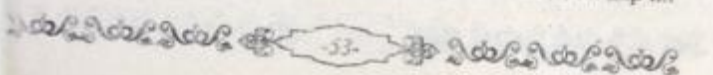
Гуянд, ки Ҳамза бини Абдулматаллиб амми расул алайҳиссалом

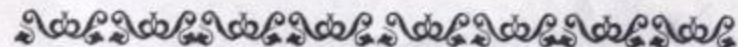

он чо нишастааст, сипаре бар душ баста, пушт бар он девор ниҳода ва он нақши сипари уст. Ва бар ин дари масҷид, ки ин мрамар сохтаанд, даре ба ду мисроъ бар он чо нишонда, девори масҷид аз берун қариб панҷоҳ газ иртифоъ дорад ва гараз аз сохтани ин дар он будааст, то мардуми он маҳалларо, ки ин зилъи масҷид бо он қост, ба маҳаллаи дигар набояд шуд, чун дархоҳанд рафт ва бар дари масҷид аз дасти рост санге дар девор аст болон он понздаҳ арш, ара ҳамчунин. Дар ин масҷид аз ин бузургтар ҳеч санге нест, аммо сангҳои чаҳор газ ва панҷ газ бисёр аст, ки бар девор ниҳодаанд аз замин ба сию чихил газ баландя. Ва дар паҳнои масҷид дарест машриқя, ки онро Бобуъайн гуянд, ки чун аз ин дар берун раванд ва ба нишебя фуру раванд, он чо чашмаи Салвон аст, ва даре дигар аст ҳамчунин дар замин бурда, ки онро Бобулхитта гуянд, ки ин дар он аст, ки худон аза ва чаалла бани Исроило бад ин дар фармуд даррафтани ба масҷид. Қавлуху таоло: «Удхулул-боба ситчадан ва қулу хиттата нағфирлакум хатоюкум ва саназиддулмуҳсинин». Ва даре дигар аст ва онро Бобуссакина гуянд ва дар даҳлезин он масҷидест бо меҳробҳои бисёр ва дари аввалаш баста аст, ки касе дарнатавон шуд. Гуянд тобути Сакина, ки зид таборак ва таоло дар қуръон ёд кардааст, он чо ниҳодааст, ки фариштагон баргирифтандя. Ва ҷумла дарҳои Байтулмуқаддас зеру болоя нӯҳ дар аст, ки сифат кардаам.

Сифати дукон, ки миёни соҳан чомеъ аст ва санги саҳра, ки пеш аз зуҳури ислом он қибла будааст. Бар миёни он дуконе истодааст ва он дукон аз баҳри он кардаанд, ки Саҳра баланд будааст ва натавониста, ки онро ба пушини дароваранд. Ин дукон асос ниҳодаанд сесаду сӣ арш дар сесада, иртифои он дувоздаҳ газ, сахни он ҳамвор ва неку ба санги руҳом ва деворхош ҳамчунин, дараҳои он ба ирзири гирифта ва чаҳор сун он ба тахтасангҳои руҳом ҳамчун ҳазира карда ва ин дукон чунон аст, ки ҷуз бад-он роҳҳо, ки ба чихати он сохтаанд, ба ҳеч ҷон дигар бар он чо натавон шуд. Ва чун ба дукон раванд, бар бони масҷид мушриф бошанд. Ва хавзе дар миёни ин дукон дар зери замин сохтаанд, ки ҳама боронҳо бар он чо борад, оби он ба мачройҳо дар ин ҳаз равад. Ва оби ин ҳаз аз ҳама обҳо, ки дар ин

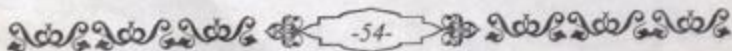

масҷид аст, покизатар ва хуштар аст. Ва чаҳор қубба дар ин дукон аст, аз ҳама бузургтар қуббаи сахра аст, ки қибла будааст.

СИҶАЛИ ҚУББАИ САХРА

Бинои масҷид чунин ниҳода аст, ки дукон ба миёни соҳат омада ва Қуббаи Сахра ба миёни дукон ва Сахра ба миёни қубба ва ин хонаест мусаммани рост, чунонки ҳар зилъе аз ин ҳаштгона сию се арш аст ва чаҳор дар бар чаҳор ҷониби он ниҳода, яъне машриқӣ ва магрибӣ ва шимолия ва ҷанубӣ ва миёни ҳар ду дар зилъест ва ҳама девор ба санги тарошида кардаанд миқдори бист арш ва Сахраро ба миқдори сад давр бошад ва на шакли рост дорад, яъне мураббаъ ё мудаввар, бал санге муносибандом аст чунонки сангҳои кӯҳӣ ва бар чаҳор ҷониби Сахра чаҳор сутун бино кардаанд мураббаъ ба болои девори хонаи мазкур ва миёни ҳарду сутуни аз чаҳоргона, ҷуфте устувонаи рухом қоим карда ҳама ба болои он сутунҳо ва бар сари он дувоздаҳ сутун ва устувона бунёди гунбадест, ки Сахра дар зерин аст ва дар саду бист арш бошад ва миёни девори хона ва ин сутунҳо ва устувонаҳо, яъне он ҷӣ мураббаъ аст ва бино кардаанд сутун мегӯям ва он ҷӣ тарошида ва аз як пора санг сохта мудаввар, онро устувона мегӯям. Ақсун миёни ин сутунҳо ва девори хона шаш сутуни дигар бино кардааст, аз сангҳои мунҳадам ва миёни ҳар ду сутун се амуди рухоми мулавван ба қисмати рост ниҳода, чунонки дар сафи аввал миёни ду сутун ду амуд буд, ин ҷо миёни ду сутун се амуд аст ва сари сутунҳоро ба чаҳор шох карда, ки ҳар шохе пояи тоқест ва бар сари амуде ду шох, чунонки бар сари амуде пояи ду тоқ ва бар сари сутуне пояи чаҳор тоқ афтадааст, он вақт ин гунбади азим бар сари ин дувоздаҳ сутун, ки ба Сахра наздик аст.

Чунон аст, ки аз фарсанге бингаря, он қубба чун сари кӯҳе пайдо бошад, зеро ки аз буни гунбад, то сари гунбад сӣ арш бошад ва бар сари бист газ девор ва сутун ниҳодааст, ки он девори хона аст ва

хона бар дуқон ниҳодааст, ки он дувоздах газ иртнфоз дорад, пас аз замини соҳати масҷид то сари гунбад шасту ду газ бошад. Ва бому сақфи ин хона ба начқорат пушидааст ва бар сари сутунҳо ва амудҳо ва девор ба санъате, ки мисли он кам афтад. Ва Саҳра миқдори болои марде аз замин бартар аст ва ҳозирае аз рухом бар гирди у кардаанд то даст бар вай нарасад. Ва Саҳра санге кабудранг аст ва ҳаргиз касе пой бар он наниҳодааст. Ва аз он су, ки қибла аст, як ҷои нишебӣ дорад ва ҷунон аст, ки гуя бар он ҷо касе рафтааст ва пояш бад он санг фуру рафтааст, ҷунонки гуя гили нарм буда, ки нишони ангуштони пой дар он ҷой бимондааст ва ҳафт пай ҷунин буриш аст. Ва ҷунон шунидам, ки Иброҳим алайҳиссалом он ҷо будааст ва Исҳоқ алайҳиссалом қудак будааст бар он ҷо бирафта ва он нишони пой уст ва дар он хонаи Саҳра ҳамеша мардум бошанд аз мучовирон ва обидон. Ва он хона ба фаршҳои неку биёрастаанд аз абрешим ва гайра. Ва аз миёни хона бар сари Саҳра қандиле нуқра баровехтааст ба силсилаи нуқрагин ва дар ин хона бисёр қандили нуқра аст, бар ҳар яке навишта, ки вазни он чанд аст ва он қандилҳоро султони Миср сохтааст. Ҷунончи ҳисоб мегирифтам, як ҳазор ман нуқраолот дар он ҷо буд. Шамъе дидам ҳамон ҷо бас бузург ҷунонки ҳафт арш дарозия у буд, ситабрия се шибр чун кофури зубҷӣ ва ба анбар сиришта буд. Ва гуфтанд, ҳар сол султони Миср бисёр шамъ бад-он ҷо фириштад ва яке аз онҳо ин бузург бошад ва номи султон ба зар бар он ҷо навишта ва он ҷоест, ки саввум хонаи худон субҳонаху ва таоло аст, ҷӣ миёни уламон дин маъруф аст, ки ҳар намозе, ки дар Байтулмуқаддас гузоранд, ба бисту панҷ ҳазор намоз қабул афтад ва он ҷӣ ба Мадина кунанд, ҳар намозе ба панҷоҳ ҳазор намоз шуморанд ва он ҷӣ ба Макка гузоранд ба садҳазор намоз қабул афтад. Худо ҳама бандагони худро тавфиқи дарёфти он рузӣ кунод.

Гуфтам, ки бомҳо ва пушти гунбадҳо ба ирзир андудаанд ва ба ҳаҷор ҷониби хона дарҳои бузург барниҳода аст ду мисроъ аз ҷуби соҷ ва он дарҳо пайваста баста бошад. Ва баъд аз ин хона қуббаест, ки онро қуббаи силсила гуянд ва он он аст, ки Довуд алайҳиссалом

он чо овехтааст, ки гайр аз худованди ҳақро даст бад-он нарасидя ва
 зolim ва гасибро даст бад-он нарасидя ва ин маъния наздики уламо
 машхур аст ва он қубба бар сари ҳашт амуди рухом аст ва шаш
 сутуни сангин ва ҳама чавониби қубба кушодааст, илао ҷониби
 қибла, ки то сарбааст аст ва меҳроби неку дар он чо сохта ва бар ин
 дукон қуббаи дигар аст, ба чаҳор амуди рухом ва онро низ ҷониби
 қибла баастааст, меҳроби неку бар он сохта, онро қуббаи Ҷабраил
 гуянд ва фарш дар ин гунбад нест, балки заминаш худи санг аст, ки
 ҳамвор кардаанд. Гуянд шаби меъроҷ Буроқро он чо овардаанд, то
 пайгамбар рукуб кард. Ва аз паси он қуббае дигар аст, ки онро
 қуббаи расул гуянд. Миёни ин қубба ва қуббаи Ҷабраил бист арш
 бошад ва ин қубба низ бар чаҳор сутуни рухом аст ва гуянд шаби
 меъроҷ расул алайҳиссалом аввал ва Қуббаи Саҳра намоз кард ва
 даст ба Саҳра ниҳод ва чун берун меомад, Саҳра аз барон ҷалолати
 у бархост ва расул алайҳиссалоту вассалом даст ба Саҳра ниҳод, то
 боз ба ҷои худ шуд ва қарор гирифт ва ҳануз он нимма муаллақ аст ва
 расул саллаллоҳи вассалом аз он чо ба он қубба омад, ки бад-
 у мансуб аст ва бар Буроқ нишаст ва таъзими ин қубба аз он аст. Ва
 дар зери Саҳра горест бузург, ҷунончи ҳамеша шамъ дар он чо
 афрухта бошад ва гуянд чун Саҳра ҳаракат ба хоستان кард, зераш
 холя шуд ва чун қарор гирифт, ҳамчунон бимонд.

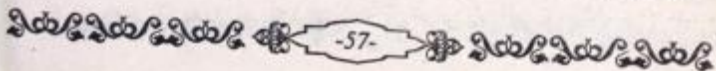
*Сифати дараҷоти роҷи дуқон, ки бар
 соғати ҷомеа аст.*

Ба шаш мавзеъ роҳ бар дукон аст ва ҳар якеро номест. Аз ҷониби
 қибла ду роҳест, ки ба он дараҷаҳо барраваанд, ки чун бар миёнҷои
 зилъи дукон бинстанд, яке аз он дараҷот бар дасти рост бошад,
 Мақомуннабия алайҳиссалом гуянд ва онро, ки бар дасти чап бувад,
 мақоми Ғурия гуянд. Ва Мақомуннабия аз он гуянд, ки шаби меъроҷ
 пайгамбар алайҳиссалоту вассалом бар он дараҷот бар дукон рафтааст

ва аз он чо дар куббаи Сахра рафта. Ва роҳи Хичоз низ бар он
чоғиб аст. Акнун ин дараҷотро паҳноӣ бист арш бошад, ҳама дараҷаҳо
аз санги тарошида мунҳадам, чунонки ҳар дараҷа як пора ё ду пора
санг аст мураббаъ бурида ва чунон тартиб сохта, ки агар хоҳанд, бо
сутур ба он чо бартавонанд шуд. Ва бар сари дараҷот ҷаҳор сутури
аст аз санги руҳоми сабз, ки ба зумуррад шабеҳ аст, илло бар он, ки
бар ин руҳомҳо нуқта бисёр аст аз ҳар ранг ва болон ҳар амуде аз ин
дар арш бошад ва ситабрӣ чандон, ки дар оғуши ду мард гунҷад ва
бар сари ин ҷаҳор амуд се тоқ задааст, чунон ки яке муқобили дар
ва ду бар ду чоғиб. Ва пушти тоқҳо рост карда ва ниро шурфа ва
кунгура барниҳода, чунонки мураббаъ менамояд. Ва амудҳо ва
тоқҳоро ҳама бар зар ва мино мунаққаш кардаанд, чунон ки аз он
хубтар набошад. Ва дорофазини дукон ҳама санги руҳоми сабзи
мунаққаш аст ва чунон аст, ки гуӣ бар марғзор гулҳо шукуфта аст.
Ва мақоми Ғурӣ чунон аст, ки бар як мавзӯе се дараҷа бастааст, яке
муҳозини дукон ва ду бар ҷанби дукон, чунонки аз се ҷой мардум
барраванд ва аз он чо низ бар се дараҷа ҳамчунон амудҳо ниҳодааст
ва тоқ бар сари он зада ва шурфа ниҳода ва дараҷот ҳам бад-он
тартиб, ки он чо гуфтаам, аз санг тарошида, ҳар дараҷа ду-се пора
санги тулонӣ ва бар пеши айвон навишта ба зар ва китобан латиф,
ки «Амира биҳи ал-амирин Лайсуддавла Нуштегини ғурӣ» ва
гуфтанд, ин Лайсуддавла банди султони Миср буда ва ин роҳҳо ва
дараҷот вай сохтааст. Ва чоғиби мағрибин дукон ҳам ду ҷойгоҳ
дараҷаҳо бастааст ва роҳ карда ҳамчунон ба такаллуф, ки шарҳи
дигарҳоро гуфтаам. Ва бар чоғиби машриқӣ ҳам роҳест, ҳамчунон ба
такаллуф сохта ва амудҳо зада ва тоқ сохта ва кунгура барниҳода,
онро мақоми шарқӣ гуянд. Ва аз чоғиби шимолий роҳест аз ҳама
олитар ва бузургтар ва ҳамчунон амудҳо ва тоқҳо сохта ва онро
мақоми шомӣ гуянд.

Ва тақдир кардам, ки бад-ин шаш роҳ, ки сохтаанд, сад ҳазор динор
харҷ шуда бошад ва бар соҳати масҷид на бар дукон ҷоест, чандон
ки масҷиди кучак бар чоғиби шимолий, ки онро ҷун ҳазира сохтаанд,
аз санг тарошида ва девори у ба болон марде беш бошад ва онро

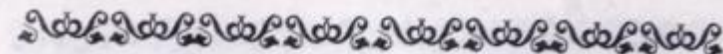
мехроби Довуд гуянд ва наздики ҳазира сангест ба болон марде, ки сари вай чунон аст, ки зилуи кучактар аз он мавзеъ афтад, санги ноҳамвор ва гуянд, ин курсии Сулаймон будааст ва гуфтаанд, ки Сулаймон бар он чо нишастя, бад-он вақт, ки иморати масҷид ҳамекарданд. Ин маъния дар чомеъи Байтулмуқаддас дида будам ва тасвир карда ва ҳамон чо бар рузнома, ки доштам, таълиқ зада. Аз наводир ба масҷиди Байтулмуқаддас дарахти Хур дидам. Пас аз Байтулмуқаддас зиёрати Иброҳими Халил ар-Раҳмон алайҳисалавоту вассалом азм кардам чоршанбеи гурраи зилқаъдан санаи чаҳорсаду сию ҳашт. Ва аз Байтулмуқаддас то он чо, ки он машҳад аст, шаш фарсанг аст ва роҳ сун ҷануб меравад ва бар роҳ дехаҳои бисёр аст ва заръ ва боғ бисёр аст ва дарахтони бе об аз ангур ва зайтун ва самоқи хударӯй ниҳоят надорад. Ба ду фарсанги шаҳр чаҳор деҳ аст ва он чо чашмаест ва боғ ва басотини бисёр ва онро Фародис гуянд хушнӣ мавзеъро. Ва ба як фарсангии шаҳри Байтулмуқаддас тарсонёнро чоест, ки онро азим бузург медоранд ва ҳамеша қавме он чо мучовир бошанд ва зоирон бисёр расанд ва онро Байтуллаҳм гуянд ва тарсоён он чо қурбон кунанд ва аз Рум он чо бисёр оянд ва ман он руз, ки аз шаҳр биёмадам, шаб он чо будам.

СИҶАТИ ХАЛИЛ
 САЛАВОТУЛЛОҶУ АЛАИХ

Аҳли Шом ва Байтулмуқаддас ин машҳадро Халил гуянд ва номи деҳ нагуянд, номи деҳ Матлун аст ва бар ин машҳад вақф аст бо бисёр дехаҳои дигар. Ва бад-ин деҳ чашмаест, ки аз санг берун меояд обаке андак ва роҳе даври ҷуй бурида ва онро наздики деҳ берун оварда ва аз беруни деҳ хавзе сохтаанд сарпушида, он обро дар он хавз ҳамегиранд то талаф нашавад, то мардуми деҳ ва зоиронро кифоф бошад. Машҳад бар канори деҳ аст аз сун ҷануб ва он чо ҷануби машриқӣ бошад.

Машҳад чаҳор деворест аз санги тарошида сохта ва ба боло он

хаштод арш, дар пахно чихл арш, иртифон девор бист арш, сардевор
 ду арш сухонат дорад ва меҳробу мақсура кардааст. Аз пахнои ин
 иморат ва дар мақсура меҳробҳои неку сохтаанд. Ва ду гур дар
 мақсура ниҳодааст, чунонки сарҳои эшон аз сӯи қибла аст ва ҳар ду
 гур аз сангҳои тарошида ба болои марде баровардаанд. Он, ки ба
 дасти рост аст, қабри Исҳоқ бинни Иброҳим аст ва дигар аз он
 зани уст алайҳиссалом. Миёни ҳар ду гур миқдори даҳ арш бошад.
 Ва дар ин машҳад замину деворро ба фаршҳои қиммати ва ҳасирҳои
 мағрибӣ ораста, чунонки аз дебо некутар бувад ва мусаллон намозин
 ҳасир дидам он ҷо, ки гуфтанд, амиралҷуюш, ки банди султони
 Миср аст, фиристодааст. Гуфтанд, он мусалло дар Миср ба сӣ
 динор зари мағрибӣ харидаанд, ки агар он миқдор дебои румӣ будя,
 бад-он баҳо наярзидя ва мисли он ҳеч ҷое надидам. Чун аз мақсура
 берун раванд, ба миёни соҳати машҳад ду хона аст, ҳар ду муқобили
 қибла, он ҷи бар дасти рост, андар он қабри Иброҳими Халил
 салавотуллоҳи алайҳ ва он хонае бузург аст ва дар андаруни он
 хонае дигар аст, ки у барнатавонад гашт ва чаҳор дарича дорад, ки
 зоирон гирди хона менигаранд ва аз ҳар дарича қабро мебинанд.
 Ва хонаро замину девор дар фаршҳои дебо гирифтааст. Ва гуре аз
 санг бароварда ба миқдори се газ ва қандилҳо ва чароғдонҳои
 нуқрагин бисёр овехта ва он хонаи дигар, ки бар дасти чапи қибла
 аст, андар он гӯри Сора аст, ки зани Иброҳим алайҳиссалом буд. Ва
 миёни ҳар ду хона раҳгузаре, ки дари ҳар ду хона дар ин раҳгузар
 аст чун даҳлезе ва он ҷо низ қанодил ва мисричаҳои бисёр овехта ва
 чун аз ин ҳар ду хона бигузаранд, ду гурхонаи дигар аст, наздики ҳам,
 бар дасти рост қабри Яқуб алайҳиссалом аст ва аз дасти чап гурхонаи
 зани Яқуб аст ва баъд аз он хонаҳост, ки зиёфатхонаҳои Иброҳим
 будааст ва дар ин машҳад шаш гур аст ва аз ин чор девор берун
 нишеби аст ва аз он ҷо гӯри Юсуф бинни Яқуб аст. Гунбаде неку
 сохтаанд ва гӯри сангин карда ва бар он ҷониб, ки саҳрост, миёни
 гунбади Юсуф ва ин машҳад мақбараи азим кардаанд ва аз бисёри
 ҷоҳо мурдари бад-он ҷо овардаанд ва дафи карда. Ва бар боми
 мақсура, ки дар машҳад аст, хучраҳо сохтаанд меҳмонро, ки он ҷо

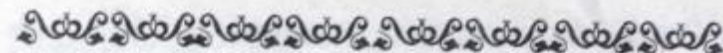
расанд ва аз чо авқоф бисёр бошад, аз дехҳо ва мустағиллот дар Байтулмуқаддас ва он чо аглаб чав бошад ва гандум андак бошад ва зайтун бисёр бошад, меҳмонон ва мусофирон ва зоронро нон ва зайтун диҳанд, он чо мадорҳо бисёр аст, ба астар ва гов ҳама рӯз орд кунанд ва канизакон бошанд, ки ҳама рӯз нон пазанд ва нонҳои эшон ҳар яке як ман бошад, ҳар гоҳ он чо расад, уро ҳар рӯз як гирда нон ва косае адас ба зайт пухта диҳанд ва мавиз низ диҳанд. Ва ин одат аз рӯзгори Халидуррахмон алайҳиссалом то ин соат бар қонда монда ва рӯзе бошад, ки понсад кас он чо бирасанд ва ҳамаро он зиёфат муҳайё бошад.

Гуянд аввал он машҳадро дар насохта буданд ва ҳеҷ кас дарнатавонистя рафтан илло аз айвон, аз берун зиёрат кардандя. Чун Маҳдия ба мулки Миср бинишаст, фармуд, то онро дар бикӯшоданд ва олатҳои бисёр биниҳоданд ва фаршу тарҳи иморат бисёр карданд. Ва дари машҳад бар миёни девори шимолият, чунонки аз замин ба ҷаҳор газ болост ва аз ҳар ду ҷониб дараҷоти сангин сохтаанд, ки ба як ҷониб бар раванд ва ба дигар ҷониб фуру раванд ва дари оҳанини кучак бар он чо нишондааст.

Пас ман аз ин чо ба Байтулмуқаддас ва аз Байтулмуқаддас пиёда бо ҷамъе, ки азми сафари Ҳиҷоз доштанд, бирафтам. Далел марде ҷалд ва пиёдараве неку буд, уро Абубакри Ҳамадония мегуфтанд. Ба нимаи зилқаъдан санаи ҷаҳорсаду сию ҳашт аз Байтулмуқаддас бирафтам. Се рӯзро ба ҷое расидем, ки онро Аръаз мегуфтанд ва он чо низ оби равон ва ашҷор буд, ба манзиле дигар расидем, ки онро Водийлакурро мегуфтанд, ба манзили дигар расидем, ки аз он чо ба даҳ рӯз ба Макка расидем ва он сол қофила аз ҳеҷ тараф наёмад ва таом намеёфт, пас ки ба Сикатульъатторайн фуруд омадам, баробари Бобуннабия алайҳиссалом рузи душанбе ба арафот будем, мардум пурхатар буданд аз араб. Чун аз Арафот боғаштам, ду рӯз ба Макка биистодам ва ба роҳи Шом боғаштам сун Байтулмуқаддас.

Пачуми муҳаррами санаи ҷаҳорсаду сию нуҳи ҳилолия ба Қудс расидем. Шарҳи Макка ва ҳаҷ ин чо зикр накардам, то ба ҳаҷчи охири ба шарҳ бигуям. Тарсоёнро ба Байтулмуқаддас калисоест,

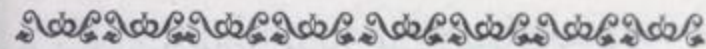
ки онро Байъатулкумома гуянд ва онро азим бузург доранд ва ҳар сола аз Рум ҳалқи бисёр он ҷо оянд ба зиёрат. Ва маликуррум низ ниҳон биёмад чунон, ки кас надонад. Ва ба рӯзгоре, ки азизи Миср аал-Ҳокимбиамруллоҳ буд, қайсари Рум он ҷо омада буд. Ҳоким аз он хабар дошт, рикобдоре аз они худ наздики у фиристод ва нишон дод, ки: «бад-он хуллиғт ва сурат марде дар ҷомеи Байтулмақаддас нишастааст, наздики вай рав, бигуӣ, ки Ҳоким маро наздики ту фиристодааст ва мегӯяд, то зан набаря, ки ман аз ту хабар надорам. Аммо эмин бош, ки ба ту ҳеч қасд нахоҳам кард». Ва ҳам Ҳоким фармуд, то он калисоро горад карданд ва биканданд ва хароб карданд ва муддате хароб буд. Баъд аз он қайсар расулони фиристод ва ҳадоё ва хидматҳои бисёр кард ва сулҳ талабид ва шафоат кард, то иҷовати иморати калисо доданд ва боз иморат карданд ва ин калисо ҷои васеъ аст, чунонки ҳаштҳавор одамиро дар он ҷо бошад, ҳама ба такаллуфи бисёр сохта аз руҳони рангин ва наққошӣ ва тасвир ва калисоро аз андарун ба дебоҳон румӣ пироста ва мусаввар карда ва бисёр зару тилло бар он ҷо ба кор бурда ва сурати Исо чанд ҷо сохта, ки бар ҳаре нишаста ва сурати дигар анбиё чун Иброҳим ва Исмоил ва Исҳоқ ва Яъқуб ва фарзандони у алайҳиссалом бар он ҷо карда ва ба рағани сандарус ба духун карда ва ба андозан ҳар сурате обгинаи рақиқ сохта ва бар рӯи суратҳо ниҳода, азим шаффоф, чунонки ҳеч ҳиҷоби сурат нашудааст ва онро чиҳати гарду губор кардаанд, то бар сурат нанишинад ва ҳар рӯз он обгинаҳоро ходимон пок кунанд. Ва ҷуз ин чанд мавзеи дигар аст, ҳама ба такаллуф, чунонки агар шарҳи он навишта шавад ба татвил анҷомад. Дар ин калисо мавзее аст ба ду қисм, ки бар сифати бихишт ва дузах сохтаанд. Як нима аз он нисфи бихиштиён ва бихишт аст ба як нима аз он сурати дузахиён ва дузах ва он ҷаъ бад-он монад ва он ҷоест, ки ҳамоно дар ҷаҳон чунон ҷои дигар набошад. Ва дар ин калисо басо қассисон ва роҳибон нишаста бошанд ва «Инҷил» хонанд ва намоз кунанд ва шабу рӯз ба ибодат машғул бошанд. Пас, аз Байтулмақаддас азм кардам, ки дар дарёе нишаста ва ба Миср равам ва боз аз он ҷо ба Макка равам. Боди маъкус буд ба

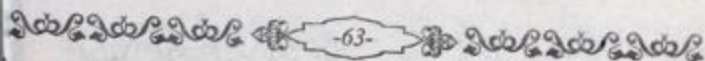
дарё, мутааззир буд рафтан. Ба роҳи хушк бирафтам ва ба Рамла бигузаштам, ба шаҳре расидем, ки онро Аскулон мегуфтанд ва бозор ва ҷомеъи неку ва токе дидам, ки он ҷо буд кӯҳна. Гуфтанд, масҷиде будааст, токи сангини азими бузург ҷуноки агар касе хостя хароб кунад, фаровон моле харҷ бояд кард, то он хароб шавад. Ва аз он ҷо бирафтам, дар роҳ бисёр деҳҳо ва шаҳрҳо дидам, ки шарҳи он мутаввал мешавад, тахфиф кардам, ба ҷое расидам, ки онро Тайна мегуфтанд ва он бандар буд киштиҳоро. Ва аз он ҷо ба Тунис мерафтанд.

Дар кишти нишастам то Тунис ва он Тунис ҷазираест ва шаҳре неку ва аз хушкӣ дур аст, ҷунонки аз бомҳои шаҳр соҳил натавонид. Шаҳре анбух ва бозорҳои неку ва ду ҷомеъ дар он ҷост. Ва ба қиёси даҳазор дукон дар он ҷо бошад ва сад дукони атторӣ бошад. Ва он ҷо дар тобистон дар бозорҳо кашкоб фурушанд, ки шаҳре гармсер аст ва ранҷурия бисёр бошад. Ва он ҷо қасаби рангин бофанд аз аммомаҳо ва вақоя ва он ҷи занон пушанд. Аз ин қасабҳои рангин ҳеч ҷо мисли он набофанд, ки дар Тунис ва он ҷи сапед бошад, ба Дамиёт бофанд ва он ҷи дар корхонаи султони бофанд, ба касе нафурушанд ва надиханд.

Шунидам, ки малики Форс бист ҳазор динар ба Тунис фиристода буд, то ба ҷиҳати ӯ як даст ҷоман хос бихаранд ва чанд сол он ҷо буданд ва натавонистанд харидан. Ва он ҷо бофандагон маъруфанд, ки ҷоман хос бофанд. Ва шунидам, ки касе он ҷо дастори султони Миср бофта буд, онро понсад динар зари мағрибия фармуд ва ман он дастор дидам, гуфтанд: «ҷаҳор ҳазор динари мағрибия арзад» ва бад-ин шаҳри Тунис буқаламун бофанд, ки дар ҳама олам ҷон дигар набошад, он ҷоме заррин аст, ки ба ҳар вақте аз рӯз ба лавне дигар намояд ва ба мағриб ва машриқ он ҷома аз Тунис баранд ва шунидам, ки султони Рум касе фиристода буд ва аз султони Миср дархоста буд, ки сад шаҳр аз мулки вай биситонад ва Тунисро ба вай диҳад. Султон қабул накард ва ӯро аз он шаҳр мақсуд қасаб ва буқаламун буд. Чун оби нил зиёдат шавад, оби талхи дарёро аз ҳаволии Тунис дур кунад, ҷунонки то даҳ фарсанги ҳаволии шаҳр

оби дарё хуш бошад, он вақт бад-ин ҷазира ва шаҳр ҳавзҳои азим сохтаанд, ба зери замин фуру равад ва онро устувор карда ва ишон онро масоней хонанд. Ва чун оби Нил галаба кунад ва оби шуру талх аз он ҷо дур кунад, ин ҳавзҳо пур кунанд ва он чунон аст, ки чун роҳи об бикӯшоянд, оби дарё дар ҳавзҳо ва масоней равад ва оби ин шаҳр аз ин маснаъҳост, ки ба вақти зиёда шудани Нил пур карда бошанд ва то соли дигар аз он об бармедоранд ва истеъмол мекунанд ва ҳар киро беш бошад, ба дигарон мефурушанд. Ва масонейи вақф низ бисёр бошад, ки ба гурабо диҳанд, ва дар ин шаҳри Тунис панҷоҳазор мард бошад ва мудом ҳазор кишти дар ҳаволи шаҳр баста бошад аз они бозаргонон ва низ аз они султон бисёр бошад. Ҷа ҳар ҷи ба кор ояд, ҳама бад-ин шаҳр бояд овард, ки он ҷо ҳеҷ чиз набошад ва чун ҷазираест, тамомати муомалот ба кишти бошад. Ва он ҷо лашкаре тамома бо силоҳ муқим бошанд эҳтиётро, то аз Фарангу Рум кас қасди он натавон кард. Ва аз сақот шунидам, ки ҳар рӯз ҳазор динори мағрибӣ аз он ҷо ба ҳазинаи султони Миср расад, чунонки он миқдор ба рӯзе муайян бошад ва муҳассли он мол як тан бошад, ки аҳли шаҳр бад-у таслим кунанд дар як рӯзи муайян ва вай ба хизона расонад, ки ҳеҷ аз он мунқар нашавад ва аз ҳеҷ кас ба уиф чизе наситонанд. Ва қасаб ва буқаламун, ки ҷихати султон бофанд, ҳамаро баҳои тамома диҳанд. Чунонки мардум ба рағбат кори султон кунанд, на чунонки дар дигар вилоятҳо, ки аз ҷониби девон ва султон бар санои сахт пардозанд. Ва ҷомаи иморини шуторон ва намадзини аспон буқаламун бофанд ба ҷихати хоси султон. Ва мева ва хорбори шаҳр аз рустоқи Миср баранд. Ва он ҷо олоти оҳан созанд, чун миқроз ва корд ва гайра ва миқрозе дидам, ки аз он ҷо ба Миср оварда буданд, панҷ динори мағрибӣ мехостанд, чунон буд, ки чун мисмораш бармекашиданд, кушуда мешуд ва чун мисмор фуру мекарданд, дар кор буд. Ва он ҷо занонро иллоте меафтад ба авқот, ки чун масруе ду-се бор бонг кунанд ва боз ба хуш оянд. Ва дар Хуросон шунидам, ки «Ҷазираест, ки занони он ҷо чун гурбагон ба фарёд меоянд ва он бар ин гунааст, ки зикр рафт». Ва аз Тунис ба Қўстантания кишти ба бист рӯз равад. Ва мо

ба чониби Миср равона шудем ва чун ба канори дарё расидем, ба руди Нил киштя боло мерафт. Ва руди Нил чун ба наздики дарё мерасад, шохаҳо мешавад ва пароканда дар дарё мерезад. Ва он шохобро, ки мо дар он мерафтем, Румаш мегуфтанд. Ва ҳамчунин киштя аз рӯи об меомад, то ба шаҳре расидем, ки онро Солихия мегуфтанд. Ва ин рустои пурнеъмат ва хорбор аст. Ва киштиҳо бисёр месозанд ва ҳар якеро дувист харвор бор мекунанд ва ба Миср мебаранд, то дари дукони баққол мераванд, ки агар на чунин будя, озукан он шаҳр ба пушти сутур нашоистя доштан бо он машғала, ки он ҷост. Ва мо бад-ин Солихия аз киштя берун омадем ва он шаб наздики шаҳр рафтем. Рузи якшанбе, ҳафтуми сафари санаи чаҳорсаду сию нух, ки рузи урмузд буд аз шаҳривармоҳи қадим, дар Қоҳира будем.

СИҶАТИ ШАҶРИ МИСР ВА ВИЛОЯТИ

Оби Нил аз миёни чанубу мағриб меояд ва ба Миср мегузарад ва ба дарёи Рум меравад. Ва оби Нил чун зиёдат мешавад ду бор, чандон мешавад, ки Чайхун ба Тирмиз. Ва ин об аз вилояти Нуба мегузарад ва ба Миср меояд. Ва вилояти Нуба куҳистон аст ва чун ба саҳро расад, вилояти Миср аст. Ва сарҳадаш, ки аввал он ҷо расад, Ассувон мегуянд. То он ҷо сесад фарсанг бошад. Ва бар лаби об ҳама шаҳрҳо ва вилоятҳост. Ва он вилоятро Саъидулаъло мегуянд ва чун киштя ба шаҳри Ассувон расад, аз он ҷо барнагузарад, ҷя об аз дараҳои танг берун меояд ва тез меравад. Ва аз он болотар сӯи чануб вилояти Нуба аст ва подшоҳи он замин дигар аст. Ва мардуми он ҷо сиёҳпӯст бошанд ва дини эшон тарсой бошад. Ва бозаргонон он ҷо раванд ва муҳра ва шона ва буссад баранд ва аз он ҷо барда оваранд ва ба Миср барда ё нубя бошад ё румй. Ва дидам, ки аз Нуба гандум ва арзан оварда буданд, ҳар ду сиёҳ буд. Ва гуянд нагавонистаанд, ки манбаи оби Нилро ба ҳақиқат бидонанд ва шунидам, ки султони Миср кас фиристод, то яксола роҳ бар канори Нил

рафта ва тафакхус карданд, ҳеч кас ҳақиқати он надонист, илло он ки гуфтанд, ки «Аз ҷануб аз кӯҳе меояд, ки онро Ҷабалулкамар гӯянд». Ва чун офтоб бар сари саратон равад, оби Нил зиёдат шудан гирад, аз он ҷо, ки ба зимистон, ки қарор дорад, бист арш боло гирад, чунонки ба тадриҷ рӯз ба рӯз меафзояд. Ва ба шаҳри Миср миқёсҳо ва нишонҳо сохтаанд.

Ва омиле бошад ба ҳазор динор маншат, ки ҳофизи он бошад, ки чанд меафзояд ва аз он рӯз, ки зиёдат шудан гирад, мунодиён ба шаҳр андар фириштад, ки эзид субҳонаху ва таоло имрӯз дар Нил чандин зиёдат гардонид ва ҳар рӯз чандин асбаъ зиёдат шуд ва чун як гази тамом мешавад, он вақт башорат мезананд ва шодӣ мекунанд, то ҳаждаҳ арш барояд ва он ҳаждаҳ арш маъхӯд аст. Яъне ҳар вақт, ки аз ин камтар бувад, нуқсон гӯянд ва садоқот диҳанд ва назрҳо кунанд ва андӯху ғам хӯранд, чун ин миқдор беш шавад, шодиҳо кунанд ва хуррамҳои намоянд ва то ҳаждаҳ ғаз боло наравад, хирочии султон бар раият наниҳанд. Ва аз Нил ҷӯйҳо бисёр буридаанд ва ба атроф ронда ва аз он ҷо ҷӯйҳои кучак баргирифтаанд, яъне аз он анҳор. Ва бар он деҳҳо ва вилоятҳои ва дулобаҳо сохтаанд, чандон ки ҳаср ва қиёси он душвор бошад. Ҳама деҳҳои вилояти Миср бар сари баландиҳо ва талҳо бошад. Ва ба вақти зиёдати Нил ҳамаи он вилоят дар зерин об бошад, деҳҳо аз ин сабаб бар баландиҳо сохтаанд, то ғарқ нашавад. Ва аз ҳар деҳе ба деҳе дигар ба заврақ раванд ва аз сари вилоятҳо то охираш сақарӣ сохтаанд ва хок, ки мардум аз сари он сақар раванд, яъне аз ҷониби Нил. Ва ҳар сол даҳ ҳазор динори мағрибӣ аз хизонаи султон ба дастии омиле муътамад бифириштад, то он иморат тоза кунанд. Ва мардуми он вилоят ҳама ашғоли зарурии худро тартиб карда бошанд он ҷаҳор моҳ, ки заминии эшон дар зерин об бошад. Ва дар саводи он ҷо ва рустоҳои ҳар кас чандон нон пазад, ки ҷаҳор моҳ кифофи вай бошад ва хушк кунанд, то зиёд нашавад ва қоидаи об чунон аст, ки аз рӯзи ибтидо чихил рӯз меафзояд, то ҳаждаҳ арш боло гирад ва баъд аз он чихил рӯзи дигар барқарор бимонад, ҳеч зиёд ва кам нашавад ва баъд аз он ба тадриҷ рӯй ба нуқсон ниҳад, ба чихил рӯзи дигар то он мақом расад, ки

змистон буда бошад. Ва чун об кам омадан гирад, мардум бар паи
 он мераванд ва он чй хушк мешавад, зироате, ки хоҳанд мекунад.
 Ва ҳама заръи эшон сайфӣ ва шатавӣ бар он кеш бошад ва ҳеч оби
 дигар нахоҳад. Ва шаҳри Миср миёни Нил ва дарёст ва Нил аз
 ҷануб меояд ва рӯй ба шимол меравад ва дар дарё мерезад.
 Ва аз Миср то Искандария сӣ фарсанг гирад. Ва Искандария дар
 лаби дарёи Рум ва ҷануби Нил аст. Ва аз он ҷо мева бисёр ба
 Миср оваранд ба кишти. Ва он ҷо манораест, ки ман дидам, ободон
 буд ба Искандария. Ва он ҷо яъне бар он манора оинае ҳарроқа
 сохта буданд, ки ҳар киштии румиён, ки аз Истанбул меомад, чун ба
 муқобилан он расид, оташе аз он ойна афтад ва бисӯхта. Ва
 румиён бисёр ҷидду ҷаҳд карданд ва ҳиллаҳо намуданд ва кас
 фиристоданд ва он ойна бишикастанд. Ба рӯзгори Ҳоким-султони
 Миср марде наздики ӯ омада буд, қабул карда, ки он ойинаро неку
 боз кунад, чунонки ба аввал буд. Ҳоким гуфта буд ҳочат нест, ки ин
 соат худи румиён ҳар сол зару мол мефиристанд ва розианд, ки
 лашқари мо наздики эшон биравад ва сар ба сар писанда аст. Ва
 Искандарияро оби хурданӣ аз борон бошад. Ва дар ҳама саҳрои
 Искандария аз он амудҳои сангин, ки сифати он муқаддам афтада
 бошад. Ва он дарё ҳамчунон мекашад то Қайравон. Ва аз Миср то
 Қайравон садӯ панҷоҳ фарсанг бошад. Ва Қайравон вилоятест, шаҳри
 муаззамаш Силчимоса аст, ки ба ҷаҳор фарсангии дарёст, шаҳри
 бузург бар саҳро ниҳода ва борӯи маҳкам дорад ва дар паҳлуи он
 Маҳдия аст, ки Маҳдия аз фарзандони амиралмуъминини Хусайн
 бинни Алия разияллоҳу таоло анҳумо сохтааст баъд аз он, ки Мағриб
 ва Андалус гирифта буд ва баъд-ин таърих ба дасти султони Миср
 буд. Ва он ҷо барф борад, валекин пой нагирад. Ва дарё аз Андалус
 бар дасти рост сӯи шимол боз гардад. Ва миёни Мисру Андалус
 ҳазор фарсанг аст ва ҳама мусулмонист. Ва Андалус вилояти бузург
 аст ва ҷаҳистон аст, барф борад ва ях бандад, мардумонаш сапедпӯст
 ва сурхмӯй бошанд ва бештар гурбачашм бошанд, ҳамчун суклобиён
 ва зери дарёи Рум аст, чунонки дарё эшонро машриқӣ бошад. Ва
 чун аз Андалус ба дасти рост раванд сӯи шимол ҳамчунон лаб-лаби

дарё ба Рум пайвандад. Ва аз Андалус ба Ғур ва ба Рум бисёр раванд. Ва агар хоҳанд ба киштя ва дарё ба Қустантания тавон шудан, валекин халиҷҳои бисёр бувад, ҳар як дувисту сесад фарсанг арз, ки натавон гузаштан, илло ба киштя. Ва муқаррар аз мардуми сиқа шунидам, ки даври ин дарё чаҳор ҳазор фарсанг аст. Ва шохе аз он дарё ба торикия даршудааст, чунонки гуянд, сари он шох ҳамеша фасурда бошад, аз он сабаб, ки офтоб он ҷо намерасад. Ва яке аз он ҷазоир, ки дар он дарёст, Сақаллия аст, ки аз Миср киштя ба бист рӯз он ҷо расад ва дигар ҷазоир бисёр аст. Ва гуфтанд Сақаллия бар ҳаштод фарсанг дар ҳаштод фарсанг аст ва ҳам султони Мисрроест ва ҳар сол киштя ояд ва моли он ҷо ба Миср оварад ва аз он ҷо катони борик оваранд ва тафсилҳои ба олам бошад, ки яке аз он ба Миср даҳ динори мағрибия арзад.

Аз миср чун ба ҷониби машриқ раванд, ба дарёи Қулзум расанд ва Қулзум шаҳрест бар канори дарё, ки аз Миср то он ҷо сӣ фарсанг аст. Ва ин дарё шохест аз дарён муҳит, ки аз Адан шикӯфта сӯи шимол равад ва чун ба Қулзум расад, мулоқия шавад ва гусаста. Ва гуянд арзи ин халиҷ дувист фарсанг аст. Миёни халиҷ ва Миср кӯҳ ва биёбон аст, ки дар он ҳеч обу набот нест ва ҳар кӣ аз Миср ба Макка хоҳад шуд, сӯи машриқ бояд шудан. Чун ба Қулзум расад, ду роҳ бошад: яке бар хушкӣ ва яке бар об. Он ҷӣ ба роҳи хушк меравад, ба понадах рӯз ба Макка равад ва он биёбонест, ки сесад фарсанг бошад ва бештар қофилаи Миср бад-он роҳ равад ва агар ба роҳи дарё раванд, бист рӯз раванд ба Ҷор. Ва Ҷор шаҳракиест аз замини Ҳичоз бар лаби дарё, ки аз Ҷор то Мадина расул салаллоҳи алайҳи васаллам серӯза роҳ аст ва аз Мадина ба Макка сад фарсанг аст ва агар касе аз Ҷор бигузарад ҳамчунон ба дарё равад, ба соҳили Яман равад ва аз он ҷо ба соҳили Адан расад ва агар бигузарад, ба Ҳиндустон кашад ва ҳамчунон то Чин биравад ва агар аз Адан сӯи ҷануб равад, ки майл сӯи мағриб шавад, ба Зангибор ва Хабаша равад ва шарҳи он ба ҷои худ гуфта шавад.

Ва агар аз Миср ба ҷониби ҷануб бираванд ва аз вилояти Нуба бигузаранд, ба вилояти Масомуда расанд ва он замин аст алафхори

азим ва чаҳорпои бисёр ва мардум сиёҳлусту дуруштустухони гализ бошанд ва қавитаркиб ва аз он чинс дар Миср лашкариён бисёр бошанд зишт ва ҳаёкили азим, эшонро масомуда гуянд. Пиёда чанг кунанд ба шамшер ва найза ва дигар олот қор натавонанд фармуд.

СИҶАТН ШАҶРН ҶОҶИРА

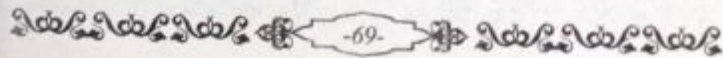
Чун аз ҷониби Шом ба Миср раванд, аввал ба шаҳри Қоҳира расанд, чи Миср ҷанубист ва ибро Қоҳираи Муиззия гуянд. Ва Фустот лашкароғҳо гуянд. Ва ин ҷунон будааст, ки яке аз фарзандони амиралмуъминин Хусайн бини Ая салавотуллоҳи алайҳим аҷманн, ки уро Алмуиззиддиналлоҳ гуфтаанд, мулки Мағриб гирифтааст, то Андалус. Ва аз Мағриб сӯи Миср лашкар фиристодааст. Аз оби Нил мебоист гузаштан ва бар оби Нил гузар наметавон кардан, яке он, ки обе безурге аст ва дувум наҳанг бисёр дар он бошад, ки ҳар ҳайвоне, ки ба об афтод, дарҳол фуру мебаранд. Ва гуянд, ба ҳаволин шаҳри Миср дар роҳ тилисме кардаанд, ки мардумро заҳмат нарасонанд ва сутурро ва ба ҳеч ҷои дигар касеро заҳра набошад дар об шудан ба як тирпартоб дур аз шаҳр. Ва гуфтанд, Алмуиззиддиналлоҳ лашкари худро бифиристод ва биёмаданд он ҷо, ки имрӯз шаҳри Қоҳира аст ва фармуд, ки чун шумо он ҷо расед, саге сиёҳ пеш аз шумо дар об равад ва бигузарад, шумо бар асари он саг биравед ва бигузаред беандеша. Гуфтанд, ки ся ҳазор савор буд, ки бад-он ҷо расиданд. Хама бандағони у буданд, он саги сиёҳ ҳамҷунон пеш аз лашкар даррафт ва эшон бар асари у рафтанд ва аз об бигузаштанд, ки ҳеч офаридаро ҳалале нарасид ва ҳаргиз кас нишон надода буд, ки касе савора аз руди Нил гузашта бошад.

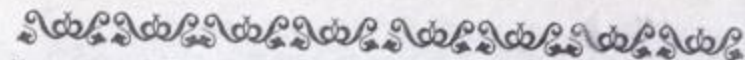
Ва ин ҳол дар таърихи санан сесаду шасту се будааст. Ва султон худ ба роҳи дарё ба киштӣ биёмадааст ва он киштиҳо, ки султон дар у ба Миср омадааст, чун наздики Қоҳира расид, тиҳя карданд ва аз об оварданд ва дар хушкӣ раҳо карданд, ҳамҷунон ки чизе озод кунанд. Ва ровии он қисса он киштиҳоро дид, ҳафт адад киштӣ аст, ҳар як ба

дарозин саду панҷох арш аст, дар арз ҳафтод арш ва ҳаштод сол буд, то он ҷо ниҳода буданд. Ва дар таърихи санаи ҷаҳорсаду ҷилу як буд, ки ровин ин ҳикоят он ҷо расид. Ва дар вақте, ки Алмуизидиналлоҳ биёмад, дар Миср сипоҳсолоре аз он халифани Бағдод буд, пеши Муиз омад ба тоат ва Муиз бо лашкар бад-он мавзеъ, ки имруз Қоҳира аст, фуруд омад ва он лашкаргоро Қоҳира ном ниҳоданд, он ҷи он лашкар он чоро қаҳр қард ва фармон дод, то ҳеч кас аз лашкари вай ба шаҳр дарнаравад ва ба хонаи касе фуруд наёяд ва бар он дашт мисре бино фармуд ва хошияги худро фармуд, то ҳар кас сарое ва биное бунёд афганад ва он шаҳре шуд, ки назари он кам бошад. Ва тақдир қардам, ки дар ин шаҳри Қоҳира аз бист ҳазор дукон кам набошад, ҳама мулки султон. Ва бисёр дуконхост, ки ҳар якро дар моҳе даҳ динори мағрибӣ учрад аст ва аз ду динор кам набошад ва қорвонсароӣ ва гармоба ва дигар ақорот ҷандон аст, ки онро ҳадду қиёс нест. Тамомат мулки султон, ки ҳеч офаридаро ақор ва мулк набошад, мағар сароҳо ва он ҷаъ худ қарда бошад ва шунидам, ки дар Қоҳира ва Миср ҳашт ҳазор сарост аз он султон, ки онро ба иҷорат диҳанд ва ҳар моҳ қироӣ ситонанд ва ҳама ба муроди мардум, ба эшон диҳанд ва аз эшон ситонанд, на он, ки бар касе ба навъе батаклиф кунанд.

Ва қасри султон миёни шаҳри Қоҳира аст ва ҳама ҳаволи он кушода, ки ҳеч иморат бад-он напайваस्ताаст ва муҳандисон онро масоҳат қардаанд, баробари шаҳристони Миёфорикӣ аст ва гирд бар гирди он кушодааст ва ҳар шаб ҳазор мард посбони ин қаср бошанд, понсад савор ва понсад пиёда, ки аз намози шом буқ ва духул ва коса мезананд ва гирдаш мегарданд то рӯз. Ва ҷун аз беруни шаҳр бингаранд, қасри султон ҷу қухе намояд аз бисёрии иморот ва иртифон он, аммо аз шаҳр ҳеч натавон дид, ки боруи он олист. Ва гуфтанд, ки дар ин қаср дувоздаҳ ҳазор ходими учрихора аст ва занон ва қанизақон худ қя донад, илло он ки гуфтаанд, сӣ ҳазор одамӣ дар он қаср аст ва он дувоздаҳ кушк аст ва ин ҳарамро даҳ дарвоза аст бар рӯи замин, ҳар якро номе бад-ин тафсил, гайр аз он ки дар зери замин аст: Бобузаҳаб, Бобулбаҳр, Бобуссарич,

Бобузаҳума, Бобуссалом, Бобузабарчад, Бобульид, Бобулфутух,
Бобузиллоқа, Бобссуриа.

Ва дар зери замин дарест, ки султон савора аз он чо берун равад ва аз шаҳр берун қасре сохтааст, ки маҳраҷи он раҳгузар дар он қаср аст ва он раҳгузарро ҳама сақфи маҳкам задаанд аз ҳарам то ба кушк ва девори кушк аз санг тарошида сохтаанд, ки гӯё аз як пора санг тарошидаанд ва манзарҳо ва айвонҳои олай бароварда ва аз андаруни даҳлез дуконҳо баста. Ва ҳама аркони давлат ва ходимон сиёҳон буданд ва румиён ва вазир шахсе бошад, ки ба зухду вараъ ва амонат ва сидқ ва илм ва ақл аз ҳама мустасно бошад ва ҳаргиз он чо расми шароб хурдан набувад. Яъне ба рузгори он Ҳоким ва дар айёми вай ҳеч зан аз хона берун наёмада бувад. Ва касе мавиз насохтӣ, эҳтиётро набояд, ки аз он сук кунанд ва ҳеч касеро заҳра набувад, ки шароб хурдан ва фуқоъ ҳам нахурдандӣ, ки гуфтандӣ масткунанда аст ва мустаҳайил шуда.

ШАҲРИ ҚОҶИРА ✓

Панҷ дарвоза дорад: Бобуннаср, Бобулшутух, Бобулқантара, Бобузувайла, Бобулхалиҷ. Ва шаҳр бору надорад, аммо биноҳо муртафеъ аст, ки аз бору қавитар ва олитар аст ва ҳар сароӣ ва кушке ҳисорест ва бештар иморот панҷ ишқуб ва шаш ишқуб бошад ва оби хурданӣ аз Нил бошад, сақоён бо шутур нақл кунанд ва оби чоҳҳо ҳар чӣ бираванд, Нил наздиктар бошад, хуш бошад. Ва ҳар чӣ дур аз Нил бошад, шур бошад. Ва Миср ва Қоҳираро гуянд панҷох ҳазор шутур ровиякаш аст, ки саққоён об кашанд ва саққоён, ки об бар пушт кунанд, худ чудо бошанд ба сабуҳои биринҷин ва хикҳо дар қучаҳои танг, ки роҳи шутур набошад, ва андар шаҳр дар миёни сароҳо богчаҳо ва ашқор бошад ва об аз чоҳ диҳанд ва дар ҳарамии султон ҳарамбустонхост, ки аз он некутар набошад ва дулобҳо сохтаанд, ки он басотинро об диҳад ва бар сари бомҳо ҳам дарахт нишонда бошанд ва тафарручгоҳҳо сохта ва дар он таърих, ки ман он чо будам, хонае, ки замини вай бист газ дар дувозадаҳ газ буд, ба понзадаҳ

динори мағрибӣ ба иҷорат дода буд дар як моҳ. Ва чаҳор ишқуб буд, се аз он ба киро дода буданд ва табақаи болоин аз худовандаш мехост, ки ҳар моҳ панҷ динори мағрибӣ бидиҳад ва соҳиби хона ба вай надод, гуфт, ки «Маро бояд, ки гоҳе дар он ҷо бошам». Ва муддати як сол, ки мо он ҷо будем, ҳамонон ду бор дар он хона нашуд. Ва он сароҳо чунон буд аз покизагӣ ва латофат, ки гуя аз ҷавохир сохтаанд, на аз гачу очур ва санг ва тамомати саройҳои Қоҳира чудо-чудо ниҳодааст, чунонки дарахт ва иморат, ҳеҷ офарида бар девори ғайре набошад. Ва ҳар кӣ хоҳад ҳар гаҳ, ки боядаш хонаи худ бозтавонад шикоят ва иморат кард, ки ҳеҷ мазаррате ба дигаре нарасад. Ва чун аз шаҳри Қоҳира сӯи мағриб берун шавя, ҷӯи бузургест, ки онро халиҷ гуянд ва он халиҷро падари султон кардааст ва уро бар он об сесад деҳи холиса аст ва сари ҷӯй аз Миср баргирифтааст ва ба Қоҳира оварда ва он ҷо бигардонида ва пешни қасри султон мегузарад. Ва ду қушк бар сари он халиҷ кардаанд, якеро аз он Луълу хонанд ва дигареро Ҷавҳара. Ва Қоҳираро чаҳор ҷомеъ аст, ки рӯзи одина намоз кунанд, якеро аз он Аҳар гуянд ва ҷомеъи Нур ва ҷомеъи Ҳоким ва ҷомеъи Муиз. Ва ин ҷомеъ берунӣ шаҳр аст бар лаби Нил.

Ва аз Миср чун рӯй ба қибла кунанд ба матлаъ ҳамл бояд кард ва аз Миср ба Қоҳира кам аз як мил бошад. Ва Миср ҷанубӣ аст ва Қоҳира шимоля ва Нил аз Миср мегузарад ва ба Қоҳира расад. Ва басотин ва иморати ҳар ду шаҳр ба ҳам пайваста аст ва тобистон ҳама дашт ва саҳро чун дарёе бошад ва берун аз боғи султон, ки бар сари болой аст, ки он пур нашавад, дигар ҳама зери об аст.

СИҶАТН ИЛАТН НАЛН

Бад-он вақт, ки рӯди Нил вафо кунад, яъне аз даҳуми шаҳривармоҳ то бистуми обонмоҳи қадим, ки об зоида бошад, ҳаждаҳ газ иртифӯъ гирад, аз он ҷӣ дар зимистон буда бошад ва сари ин ҷӯйҳо ва наҳрҳо баста бошад ба ҳама вилоят, пас ин наҳр, ки Халиҷ мегуянд ва

ибтидон он пешн шаҳри Миср аст ва ба Қоҳира бармегузарад ва он хоси султон аст. Султон барнишинад ва ҳозир шавад, то он бикӯшоянд. Он вақт дигар халиҷҳо ва наҳрҳо ва ҷӯйҳо бикӯшоянд дар ҳама вилоят. Ва он рӯзҳо бузургтарин идҳо бошад. Ва онро рукуби фатхулхалиҷ гуянд. Чун мавсими он наздик расад, бар сари он ҷӯй боргоҳи азими мутакаллим ба ҷихати султон бизананд аз деборумӣ, ҳама ба зар духта ва ба ҷавохир мукаллим карда бо ҳама олот, ки дар он ҷо бошад, чунонки сад савор дар сояи он битавонанд истод. Ва дар пешн ин шароф хаймае буқаламун ва хиргоҳи азим зада бошад. Ва пеш аз рукуб дар истабл, се рӯз табл ва буку қус зананд, то аспон бо он овозҳо улфат гирад, то чун султон барнишинад, даҳ ҳазор маркаб ба зини заррин ва тавқу сарафсори мурассаф истода бошанд. Ҳама намадзинҳон деборумӣ ва буқаламун, чунончи қасдан бофта бошанд ва на бурида ва на духта ва китоба бар ҳавошӣ навишта ба номи султони Миср. Ва бар ҳар аспе зиреҳе ё ҷавшане афканда ва ҳуде бар кӯҳан зин ниҳода ва ҳар гуна силоҳе дигар ва бисёр шуторон бо қачоваҳои ораста ва астарон бо имориҳои ораста, ҳама ба зару ҷавохир мурассаф карда ва ба марворид хуляҳон он духта оварда бошанд, дар ин рӯзи халиҷ, ки агар сифати он кунанд, сухан ба татвил анҷомад.

Ва он рӯз лашкари султон ҳама барнишинанд гурӯҳ-гурӯҳ ва фавҷ-фавҷ. Ва ҳар қавмеро номе ва кунияте бошад. Гурӯҳеро каттомиён гуянд, эшон аз Қайравон дар хидмати Алмунизиддиналлоҳ омада буданд ва гуфтанд, бист ҳазор саворанд ва гурӯҳеро ботилиён гуянд, мардуми мағриб буданд, ки пеш аз омадани султон ба Миср омада буданд, гуфтанд, понздаҳ ҳазор саворанд. Гурӯҳеро мусомида мегуфтанд. Эшон сиёҳонанд, аз замини Масмудиён ва гуфтанд бист ҳазор марданд. Ва гурӯҳеро мушорика мегуфтанд ва эшон туркон буданд ва аҷамиён. Сабаб он ки асли эшон тоза набудааст, агарчи эшон бештар ҳамин ҷо дар Миср зодаанд. Аммо исми эшон аз асл муштақ бувад. Гуфтанд, эшон даҳ ҳазор мард буданд азимхайкал. Гурӯҳеро абидушарроф гуянд, эшон бандагони дирамхаранда буданд. Гуфтанд эшон се ҳазор марданд. Гурӯҳеро бидавиён мегуфтанд

мардумони Хичоз буданд, ҳама найзаварон. Гуфтанд, панҷоҳ ҳазор саворанд. Гуруҳеро устодон мегуфтанд ҳама ходимон буданд сафед ва сиёҳ, ки ба номи хидмат харида буданд, ки эшон сӣ ҳазор саворанд. Гуруҳеро сарониён мегуфтанд ва пиёдагон буданд. Аз ҳар вилояте омада буданд ва эшонро сипоҳсолоре бошад ҷудоғона, ки тимори эшон дорад ва эшон ҳар қавме ба силоҳи вилояти хеш кор кунанд, даҳ ҳазор мард буданд. Гуруҳеро зунуч мегуфтанд, эшон ҳама ба шамшер чанг кунанд ва гуфтанд, эшон сӣ ҳазор марданд. Ва ин ҳама лашкар рӯзихори султон буданд ва ҳар якро ба қадри мартаба марсум ва мушоҳара муайян буд, ки ҳаргиз бароте ба як динор бар ҳеч омил ва равият нанавиштанدى, илло он ки уммол он чӣ моли вилоят будӣ, сол ба сол таслими хизона кардандӣ ва аз хизона ба вақти муайян арзоқи он лашкар бидодандӣ, чунонки ҳеч амалдор ва раиятро аз тақозои лашкариё ранҷе нарасидӣ ва гурӯҳе маликзодагон ва подшоҳзодагонни атрофи олам буданд, ки он ҷо рафта буданд ва эшонро аз ҳисоби лашкариё ва сипоҳи нашумурдандӣ. Аз Мағриб ва Яман ва Рум ва Суқлоб ва Нуба ва Ҳабаша ва абнои хисрави Дехля ва модари эшон ба он ҷо рафта буданд ва фарзандони шохони гурҷӣ ва маликзодагонни дайламиён ва писарони хоқони Туркистон ва дигар табақоти аснофи мардум, чун фузало ва удабо ва шуаро ва фуқаро бисёр он ҷо ҳозир буданд ва ҳамаро арзоқ муайян буд ва ҳеч бузургзодаро кам аз понсад динор арзоқ набуд ва бибуд, ки ду ҳазор динори мағрибӣ буд ва ҳеч кори эшон набудӣ, илло он ки чун вазир бар нишасте рафтандӣ, салом кардандӣ ва боз ба ҷои худ шудандӣ

Ақнун ба асарии ҳадиси фатҳи халиф равем.

Он рӯз, ки бомдод султон ба фатҳи халиф берун хостӣ шуд, даҳ ҳазор мард ба музд гирифтандӣ, ки ҳар як аз он ҷанибатон, ки зикр кардем, якеро ба даст гирифта будӣ ва сад-сад мекашидандӣ ва дар пеш буқ ва духул ва сурно мезадандӣ ва фавҷе аз лашкар бар ақибӣ эшон мешудӣ. Аз дари ҳарामी султон ҳамчунин то сари фатҳи халиф бурдандӣ ва бозовардандӣ. Ҳар муздуре, ки аз он ҷанибате кашидӣ буд, се дирам бидодандӣ ва аз паси аспон шутурон

бо махдхо ва марқадхо бикашидандя. Ва аз паси эшон астарон бо имориҳо. Он вақт султон аз ҳама лашкарҳо ва чанибатҳо дур меомадя. Марде чавон, тамоме ҳайкал поксурат аз фарзандони амиралмуъминин Хусайн бинни Аля бинни Абетолиб салавотуллоҳи алайҳумо ва муи сар сутурда будя, бар астаре нишаста буд, зин ва лагом бетакаллуф, чунонки зару сим бар он набуд ва ҳештан пирохане пушида сафед бо футае фароҳи бузург, чунонки дар билоди араб расм аст ва ба ачам дурроа мегуянд ва гуфтанд он пироханро дебқя мегуянд ва қиммати он даҳҳазор динор бошад ва аммомае ҳам аз он ранг бар сар баста ва ҳамчунин тозиёнае азими қиммате дар даст гирифта ва дар пеши у сесад марди дайлам мерафт ҳама пиёда ва чомаҳои зарбофти румй пушида ва миён баста остинҳои фароҳ ба расми мардуми Миср, ҳама бо зупинҳо ва тирҳо ва пойтобаҳо печида. Ва мазиладоре бо султон меравад, бар аспе нишаста ва дасторе заррини мураассаъ бар сари у ва дасте чома пушида, ки қиммати он даҳ ҳазор динор зари магрибй бошад ва он сатр, ки ба даст дорад, ба такаллуфе азим ҳама мураассаъ ва мукалал ва ҳеҷ савори дигар бо султон набошад ва дар пеши у ин дайламиён буданд. Ва бар дасти рост ва чапи у чандин мичмарадор мераванд аз ходимон ва анбару уд месузанд. Ва расми эшон он буд, ки ҳар кучо султон ба мардум расидя, уро сачда кардандя ва салавот додандя. Аз паси у вазир меомадя бо қозиюлкуззот ва фавҷе анбуҳ аз аҳли илм ва аркони давлат. Ва султон бирафтя то он чо, ки шароъ зада буданд бар сари банди халиҷ, яъне фамуннаҳр ва савора дар зери он биностодя. Соате баъд аз он хишти зупине ба дасти султон додандя, то бар ин банд задя ва мардум ба таъҷил ба кулангу бел ва михрафа он бандро бардаридандя, об худ, ки боло гирифта бошад, қувват кунад ва ба як бор фуру равад ва ба халиҷ андар афтад. Ин руз ҳама халқи Миср ва Қоҳира ба наззораи он фатҳи халиҷ омада бошанд ва анвон бозиҳои аҷиб берун оваранд ва аввал киштй, ки дар халиҷ афканда бошад, чомаате ахрасон, ки ба порся гунгу лол мегуянд, дар он киштй нишонда бошанд, магар онро ба фол дошта буданд ва он руз султон эшонро садакот фармояд. Ва бисту як киштй буд аз они султон, ки обгире

наздики қасри султон сохта буданд, чандон, ки ду се майдон. Ва он киштиҳо ҳар якро миқдори панҷоҳ газ тул ва бист газ арз буд, ҳама бо такаллуф бо зару симу ҷавоҳир ва дебоҳо ораста, ки агар сифати он кунанд, авроқи бисёр навишта шавад. Ва бештар авқот он киштиҳо дар он обгир, чунонки астар дар астархона баста будандя. Ва боге буд султонро ба ду фарсангин шаҳр, ки онро Айнушшама мегуфтанд. Ва ҷашмае оби неку дар он ҷо ва боғро худ ба ҷашма бозмехонанд ва мегуянд, ки он боғи Фиръавн будааст ва ба наздики он иморате кӯҳна дидам ҷаҳор пора санги бузург ҳар як чун манорае ва сӣ газ қоим истода ва аз сарҳон он қатароти об ҷақон ва ҳеҷ кас намедонист, ки он ҷист.

Ва дар боғ дарахти балисон буд, мегуфтанд, падарони он султон аз Мағриб он тухм биёварданд ва он ҷо бикиштанд. Ва дар ҳама офоқ ҷои дигар нест ва ба Мағриб низ нишон намедиданд ва онро ҳарчанд тухм ҳаст, аммо ҳар кучо мекоранд, намерӯяд ва агар мерӯяд, равған ҳосил намешавад. Ва дарахти он чун дарахти мурӯд аст, ки чун болиғ мешавад, шохҳои онро ба теге ҳаста мекунанд ва шишае бар ҳар мавзее мебанданд, то ин духуна ҳамчунонки самғ аз он ҷо берун меояд, чун духун тамом берун ояд, дарахт хушк мешавад ва ҷуби онро боғбонон ба шаҳр оваранд ва бифурушанд, пусте ситабр бошад, ки чун аз он ҷо боз мекунанд ва меҳуранд, таъми лавз дорад ва аз беҳи он дарахт соли дигар шохҳо бармеояд ва ҳамон амал бо он мекунанд. Шаҳри Қохираро даҳ маҳаллат аст ва эшон маҳаллатро ҳора мегуянд ва асомини он ин аст: Аввал ҳорати Барҷувон, ҳорати Рувайла, Ҳоратулҷудария, Ҳоратулумаро, ҳорати Даёлама, ҳорати Рум, Ҳоратилботилия, Қасрушшавк, Убайдушшаро, Ҳоратулмусомида.

СИҶАТН ШАҲРН ✓ МУСО

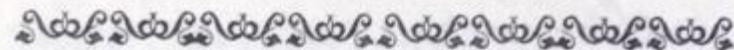
Бар болое ниҳода ва ҷониби машриқии шаҳр кӯҳ аст, аммо на баланд, балки сангҳост ва пуштаҳои сангин. Ва бар канори шаҳр масҷиди Тулун аст бар сари баландя ва ду девори маҳкам кашида,

ки чуз девори Омад ва Миёфорикин беҳ аз он надидам ва онро амире аз он аббосиён кардааст, ки ҳокими Миср будааст ва ба рӯзгори Ҳокимбиамруллоҳ ки ҷадди ин султон буд, фарзандони ин Тулун биёмаданд ва ин масҷидро ба сӣ ҳазор динори мағрибӣ фурухтанд. Ва баъд аз муддате дигар манорае, ки дар ин масҷид аст, нафурухта бикандан гирифтанд. Ҳоким фиристодааст, ки «шумо масҷидро ба ман фурухтаед, чӣ гуна хароб мекунед»* Гуфтанд: «Мо манораро нафурухтаем» ва панҷ ҳазор динор ба эшон дод ва манораро ҳам бихарид. Ва султон моҳи рамазон он ҷо намоз кард ва рӯзҳои чумъа. Ва шаҳри Миср аз бими об бар сари болое ниҳодааст ва вақте сангҳои баланди бузург будааст, ҳамаро бишикастанд ва ҳамвор карданд. Ва акнун он чунон ҷойхоро ақаба гӯянд. Ва чун аз дур шаҳри Мисрро нигоҳ кунанд, пиндоранд кӯҳест ва хонаҳое ҳаст, ки ҷаҳордаҳ табақа аз болон якдигар аст ва хонаҳои ҳафттабақа ва аз сикот шунидам, ки шахсе бар боми ҳафт табақа боғчае карда буд ва гӯсолае он ҷо бурда ва парварда, то бузург шуда буд. Ва он ҷо дӯлобе сохта, ки ин гов мегардонид ва об аз ҷох бармекашид. Ва бар он бом дарахҳои норинҷ, турунҷ ва муз ва гайра кишта ва ҳама дар бор омада ва гулу сипаргамҳо ҳама навъ кишта ва аз бозоргони муътабар шунидам, ки бисе сароҳост дар Миср, ки дар ӯ хучрахост ба расми мустағил, яъне ба кироя додан, ки масоҳати он сӣ арш дар сӣ арш бошад, сесаду панҷоҳ тан дар он бошад. Ва бозорҳо ва кӯчаҳо дар он ҷост, ки доимо қанодил сӯзад, чунки ҳеҷ рӯшноӣ дар он ҷо бар замин наҷафтад ва роҳгузари мардум бошад. Ва дар шаҳри Миср гайри Қоҳира ҳафт ҷомеъ аст, чунонки ба ҳам пайваста ва ба ҳарду шаҳр понадаҳ масҷиди одина аст, ки рӯзҳои чумъа дар ҳар ҷой хутба ва ҷамоат бошад. Дар миёни бозор масҷидест, ки онро Бобулҷавомеъ гӯянд ва онро Амри Ос сохтааст ба рӯзгоре, ки аз дасти Муовия амири Миср буд.

Ва он масҷид ба ҷаҳорсад амуди руҳомӣ қоим аст ва он девор, ки меҳроб бар уст, сар то сар тахтаҳои руҳомӣ сапед аст ва ҷомеи «Қуръон» бар он тахтаҳо ба хатти зебо навишта ва аз берун ба ҷаҳор ҳадди масҷид бозорхост ва дарҳои масҷид дар он кушода ва

мудом дар он мударрисон ва мақарриён нишаста ва саёҳаттоҳи он шаҳри бузург он масҷид аст ва ҳаргиз набошад, ки дар у камтар аз панҷ ҳазор халқ бошад, чи аз тулоби улум ва чи аз ғарибон ва чи аз котибон, ки чак ва қабола нависанд ва ғайри он. Ва он масҷидро Хоким аз фарзандони Амри Ос бихарид, ки наздики у рафта буданд ва гуфтанд мо муҳтоҷему дарвеш ва масҷид падари мо кардааст. Агар султон иҷозат диҳад, биканем ва сангу хишти он бифурушем. Пас Хоким сад ҳазор диноҳ ба эшон дод ва онро бихарид ва ҳама аҳли Мисро бар ин гувоҳ кард ва баъд аз он бисёр иморати аҷиб дар он ҷо бикард ва бифармуд ва аз ҷумла ҷароғдони нуқрагин сохтанд шонадаҳ паҳлу, чунонки бари паҳлуе аз у як аршу ним бошад, чунонки доиран ҷароғдон бисту ҷаҳор арш бошад ва ҳафсаду анд ҷароғ дар вай меафрузад дар шабҳо азиз. Ва гуфтанд, вазни он бисту панҷ қинтор нуқра аст. Ҳар қинтор сад ратл ва ҳар ратл саду ҷилу ҷаҳор диҳами нуқра аст. Ва гуянд, ки чун ин ҷароғдон сохта шуд, ба ҳеч дар дарнамеғунҷид аз дарҳои ҷомеъ аз бузургӣ, ки буд то даре фуру гирифтанд ва онҳо дар масҷид бурданд ва боз дарро нишонданд. Ва ҳамеша дар ин масҷид даҳ ту ҳасири рангини неку бар болои якдигар густурда бошад. Ва ҳар шаб зиёда аз сад қандил афрухта ва маҳмаи козиюлқуззот дар ин масҷид бошад. Ва бар ҷониби шимоли масҷид бозорест, ки онро Суқулқанодин хонанд. Дар ҳеч билод чунон бозоре нишон наменданд, ҳар зариф, ки дар олам бошад, он ҷо ёфт шавад. Ва он олатҳо дидам, ки аз забла сохта буданд чун сандуқча ва шона ва дастан корд ва ғайра. Ва он ҷо булури саҳти неку дидам ва устодони нағз онро метарошиданд ва онро аз Мағриб оварда буданд. Ва мегуфтанд, дар ин наздикӣ дар дарёи Кулзум булуре падида омадааст, ки латифтар ва шаффофтар аз булури мағриб аст. ва дандони фил дидам, ки аз Зангибор оварда буданд, аз он бисёр буд, ки зиёдат аз дувист ман буд. Ва як адад пусти гов оварда буданд аз Хабаша, ки ҳамчу пусти паланг буд ва аз он наълаи созанд. Ва аз Хабаша мурғи хонагӣ овардаанд, ки неку бузург бошад ва нуқтаҳои сапед бар вай ва бар сар кулоҳе дорад бар мисли тобус. Ва дар Миср асал бисёр хезад ва шакар ҳам.

Рузи сеюми даймохи қадим аз соли чаҳорсаду шонздаҳи аҷам ин меваҳо ва сипаргамҳо ба як руз дидам, ки зикр меравад ва ҳия хозихя: гули сурх, нилуфар, наргис, турунҷ, норинҷ, лиму, себ, ёсуман, шохсипаргам, бихя, анор, амруд, харбуза, дастанбуя, муз, зайтун, балилаи тар, хурмои тар, ангур, найшакар, бодинҷон, кадун тар, турб, шалғам, курғуб, бокилон тар, хнёр, бодиринг, пнези тар, сирри тар, чазар, ҷутундар. Ҳар ки андеша кунад, ки ин анвои мева ва раёҳин, ки баъзе харифия аст ва баъзе рабей ва баъзе сайфия ва баъзе шатавия чя гуна чамъ буда бошад, ҳамоно қабул накунад.

Фааммо маро дар ин гаразе набуда ва нанавиштам, илло он чя дидам ва баъзе, ки шунидам ва навиштам, уҳдан он бар ман нест. Чя вилояти Миср вусъате дорад азим, ҳама навъ ҳавост, аз сардсер ва гармсер ва аз ҳама атроф ҳар чя бошад, ба шаҳр оваранд ва баъзе дар бозорҳо мефурушанд. Ва ба Миср сафолия созанд аз ҳама навъ, ҷунон латиф ва шаффоф, ки даст чун бар берун ниҳанд, аз андарун битавон дид аз косаву қадаҳу табақ ва ғайра ва ранг кунанд онро ҷунонки ранги буқаламуноро монад. Ҷунонки аз ҳар ҷиҳате, ки бидоря, ранги дигар намояд ва обгина созанд, ки ба сафо ва покя ба забарҷад монанд ва онро ба ваан фурушанд. Ва аз баазозе сикқа шунидам, ин як дирҳам санги ресмон ба се динори мағрибия бихаранд, ки се динору ним нишобуря бошад ва ба нишобур, пурсидам, ки ресмоне, ки аз ҳама некутар бошад, чи гуна харанд? Гуфтанд: "ҳар он чя беназир бошад, як дирам ба панҷ дирам бихаранд".

Шаҳри Миср бар канори Нил ниҳодааст ба дарозя ва бисёр кушкҳо ва манзарҳо ҷунон аст, ки агар хоҳанд, об ба ресмон аз Нил бардоранд. Аммо оби шаҳр ҳама сакқоён оваранд аз Нил. Баъзе бо шутур ва баъзе ба душ. Ва сабуҳо дидам аз биринчи димишкя, ки ҳар як ся ман об гирифта ва ҷунон буд, ки пиндоштя заррин аст. яке маро хикоят кард, ки занест, ки панҷ ҳазор аз он сабу дорад, ки ба музд медиҳад, ҳар сабуи моҳе ба як дирам ва чун бозсупоранд, бояд сабу дуруст бозсупоранд. Ва дар пеши Миср ҷазирае дар миёни Нил аст, ки вақте шаҳре карда буданд ва он ҷазира мағрибии шаҳр аст ва дар он ҷо масҷиди одинаест ва боғҳост. Ва он пора санг будааст дар

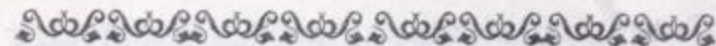

миёни руд. Ва ин ду шох аз Нил ҳар як ба қадри Чайхун тақдир кардам. Аммо бас нарм ва оҳиста меравад. Ва миёни шаҳр ва ҳазира ҳисре бастааст сию шаш пора киштӣ ва баъзе аз шаҳр дигар сун оби Нил аст ва онро Чизза хонанд ва он ҷо низ масҷиди одина аст, аммо ҳиср нест, ба заврақ ва маъбар гузаранд. Ва дар Миср чандон киштӣ ва заврақ бошад, ки ба Бағдод ва Басра набошад.

Аҳли бозори Миср ҳар чӣ фурушанд, рост гуянд ва агар касе ба муштарӣ дурӯғ гуяд, уро ба шутуре нишонда занге ба дасти ӯ диҳанд, то дар шаҳр мегардад ва занг мечунбад ва мунодӣ мекунад, ки «Ман хилоф гуфтам ва маломат мебинам ва ҳар кӣ дурӯғ гуяд, сазои ӯ маломат бошад!» Дар бозори он ҷо аз баққолу аттор ва пилавар ҳар чӣ фурушанд, бордони он аз худ бидиҳанд. Агар зучоқ бошад ва агар сафол ва агар когаз филҷумла эҳтиёҷ нобошад, ки харидор бордон бардорад. Ва рағани чароғ он ҷо аз тухми турбу шалғам гиранд ва онро зайтӣ ҳор гуянд. Ва он ҷо кунҷид андак бошад ва рағанаи азиз ва рағани зайтун арзон бувад, писта гаронтар аз бодом аст ва мағзи бодом даҳ ман аз як диноҳ нагузарад. Ва аҳли бозор ва дӯкандорон бар харони зинӣ нишинанд, ки оянду раванд аз хона ба бозор. Ва ҳар ҷо ба сари кучаҳо бисёр харони зини ораста дошта бошанд, ки агар касе хоҳад, барвишинад ва андак кироя медиҳад. Ва гуфтанд, панҷоҳ ҳазор баҳимаи зинӣ бошад, ки ҳар рӯз зин карда ба кироя диҳанд ва берун аз лашкариён ва сипоҳиён бар асп нанишинанд, яъне аҳли бозор ва русто ва муҳтарифа ва хоҷагон. Ва бисёр хари аблақ дидам ҳамчу асп, бал латифтар. Ва аҳли шаҳр азим тавонгар буданд дар он вақт, ки он ҷо будам.

Ва дар санаи чорсаду сию нӯҳ султонро писаре омад, фармуд, ки мардум хуррамя кунанд. Шаҳру бозор биёростанд, чунонки агар васфи он карда шавад, ҳамоно ки баъзе мардум онро бовар накунанд ва устувор надоранд, ки дӯкониҳои баззозон ва саррофон ва ғайруҳум чунон буд, ки аз зару ҷавохир ва нақду ҷинс ва ҷомаҳои зарбафт ва қасаби ҷой, ки касе бинишинад ва ҳама аз султон эминанд, ки ҳеч кас аз авонион ва гаммозон наметарсид ва бар султон эътимод доштанд, ки бар касе зулм накунад ва ба моли касе ҳаргиз тамаъ накунад. Ва

он чо молҳо дидам аз они мардум, ки агар гуям ё сифат кунам, мардуми ачамро он қабул наияфтад. Ва моли эшонро хадду ҳаср натавонистам кард. Ва он осоиш ки он чо дидам, ҳеч чо надидам. Ва он чо шахсе тарсо дидам, ки аз мутамаввилони Миср буд. Чунонки гуфтанд: «Киштиҳо ва молу мулки уро қиёс натавон кард». Ғараз он ки як сол оби Нил вафо накард ва галла гарон шуд, вазири султон ин тарсоро бихонд ва гуфт: «Сол неку нест ва бар дили султон ҷихати раоё бор аст, ту чанд галла тавонӣ бидиҳӣ хоҳ ба баҳо, хоҳ ба қарз».

Тарсо гуфт: «Ба саодати султон ва вазир ман чандон галла муҳайё дорам, ки шаш сол нони Миср бидиҳам». Дар ин вақт ломаҳола чандон халқ дар Миср буд, ки он ҷӣ дар Нишобур буданд, хумси эшон ба ҷаҳд буд ва ҳар кӣ мақодир донад, маълуми у бошад, қасеро чанд мол бояд, то галлаи у ин миқдор бошад. Ва ҷӣ эмин раияте ва одил султоне буд, ки дар айёми эшон чунин ҳолаҳо бошад ва чандин молҳо, ки на султон бар қасе зулм ва ҷавр кунад ва на раият ҷизе пинҳон ва пушида дорад.

Ва он чо қорвонсарое дидам, ки Дорулвазир мегуфтанд, дар он чо қасаб фурушанд ва дигар ҳеч ва дар ишқуби зер ҳайстон нишинанд ва дар боло раффон он.

Аз қиями он пурсидам, ки учраи ин тим чанд аст?

Гуфт: «Ҳар сол бист ҳазор динори мағрибӣ буд, аммо ин соат гушае аз он хароб шуда, иморат мекунад. Ҳар моҳ як ҳазор динор ҳосил, яъне дувоздаҳ ҳазор динор». Ва гуфтанд, ки: «Дар ин шаҳр бузургтар аз ин ва ба миқдори ин дувист хон бошад».

СИҶАТИ ХОНИ СУЛТОН

Одати эшон чунин бувад, ки султон дар сола ба ду ид хон ниҳад ва бор диҳад хавосу авомро. Он ки хавос бошад, дар ҳазрати у бошад ва он ҷӣ авом бошад, дар дигар сароҳо ва мавозеъ. Ва ман агарчи бисёр шунида будам, ҳавас буд, ки ба раҷулъайн бубинам, бо яке аз

дабирони султон, ки маро бо у сухбат иттифоқ афтода буд ва дустӣ падида омада, гуфтаи: «Ман боргоҳи мулук ва салотини ачам дидам чун Султон Махмуди Ғазнаӣ ва писараш Масъуд. Эшон подшоҳони бузург буданд, бо неъмат ва таҷаммули бисёр. Аққун мехоҳам, ки маҷлис амралмуъмининро ҳам бинам». У бо пардадор, ки соҳибусситр мегӯянд, бигуфт. Салхи рамазони санаи чорсаду чил, ки маҷлис ораста буданд, то дигар рӯз, ки ид буд ва султон аз намоз ба он ҷо оид ва ба хон бинишвианд, маро он ҷо барад. Чун аз дари сарой бадар шудам, иморатҳо ва суффаҳо ва айвонҳо дидам, ки агар васфи он кунам, китоб ба татвил анҷомад.

Дувоздаҳ қаср дар ҳам сохта ҳама мураббаот, ки дар ҳар як, ки мерафтаи, аз якдигар некутар буд ва ҳар як ба миқдори сад арш дар сад арш ва яке аз ин ҷумла чизе буд шаст андар шаст ва тахте ба тамомати арзи хона ниҳода ба улув ҷаҳор газ. Аз се ҷиҳати он тахт ҳама аз зар буд, шикоргоҳ ва майдон ва ғайраҳу бар он тасвир карда ва китобате ба хатти покиза бар он ҷо навишта ва ҳама фаршу тарҳ, ки дар ин ҳарам буд, ҳама он буд, ки дебор румӣ ва буқаламун ба андозаи ҳар мавзее бофта буданд ва дорофазини мушаббак аз зар бар канорҳо ниҳода, ки сифати он натавон кард. Ва аз тахт, ки бо ҷониби девор аст, дараҷоти нуқрагин сохта ва он тахт худ чунон буд, ки агар ин китоб ба сар сифати он бошад, суҳан маставфӣ ва кофӣ набошад. Гуфтаи: «Панҷоҳ ҳазор маъ шакар ротибаи он рӯз бошад, ки султон хон ниҳад».

Ороиши хонро дарахте дидам чун дарахти турунҷ ва ҳама шоху баргу бори он аз шакар сохта ва андар у ҳазор сурат ва тинсол сохта ҳама аз шакар. Ва матбахи султон берун аз қаср аст ва панҷоҳ гулом ҳамеша дар он ҷо мулозим ва аз кушк роҳ ба матбах аст, дар зери замин ва тартиби эшон чунон муҳайё буд, ки ҳар рӯз ҷаҳордах шутурвор барф ба шаробхонаи султон бурдандя ва аз он ҷо бештар умаро ва хавосро ротибаҳо будя. Ва агар мардуми шаҳр ҷиҳати ранҷурон талабидиандя, ҳам бидодандя. Ва ҳамчуни ҳар машруб ва адвия, ки касеро дар шаҳр боистя, аз ҳарам бихостандя, бидодандя. Ва ҳамчуни раванҳои дигар чун рагани балисон ва ғайруҳу чандон, ки ин ашъёи маъкур хостандя, маъе ва узре набудя.

СИЯРИ СУЛТОНИ МИСР

Амну фарогати аҳли Миср бад-он хоҳад буд, ки дуқонҳои баазозон ва саррофон ва чавҳариёиро дар набастандӣ, илло доме бар вай кашидандӣ ва кас наёристя ба ҷизе даст бурдан. Марде яҳудӣ буд чавҳарӣ, ки султонро наздик буд ва уро мол биёр буд ва ҳама эътимоди чавҳар харидан бар ӯ доштанд. Рӯзе лашқариён даст бар ин яҳудӣ бардоштанд ва уро бидуштанд. Чун ин қор бикарданд, аз қаҳри султон битарсиданд ва бист ҳазор савор барнишаст ва ба майдон омаданд ва лашқар ба сахро берун шуд ва халқи шаҳр аз он битарсиданд ва он лашқар то нимаи рӯз дар майдон истода буданд, ходиме аз сарой берун омад ва бар дари сарой бинстод ва гуфт: Султон мефармояд, ки ба тоат ҳасед ё на? Эшон ба як бор овоз доданд, ки «Бандагонем ва тоатдор ҳастем, аммо гуноҳ кардаем» Ходим гуфт: «Султон мефармояд, ки бозгардед» Дарҳол бозгаштанд. Ва он ҷуҳуди мактулро Абусаид гуфтандӣ, писаре дошт ва бародаре, гуфтанд: «Моли уро худон таоло донад, ки чанд аст» ва гуфтанд: Бар боми сарой сесади тағори нуқрагин ниҳодааст ва дар ҳар як дарахте кишта, чунон аст, ки боге ва ҳама дарахтҳои мусаммар ва ҳомил. Бародари ӯ қоғазе навишта, ба хизмати султон фиристод, ки дувист ҳазор динори мағрибӣ ҳазонаро хидмат кунам, дар сари он вақт аз он ки метарсид. Султон он қоғаз берун фиристод, то бар сари ҷамъ бидариданд ва гуфт, ки шумо эмин бошед ва ба хонаи худ бозравед, ки на касро ба шумо қор аст ва на мо ба моли касе муҳтоҷ ва эшонро истимолат қард.

Аз Шом то Қайравон, ки ман расидам, дар тамоми шаҳр ва рустоҳо ҳар масҷид, ки буд, ҳамаро ихроҷот бар вақили султон буд ва рағани ҷароғ ва ҳасир ва бўриё ва зилу ва мушоҳирот ва мавҷиботи қаймон ва фаррошон ва муаззинон ва гайрахум.

Ва як сол воли Шом навишта буд, ки «Имсол зайт андак аст, агар фармон бошад, масҷидро зайти хор бидиҳем ва он рағани турбу

шалгам бошад», дар ҷавоб гуфтанд: «Фармонбаря, на вазиря, ҷизе, ки ба хонаи худо тааллуқ дошта бошад, дар он ҷо таъйир ва табдил ҷоиз нест».

Ва қозилоқуззотро ҳар моҳ ду ҳазор динори мағрибя мушоҳара бувад ва ҳар қогазиро ба нисбати вай, то ба моли кас тамаъ накунанд ва бар мардум хайф наравад.

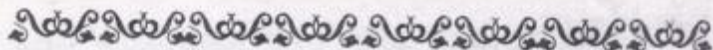
Ва одат чунон бувад, ки дар авосити раҷаб мисоли султон дар масҷид бихондандя, ки «Ё маъшаралмуслимин, мавсиме ҳаҷ мерасад ва сабики султон ба қарори маъхӯд бо лашкарӣён ва аспон ва шутур ва зоди муид аст». Ва дар рамазон ҳамин мунодия бикардандя ва аз аввали зилқаъда огози хуруҷ кардандя ва ба мавзеи муайян фуруд омадандя. Нимаи моҳи зилқаъда равона шудандя ва ҳар рӯз харҷу улуфан ин лашкар як ҳазор динори мағрибя будя, ба ғайр аз бист динор, ки ҳар мардери мавҷиб будя, ки ба бисту панҷ рӯз ба Макка шудандя ва даҳ рӯз он ҷо мақом будя, ба бисту панҷ рӯз то ба мақом расидандя. Ду моҳ шаст ҳазор динори мағрибя улуфан эшон будя ғайр аз тааххӯдот ва силот ва мушоҳирот ва шутур ки, сақт шудя.

Пас дар санаи чорсаду сиво нуҳ ситчили султон бар мардум хонданд, ки амиралмуъминин мефармояд, ки: «хучҷочро имсол маслиҳат нест, ки сафари Ҳиҷоз кунанд, ки имсол он ҷо қаҳт ва тангя аст ва халқ бисёр мурдааст. Ин маъния ба шафқати мусулмоня мегуям».

Ва хучҷоҷ дар таваккуф мондаанд ва султон ҷомаи каъба мефиристонд ба қарори маъхӯд, ки ҳар сол ду навбат ҷомаи каъба бифиристонд. Ва ин сол чун ҷома ба роҳи Кулзум гусел карданд, ман бо эшон рафтам.

Гурраи шаҳри зилқаъда аз Миср берун шудам ва ба бистуми моқх ба Кулзум расидем ва он ҷо киштӣ бирондем, ба понздаҳ рӯз ба шаҳре расидем, ки онро Ҷор мегуфтанд ва бисту дуввуми моҳ буд ва он ҷо ба чаҳор рӯз ба Мадинаи расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам расидем.

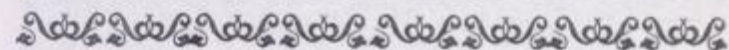
Мадинаи расулуллоҳ алайҳиссалом шаҳре аст бар канораи саҳрое ниҳода ва замини намнок ва шӯра дорад ва об равон аст, аммо андак хурмоистон аст. Ва он ҷо қибла сӯи ҷануб афтодааст ва масҷиди

расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом чандон аст, ки Масчидилхаром ва ҳазираи расулуллоҳ алайҳиссалом дар паҳлуи минбари масҷид аст. Чун рӯй ба қибла намоянд, чониби чап чунонки чун хатиб аз минбар зикри пайғамбар алайҳиссалом кунад ва салавот диҳад, рӯй ба чониби рост кунад ва ишора ба мақбара кунад ва он хонан мухаммас аст ва деворҳо аз миёни сутунҳои масҷид баровардааст. Ва панҷ сутун даргирифтааст ва бар сари ин хона ҳамчу ҳазира карда ба дорофазин, то касе бад-он чо наравад ва доми даркушодии он кашада, то мурғ бар он чо наравад. Ва миёни мақбара ва минбар ҳам ҳазираест аз сангҳои руҳом карда, чун пастгоҳе ва онро равза гуянд ва гуянд он бӯстон аз бӯстонҳои бихишт аст, чӣ расулуллоҳ алайҳиссалом фармудааст: «Байна қабри ва минбаря равзатун мин риёзилчаннатя». Ва шиа гуянд: он чо қабри Фотимаи Зуҳро аст алайҳиссалом ва масҷидро дарест ва аз шаҳр берун сӯи ҷануб сахроест ва ғӯристонест. Ва қабри амиралмуъминини Ҳамза бинни Абуматалиб разияллоху анху он ҷост ва он мавзоро Қубурушшуҳадо гуянд. Пас мо ду рӯз ба Мадина мақом кардем ва чун вақт танг буд, бирафтем. Роҳ сӯи машриқ буд. Ба ду манзил аз Мадина кӯҳ буд ва тангхое чун дара, ки онро Чухфа мегуфтанд ва он миқоти Мағрибу Шому Миср аст. Ба миқот он мавзеъ бошад, ки ҳаҷро эҳром гиранд ва гуянд, як сол он чо ҳучҷоч фуруд омада буд халқи бисёр. Ногоҳ селе даромада ва эшонро ҳалок кард ва онро бад-ин сабаб Чухфа ном карданд ва миёни Макка ва Мадина сад фарсанг бошад, аммо санг аст ва мо ба ҳашт рӯз рафтем.

Якшанбеи шашуми зилҳиҷҷа ба Макка расидем, ба Бобуссафо фуру омадем ва ин сол ба Макка қаҳтӣ буд, чаҳор ман нон ба як динори нишобурия буд ва мучовирон аз Макка мерафтанд ва аз ҳеч тараф ҳоч наомада буд.

Рузи чаҳоршанбе ба ёрии ҳақ субҳонаху ва таоло ба Арафот ҳаҷ бигузоридем ва ду рӯз ба Макка будем. Ва халқи бисёр аз гуруснагӣ ва бечорагӣ аз Ҳичоз рӯй берун ниҳоданд ба ҳар тараф. Ва дар ин навбат шарҳи ҳаҷ ва васфи Макка намегуям, то дигар навбат, ки бад-ин чо расам, ки навбати дигар, ки шаш моҳ мучовир будам ва

он чя дидам ба шарх бигуям. Ва ман руй ба Миср ниҳодам, чунонки ҳафтоду панҷум руз ба Миср расидам. Ва дар ин сол сию панҷ ҳазор одамя аз Ҳичоз ба Миср омаданд ва султон ҳамаро чома пушонд ва учря дод, то соли тамом ки ҳама гурусна ва бараҳна буданд. То боз боронҳо омад ва дар замин Ҳичоз таом фарох шуд ва боз ин ҳама халқро дархурди ҳар як чома пушонид ва силотҳо дод ва суи Ҳичоз равона кард.

Ва дар раҷаби чорсаду чил дигар бор мисоли султон бар халқ хонданд, ки ба Ҳичоз қаҳтӣ аст ва рафтани хучҷоҷ маслиҳат нест, бар хештан бубахшояд ва он чя худон таоло фармудааст, бикунанд, андар ин сол низ ҳоҷ нарафтанд ва вазифаи султонро, ки ҳар сол ба ҳичоз фиристодя, албатта қусур ва эҳтибос набудя ва он чомаи қатба ва азони хадам ва хошия ва умарои Макка ва Мадина ва силаи амири Макка ва мушоҳиран ӯ ҳар моҳ се ҳазор динор ва асб ва хилъат буд, ба ду вақт фиристодя. Дар ин сол шахсе буд, ки уро Қозя Абдулло меғуфтанд ва ба Шом қозя буда, ин вазифа ба даст ва суҳбати ӯ равона карданд ва ман бо вай бирафтам ба роҳи Қулзум. Ва ин навбат киштя ба Чор расид, панҷуми зилқалъда ва ҳаҷ навдик танг даромада уштуре ба панҷ динор буд ба таъчил бирафтам.

Ҳаштуми зилҳиҷча ба Макка расидам ва ба ёрии ҳақ субҳонаҳу ва таоло ҳаҷ бигузоридам. Аз Мағриб қофилаи азим омада буд ва он сол ба дари Мадинаи шарифа араб аз эшон ҳафторат хост ба гоҳи бозгаштан аз ҳаҷ ва миёни эшон ҷанг бархост ва аз мағрибиён зиёдат аз ду ҳазор одамя кушта шуд ва басе ба Мағриб нашуданд. Ва ба ҳамин ҳаҷ аз мардуми Хуросон қавме ба роҳи Шом ва Миср рафта буданд ва ба киштя ба Мадина расиданд, шашуми зилҳиҷча эшонро саду чаҳор фарсанг монда буд то ба Арафот расиданд. Гуфта буданд: ҳар кя моро дар ин се руз, ки мондааст, ба Макка расонад, чунонки ҳаҷ дарёбем, ҳар як аз мо чихил динор бидиҳем. Аъроб биёмаданд ва чунон карданд, ки ба ду рузу ним эшонро ба Арафот расониданд ва зар биситонданд ва эшонро як-як бар уштурони чаммоза бастанд ва аз Мадина баромаданд ва ба Арафот оварданд, ду тан мурда, ки бар он шутурон баста буданд ва чаҳор тан зинда

буданд, аммо ниммурда. Намози дигар, ки мо он чо будем, бирасиданд, чунон шуда буданд, ки бар пой наметавонистанд истодан ва сухан низ наметавонистанд гуфтан. Хикоят карданд, ки дар роҳ бисе хохиш бад-ин аъроб кардем, ки зар, ки додаем шуморо бошад, моро бигузored, ки бетоқат шудем, аз мо нашуниданд ва ҳамчунон биронданд. Филчумла он чаҳор тан ҳаҷ карданд ва ба роҳи Шом бозгаштанд. Ва ман чун ҳаҷ бикардам, боз ба ҷониби Миср бирафтам, ки кутуб доштам он чо ва нияти боз омадан надоштам ва амири Мадина он сол ба Миср омад, ки уро бар султон расаме буд ва ҳар сол ба вай додя, аз он ки хешовандя аз фарзандони Хусайн бинни Аля салавотуллоҳи алайҳимо дошт. Ман ба у дар киштй будам то ба шаҳри Кулзум ва аз он чо ҳамчунон то ба Миср шудем.

Дар санан чорсаду чихилу як, ки ба Миср будам, хабар омад, ки малики Ҳалаб ося шуд аз султон ва у чокаре аз он султон буд, ки падарони у мулуки Ҳалаб буда буданд.

Султонро ходиме буд, ки уро Умдатуддавла мегуфтанд ва ин ходим амири мутолибон ва азим тавонгар буд. Ва матолиб ононро гуянд, ки дар кӯҳҳои Миср талаби ганҷҳо ва дафинаҳо кунанд ва аз ҳама Мағриб ва диёри Миср ва Шом мардум оянд ва ҳар кас дар он кӯҳҳо ва сангсорҳои Миср ранҷҳо баранд ва молҳо сарфа кунанд ва бисёр он буда бошад, ки дафонн ва ганҷҳо ёфта бошанд ва бисёрро ихроҷот афтада бошад ва чизе наёфта бошанд.

Чя мегуянд, ки дар ин мавозеъ амволи Фиръавн мадфун буда аст. Ва чун он чо касе чизе ёбад, хумс ба султон диҳад ва боқя уро бошад. Ғараз он ки султон ин ходимро бад-он вилоят фиристод ва уро азим бузург гардонид. Ва ҳар асбоб, ки мулкро бошад, бидод аз даҳлез ва саропарда ва гайруху.

Ва чун у ба Ҳалаб шуд ва ҷанг кард, он чо кушта шуд. Амволи у чандон буд, ки мудлати ду моҳ шуд, ки ба тадриҷ аз хизонаи у ба хизонаи султон нақл мекарданд ва аз ҷумла сесада канизак дошт аксар моҳруй. Баъзе он буданд, ки эшонро дар ҳамбистаря медошт. Султон фармуд то эшонро мухайяр карданд. Ҳар кя шавҳаре мехост, ба шавҳаре доданд ва он, ки шавҳар намехост, ҳар чя хосан у буд, ҳеч

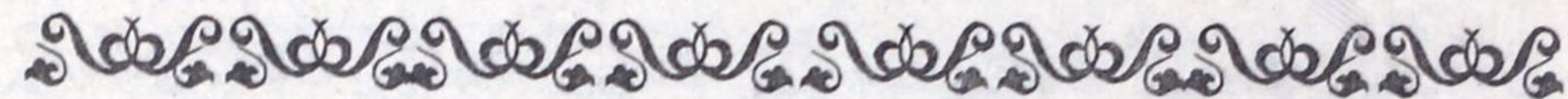

тасарруф накарда бад-у мегузоштанд, то дар хонаи худ мебошанд. Ва бар ҳеч яки эшон ҳукме ва чабре нафармуд. Ва чун у ба Халаб кушта шуд, он малик тарсид, ки султон лашкарҳо фиристад. Писаре ҳафтсоларо ба зани худ ва бисёр тухаф ва ҳадоё ба ҳазрати султон фиристод ва бар гузашта узрҳо хост. Чун эшон биёмаданд, қариб ду моҳ берун ништастанд ва эшонро дар шаҳр намегузоштанд ва тухфан эшонро қабул намекарданд, то аимма ва қуззоти шаҳр ҳама ба шафоат ба даргоҳи султон шуданд ва хоҳиш карданд, ки эшонро қабул карданд ва бо ташриф ва хилъат бозгардониданд. **Аз ҷумлаи** чизҳо агар касе хоҳад, ки ба Миср боғе созад, дар ҳар фасли сол, ки бошад, битавонад сохт. Чӣ ҳар дарахт, ки хоҳад мудом ҳосил тавонад кард ва бишинонад, хоҳ мусмир ва мучмал, хоҳ бесамар ва касон бошанд, ки далоли он бошанд ва аз ҳар чӣ хоҳӣ дарҳол ҳосил кунанд. Ва он чунон аст, ки эшон дарахтҳо дар тағораҳо кишта бошанд ва бар пушти бомҳо ниҳода ва бисёр бомҳои эшон аст ва аз он аксар пурбор бошад аз норинҷ ва турунҷ ва анор ва себ ва биҳӣ ва гул ва раёҳин ва сипарғамҳо. Ва агар касе хоҳад, ҳаммолон бираванд ва он тағораҳо бар ҷуб банданд ҳамчунон ба дарахт ва ба ҳар ҷо ки хоҳанд нақл кунанд ва дар он замин биниҳанд ва ҳар вақт ки хоҳанд тағораҳо бикананд ва борҳо берун оранд ва дарахт худ хабардор набошад. Ва ин вазъ дар ҳама офоқ ҷои дигар надидаам ва нашунидаам. Ва инсоф он ки бас латиф аст.

Ақинуи шарҳи бозгаштани хеш ба ҷониби хона ба роҳи Макка ҳаррасахуллоҳи таоло миналофет аз Миср бозгӯям:

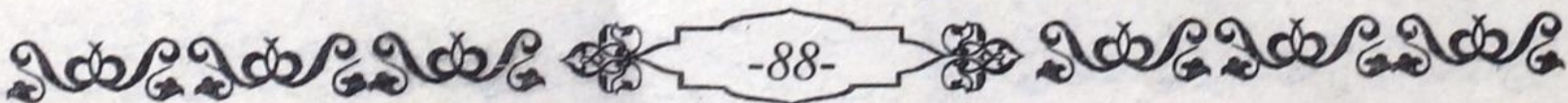
Дар Қохира намози ид бикардм ва сешанбеи чаҳордахуми зилҳиҷҷаи санаи чорсаду чилу як аз Миср дар киштӣ ништастам ва ба роҳи Саидулаъло равона шудам ва он рӯй ба ҷониби ҷануб дорад. Вилоятест, ки оби Нил аз он ҷо ба Миср меояд ва ҳам аз вилояти Миср аст ва фарроҳии Миср аглаб аз он ҷо ва он ҷо бар ду канораи Нил басте шаҳрҳо ва рустоҳо буд, ки сифати он қардан ба татвил ағҷомад. То ба шаҳре расидем, ки онро Асют мегуфтанд ва афъюн аз ин шаҳр хезад ва он хашхош аст, ки тухми ӯ сиёҳ бошад, чун баланд шавад ва пилла бандад, уро бишикананд аз он мисли шира

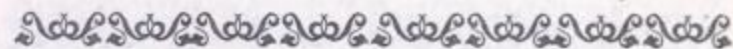

берун ояд, онро чамъ кунанд ва нигоҳ доранд, афъюн бошад ва тухми ин хашхош хурд ва чун зира аст. Ва бад-ин Асют аз суфи гусфанд дасторҳо бофанд, ки мисли у дар олам набошад ва суфҳои борик, ки ба вилояти ачам оваранд ва гуянд мисрӣ аст, ҳама аз ин Саъидулаъло бошад. Чӣ ба Миср худи суф набофанд. Ва бад-ин Асют футае дидам аз суфи гусфанд карда, ки мисли он на ба Лаҳовар дидам ва на ба Мултон ва ба шакл пиндошти ҳарир аст. Ва аз он ҷо ба шаҳре расидем, ки онро Қавс мегуфтанд ва он ҷо биноҳои азим дидам аз сангҳои, ки ҳар кӣ он бубинад, таҷуб кунанд, шористоне кӯҳна ва аз сангу борӯй сохта ва аксар иморатҳои он аз сангҳои бузург карда, ки яке аз он миқдор бист ҳазор ман ва сӣ ҳазор ман бошад ва аҷаб он ки ба даҳ-понздаҳ фарсангии он мавзеъ на кӯҳе аст ва на санг, то онҳоро аз кучо ва чӣ гуна нақл карда бошанд.

Аз он ҷо ба шаҳре расидам, ки онро Ахмим мегуфтанд. Шаҳре анбӯҳ ва ободон ва мардуме ғалаба ва ҳисори ҳасин дорад ва нахл ва басотини бисёр. Бист рӯз он ҷо мақом афтод ва чиҳати он ки ду роҳ буд, яке биёбони беоб, дигар дарё, мо мутараддид будем, то ба кадом роҳ биравем.

Оқибат ба роҳи об бирафтем, ба шаҳре расидем, ки онро Ассувон мегуфтанд. Ва бар ҷониби ҷануби ин шаҳр кӯҳе буд, ки рӯди Нил аз даҳани ин кӯҳ берун меомад ва гуфтанд кишти аз ин болотар нагузарад, об аз ҷоҳои танг ва сангҳои азим фуру меояд. Ва аз ин шаҳр ба чаҳор фарсанг роҳ вилояти Нуба буд ва мардуми он замин ҳама тарсо бошад. Ва ҳар вақт ки аз пеши малики он вилоят наздики султони Миср ҳадьяҳо фиристанд ва уҳуду мисоқ кунанд, ки лашкар бад-он вилоят нарасад ва зиёни эшон накунад ва ин шаҳри Ассувон азим маҳкам аст, то агар вақте аз вилояти Нуба касе қасде кунанд натавонад. Ва мудом он ҷо лашкаре бошад ба муҳофизати шаҳр ва вилоят. Ва муқобили шаҳр дар миёни рӯди Нил қазираест чун боғе ва андар он хурмоистон ва зайтун ва дигар ашҷор ва заръ бисёр аст ва ба дӯлоб об диҳанд ва ҷои бодарахт аст ва он ҷо бисту як рӯз бимондам, ки биёбони азим дар пеш буд ва дувист фарсанг то лаби дарё ва мавсими он буд, ки ҳучҷоҷ боз гузашта бар шутурон бар он

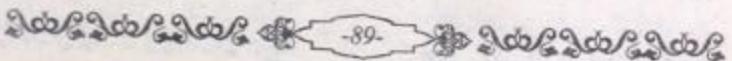

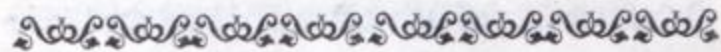
чо бирасанд ва мо интизори он медоштем, ки чун он шутурхо бозгарданд, ба кироя гирем ва биравем.

Ва чун ба шаҳри Ассувон будам, ошноӣ афтод бо марде, ки уро Абуабдуллоҳ Муҳаммад бинни Филиҷ мегуфтанд, марде порсо ва босилоҳ буд ва аз тариқи мантиқ чизе медонист. У маро муовинат кард дар кироя гирифтани ва ҳамроҳ боздид кардани ва гайри он ва шутуре ба як динору нин кироя гирифтаи ва аз ин шаҳр равона шудам.

Панҷуми рабеъулаввали санаи чорсаду чилу ду роҳ сӯи машриқи чанубӣ буд, чун ҳашт фарсанг бирафтаи, манзиле буд, ки онро Зайҷа мегуфтанд ва он дарае буд бар саҳро ва бар ду ҷониби у чун ду девор аз кӯҳ ва миёнаи у микдори сад арш кушодагӣ чоҳе кандаанд, ки об бисъёр баромадааст, аммо на оби хуш ва чун аз ин манзил бигузаранд панҷ руз бодия аст, ки об набошад. Ҳар марде хике об бардошта ва бирафтем ба манзиле, ки онро Ҳавзаш мегуфтанд. Кӯҳе буд сангин ва ду сӯроҳ дар он буд, ки об берун меомад ва ҳамон ҷо дар гудӣ меистод. Оби хуш ва чунон буд, ки мардро дар он сӯроҳ мебонист шуд, то аз ҷиҳати шутур об берун оваранд ва ҳафтум руз буд, ки шутурон об нахӯрда буданд ва алаф, аз он ҷо ки ҳеч набуд. Ва дар шабонарузӣ якбор фуруд омаданӣ, аз он гоҳ ки офтоб гарм шуд то намози дигар ва боқӣ мерафтанд ва ин манзилҷоҳо, ки фуруд оянд, ҳама маълум бошад, ҷӣ ба ҳар ҷой фуруд натавонанд омад, ки чизе набошад, ки оташ барфурузанд ва бад-он ҷоҳо пишкмили шутур ёбанд, ки бисузанд ва чизе пазанд ва он шутурон гуӣ медонистанд, ки агар коҳилӣ кунанд, аз ташнагӣ бимиранд ва чунон мерафтанд, ки ҳеч ба рондан кас муҳтоҷ набуд. Ва худ руӣ дар он биёбон ниҳода мерафтанд, бо он ки ҳеч асари роҳу нишон ба дид набуд, руӣ фарон машриқ карда мерафтанд ва ҷое будӣ, ки ба понздаҳ фарсанг об мебуд андак ва шӯр ва ҷое будӣ, ки ба сӣ-чиҳил фарсанг ҳеч об набудӣ.

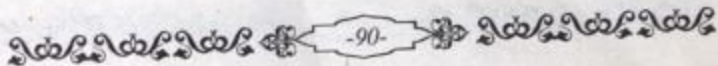
Бистуми рабеъулаввали санаи чорсаду чилу ду ба шаҳри Айзоб расидем ва аз Ассувон то Айзоб, ки ба понздаҳ руз омадем, ба қиёси дувист фарсанг буд. Ин шаҳри Айзоб бар канораи дарё ниҳодааст, масҷиди

одина дорад ва марде понсад дар он бошад ва тааллуқ ба султони Миср дошт ва бочгоҳест, ки аз Хабаша ва Зангибор ва Яман киштиҳо он чо ояд ва аз он чо бар ушгурон борҳо бад-ин биёбон, ки мо гузаштем, баранд то Ассувон ва аз он чо дар киштя ба оби Нил ба Миср баранд. Ва бар дасти рости ин шаҳр чун руъ ба қибла кунанд, кӯҳе аст ва паси он кӯҳ биёбоне азим ва алафхори бисёр ва халқ бисёранд, он чо ки эшонро бачохон гӯянд ва эшон мардумонеанд, ки ҳеч дину кеш надоранд ва ба ҳеч пайгамбару пешво имон наёвардаанд, аз он ки аз ободоня дуранд ва биёбоне доранд, ки тули он аз ҳазор фарсанг зиёда бошад ва арз сесад фарсанг. Ва дар ин хама баъд ду шаҳраки хурд беш нест, ки якеро аз он Баҳраннаом гӯянд ва яке дигарро Айзоб. Тули ин биёбон аз Миср аст то Хабаша ва он аз шимол аст то ҷануб ва арз аз вилояти Нуба то дарёи Кулзум аз мағриб то машриқ ва ин қавми бачохон дар он биёбон бошанд. Мардуми бад набошанд ва дуздя ва ғорат накунанд, ба чаҳорпои худ машгул. Ва мусулмонон ва ғайруҳу кудакони эшонро бидузданд ва ба шаҳрҳои ислом баранд ва бифурушанд. Ва ин дарёи Кулзум халиҷест, ки аз Муҳит ба вилояти Адан шикофтааст ва дар ҷониби шимол то он чо, ки ин шаҳраки Кулзум аст, биёмада ва ин дарёро ҳар чо, ки шаҳре бар канораш аст, бад-он шаҳр боз мехонанд. Масалан, ҷое ба Кулзум мехонанд ва ҷое ба Айзоб ва ҷое ба Баҳраннаом.

Ва гуфтанд, дар ин дарё зиёдат аз сесад қазира бошад ва аз он ҷазоир киштиҳо меоянд ва равған ба кашк меоваранд. Ва гуфтанд он чо гову гусфанд бисёр доранд ва мардуми он чо, гӯянд, мусулмононанд, баъзе таалуқ ба Миср доранд ва баъзе ба Яман. Ва дар ин шаҳраки Айзоб оби чоҳ ва чашма набошад, илло оби борон ва агар гоҳе оби борон мунқатеъ бошад, он чо бачохон об оранд ва бифурушанд ва то се моҳ, ки он чо будам, як хик об ба як дирам харидем ва ба ду дирам низ, аз он ки киштя равона намешуд, боди шимол буд ва моро боди ҷануб мебоист. Мардуми он чо он вақт, ки маро диданд, гуфтанд: «Моро хатибия мекун», бо эшон музояқа накардам ва дар он муддат хитобати эшон мекардам, то он гоҳ, ки мавсим расид ва киштиҳо руъ

ба шимол ниҳоданд.

Ва баъд аз он ба Чалда шудам. Ва гуфтанд: «Шутури наҷиб ҳеч ҷой
ҷунон набошад, ки дар он биёбон ва аз он ҷо ба Миср ва Ҳиҷоз
баранд» ва дар ин шаҳри Айзоб марде маро ҳикоят кард, ки бар
қавли ӯ эътимод доштам, гуфт: «Вақте, ки киштя аз ин шаҳр суи
Ҳиҷоз мерафт ва шутур мебурданд, ба суи амири Макка ва ман дар
он киштя будам, шутуре аз он бимурд, мардум онро ба дарё андохтанд,
моҳя онро дарҳол фуру бурд, ҷунонқи як пон шутур қадре берун аз
дахонаш буд, моҳии дигар омад ва он моҳиро, ки шутур фуру бурда
буд, фуру бурд, ки ҳеч асар аз он ба ру падиқ набуд ва гуфт он
моҳиро қараш мегуфтанд». Ва ҳам бад-ин шаҳр пусти моҳя дидам,
ки ба Хуросон онро шафақ меғуҷид ва гумон мебурдем ба Хуросон,
ки он навъе аз сусмор аст, то он ҷо бидидам, ки моҳя буд ва ҳама
парҳо, ки моҳиро бошад, дошт. Дар вақте, ки ман ба шаҳри Ассувон
будам, дусте доштам, ки номи ӯ зикр кардаам дар муқаддима. Ҷуро
Абдуллоҳ Муҳаммад бинни Филиҷ мегуфтанд. Ҷун аз он ҷо ба
Айзоб меомадам, нома навишта буд ба дусте бо вақиле, ки ӯро ба
шаҳри Айзоб буд, ки он ҷа Носир хоҳад, ба-вай диҳад ва хате
биситонад то вайро маҳсуб бошад. Ман ҷун се моҳ дар ин шаҳри
Айзоб бимондам ва он ҷа доштам ҳарч карда шуд, аз зарурат он
коғазро бад-он шахс додам, ӯ марди кард ва гуфт: «Валлоҳ! Ҷуро
пеш ман ҷиз бисёр аст, ҷа мехоҳя, то ба ту диҳам, ту ба ман хат дех!»
Ман тааҷуб кардам аз неқмардии он Муҳаммад Филиҷ, ки бесобиқа
бо ман он ҳама неқун кард ва агар марде бебок будаме ва раво
доштаме, маблағе мол аз он шахс ба воситаи он коғаз биситудаме.
Ҷараз, ман аз он мард сад ман орд биситудам ва он миқдорро он ҷо
иззати тамом аст ва хатте бад-он миқдор ба вай додам ва ӯ он
коғаз, ки ман навишта будам, ба Ассувон фиристод ва пеш аз он ки
ман аз шаҳри Айзоб биравам, ҷавоби он Муҳаммад Филиҷ боз расид,
ки он ҷа миқдор бошад, ҳар чанд ки ӯ хоҳад ва аз он ман мавҷуд
бошад бад-ӯ дех ва агар аз он хеш бидиҳя, иваз бо ту диҳам, ки
амиралмуъминин Аля бинни Абетолиб салавотуллоҳи алайҳ
фармудааст: «Алмуъмину лояқуну муҳташаман ва ло муғтаниман.»

Ва ин фасл бад-он навиштам то хонандагон бидонанд, ки мардумро бар мардум эътимод аст ва карам ҳар чой бошад ва ҷавонмардон ҳамеша буданд ва бошанд.

Ҷадда шаҳре бузург аст ва бораи ҳасин дорад бар лаби дарё ва дар у панҷ ҳазор мард бошад, бар шимоли дарё ниҳодааст ва бозорхон нек дорад ва қиблаи масҷиди одина сӯи машриқ аст ва берун аз шаҳр ҳеч иморат нест, илло масҷиде, ки маъруф аст ба масҷиди расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом ва ду дарвоза аст, шаҳро яке сӯи машриқ, ки ру бо Макка дорад ва дигар сӯи мағриб, ки ру бо дарё дорад ва агар аз Ҷадда бар лаби дарё сӯи ҷануб бираванд, ба Яман расанд, ба шаҳри Саъда ва то он ҷо панҷоҳ фарсанг аст ва агар сӯи шимол раванд, ба шаҳри Ҷор расанд, ки аз Ҳичоз аст. Ва бад-ин шаҳри Ҷадда на дарахт аст ва на заръ. Ҳар чя ба кор ояд, аз русто оранд ва аз он ҷо то Макка дувоздах фарсанг аст ва амири Ҷадда бандан амири Макка буд ва уро Тоҷулмаъоля бинни Абилфутух мегуфтанд ва Мадинаро ҳам амир вай буд ва ман наздики амири Ҷадда шудам ва бо ман каромат кард. Ва он қадар боче, ки ба ман мерасид, аз ман муоф дошт ва нахост, чунонки аз дарвоза мусаллам гузар кардам, хабаре ба Макка навишт, ки ин мард донишманд аст аз вай чизе нашоёд ситудан.

Рузи одина намози дигар аз Ҷадда бирафтем. Яқшанбе салхи ҷимодиюлохир ба дари шаҳри Макка расидем ва аз навоҳии Ҳичоз ва Яман халқи бисёр умраро дар Макка ҳозир бошад аввали рачаб ва он мавсима азим бошад ва иди рамазон ҳамчунин ва бо вақти ҳаҷ биёянд ва чун роҳи эшон наздик ва сахл аст, ҳар сол се бор биёянд.

*Сифати шаҳри Макка
шаҳрафайзуллоҳу таволе*

Шаҳри Макка андар миёни кӯхҳо ниҳодааст баланд ва аз ҳар ҷониб, ки ба шаҳр раванд то ба Макка нарасанд, натавон дид ва баландтарин

кухе, ки ба Макка наздик аст, кухи Абукубайс аст ва он чун гуибаде гирд аст, чунонки аз пой он тире бияндозанд бар сар расад ва дар машриқи шаҳр афтадааст, чунонки чун дар Масҷиди Ҳаром бошад. Ба даймоҳ офтоб аз сари он барояд ва бар сари он миле аст аз санг бароварда. Гуянд, Иброҳим алайҳиссалом баровардааст ва ин арса, ки дар миёни кӯҳ аст шаҳр аст ду тирпартоб дар ду беш нест ва масҷиди Ҳаром ба миёни ин фарохной андар аст ва гирд ба гирди Масҷиди Ҳаром шаҳр аст ва кучаҳо ва бозорҳо ва ҳар кучо рахнае ба миёни кӯҳ дар аст, девори бора сохтаанд ва дарвоза бар- ниҳода ва андар шаҳр ҳеч дарахт нест, магар бар дари Масҷиди Ҳаром, ки сӯи мағриб аст, ки онро Боби Иброҳим хонанд. Бар сари хоҳе дарахте чанд баланд аст ва бузург шуда ва аз Масҷиди Ҳаром бар ҷониби машриқ бозоре бузург кашидааст аз ҷануб сӯи шимол ва бар сари бозор аз ҷониби ҷануб кӯҳи Абукубайс аст ва домони кӯҳи Абукубайс Сафост. Ва он чунон аст, ки домони кӯҳро ҳамчун дарачоти бузург кардаанд ва сангҳо ба тартиб ронда, ки бар он остонаҳо раванд халқ ва дуо кунанд ва он ҷӣ мегӯянд Сафо ва Марва кунанд, он аст. ва ба охири бозор аз ҷониби шимол кӯҳи Марва аст ва он андак болоя аст. Ва бар у хонаҳои бисёр сохтаанд ва дар миёни шаҳр аст ва дар ин бозор бираванд, аз ин сар то бад-он сар ва чун касе умра хоҳад кард, аз ҷои дур ояд, ба ним фарсанги Макка ҳар ҷо милҳо кардаанд ва масҷидҳо сохта, ки умраро аз он ҷо эҳтиром гиранд ва эҳтиром гирифтанд он бошад, ки ҷоман дӯхта аз тан беруи кунанд ва изоре бар миён банданд ва изори дигар ё ҷодире бар ҳештан дарпечанд ва бо овози баланд мегӯянд, ки «Лабайка оллоҳумма лабайка» ва сӯи Макка меоянд ва агар касе ба Макка бошад ва хоҳад, ки умра кунад то бад-он милҳо биравад ва аз он ҷо эҳром гирад ва «Лабайк» мезанад ва ба Макка дарояд ба нияти умра.

Ва чун ба шаҳр ояд ба Масҷиди Ҳаром дарояд ва наздики хона равад ва бар дасти рост бигардад, чунонки хона бар дасти чапи у бошад ва бад-он руқи шавад, ки Ҳачаруласвад дар уст ва ҳачарро буса диҳад ва аз ҳачар бигузарад ва бар ҳамон вало бигардад ва боз

ба ҳаҷар расад ва буса диҳад як тавф бошад. Ва бар ин вало ҳафт тавф бикунанд, се бор ба таъҷил бидавад ва ҷаҳор бор оҳиста биравад ва ҷун тавоф тамошуд, ба мақоми Иброҳим алайҳиссалом равад, ки баробари хона аст ва аз паси мақом биистад, ҷунонки мақом мобайни ӯ ва хона бошад ва он ҷо ду ракаат намоз бикунанд, онро намози тавоф гуянд.

Пас аз он дар хонаи Замзам шавад ва аз он об бихурад ё ба рӯи бимолад ва аз Масҷиди Ҳаром ба Бобуссафо берун шавад ва аз он дарест аз дарҳои масҷид, ки ҷун аз он ҷо берун шаванд, ҷун Сафост бар он остонаҳои ҷун Сафо шавад ва рӯи ба хона кунад ва дуо кунанд ва дуо маълум аст, ҷун хонда бошад фуру ояд ва дар ин бозор сӯи Марва биравад ва он ҷунон бошад, ки аз ҷануб сӯи шимол равад.

Ва дар ин бозор, ки меравад бар дарҳои Масҷиди Ҳаром мегардад ва андар ин бозори он ҷо, ки расул алайҳиссалоту вассалом саъй кардааст ва шитофта ва дигаронро шитоб фармуда, гоме панҷох бошад бар ду тарафи ин мавзъ ҷаҳор манора аст. аз ду ҷониб ки мардум аз ҷун Сафо ба миёни он ду манора расанд ва аз он ҷо бишитобанд то миёни ду манораи дигар, ки аз он тарафи бозор бошад ва баъд аз он оҳиста равад то ба ҷун Марва ва ҷун ба остонаҳо расанд бар он ҷо равад ва он дуо, ки маълум аст бихонанд ва боз гарданд ва дигар бор дар ҳамин бозор дароянд, ҷунонки ҷаҳор бор аз Сафо ба Марва шаванд ва се бор аз Марва ба Сафо, ҷунонки ҳафт бор аз он бозор гузашта бошанд.

Ҷун аз ҷун Марва фуруд оянд, ҳамон ҷо бозорест бист дукон рӯи ба рӯи бошанд, ҳама ҳаҷҷоч нишаста мӯи сар битарошанд.

Ҷун умра тамошуд ва аз ҳарам берун оянд, дар ин бозори бузург, ки сӯи машриқ аст ва онро Сукулаторин гуянд, бинҳои некуст ва ҳама доруфурӯшон бошанд ва дар Макка ду гармоба аст, фарши он санги сабз, ки фасон месозанд. Ва ҷун тақдир кардам, ки дар Макка ду ҳазор мардя шаҳри беш набошад. Боқя қариб понсад мард гурабо ва мучовирон бошанд.

Дар он вақт худ қаҳт буд ва шонздаҳ ман гандум ба як динори

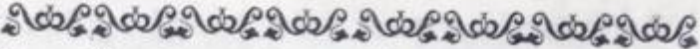
магрибий буд ва маблаге аз он чо рафта буданд ва андар шахри Макка аҳли ҳар шахреро: аз билоди Хуросон ва Мовароуннаҳр ва Ироқ ва гайруху сароҳо буда, аммо аксари онҳо хароб буду вайрон. Ва хулафои Бағдод иморатҳои бисёр ва биноҳои неку кардаанд он чо. Ва дар он вақт, ки мо расидем, баъзе аз он хароб шуда буд ва баъзе милк сохта буданд.

Оби роҳҳои Макка ҳама шуру талх бошад, чунонки натавон хурд. Аммо ҳавзаҳо ва масонеъи бузург бисёр кардаанд, ки ҳар як аз он ба миқдори даҳ ҳазор динар баромада бошад. Ва ин вақт ба оби борон, ки аз дараҳо фуру меояд, пур мекарданд ва дар он таърих, ки мо он чо будем, тия буданд.

Ва яке, ки амири Адан буд ва уро писари Шоддил меғуфтанд, обе дар зери замин ба Макка оварда буд ва амволи бисёр бар он сарф карда ва дар Арафот бар он кишту заръ карда буданд ва полизҳо сохта ва илло андаке ба Макка меомад ва ба шаҳр намерасид. Ва ҳавзе сохтаанд, ки он об дар он чо чамъ мешавад ва саққоён онро баргиранд ва ба шаҳр оваранд ва фурушанд ва ба роҳ рафта. Ва ним фарсанге чоҳе аст, ки онро Биравазоҳид гуянд ва он чо масҷидест неку. Оби он чоҳ хуш аст ва саққоён аз он чо низ биёваранд ва ба шаҳр бифурушанд. Хавои Макка азим гарм бошад ва охири баҳманмоҳи қадим хиёр ва бодиринг ва бодинҷони тоза дидам он чо. Ва ин навбати чаҳорум, ки ба Макка расидам, гарраи рачаб санаи чорсаду чилу ду то бистуми зилҳиҷа ба Макка мучовир будам, понздаҳуми фарвардини қадим ангур расида буд ва аз русто ба шаҳр оварда буданд ва дар бозор мефурухтанд ва аввали урдибиҳишт харбузаи фаровон расида буд ва худ ҳама меваҳо ба зимистон он чо ёфт шавад ва ҳаргиз холя набошад.

СИҶАЛИ ДАМУНИ АРАБ ВА ЯМАН

Чун аз Макка ба ҷониби ҷануб раванд, ба як манзили ба вилояти Яман расанд ва то лаби дарё ҳама вилояти Яман аст ва замини

 Яман ва Ҳичоз ба ҳам пайваस्ताаст. Хар ду вилоят тозизабонанд ва дар истилоҳ замини Яманро Хумайр гуянд ва замини Ҳичозро араб ва се ҷонибӣ ин ^{ҳақоқу} замини дарёест ва ин замин чун қазираест. Аввал ҷониби шарқии он дарёи Басра аст ва ғарбӣ дарёи Кулзум, ки зикри он дар муқаддима рафт, ки халиҷе аст ва ҷониби ҷанубӣ дарёи Мухит аст. Ва тули ин қазира, ки Яман ва Ҳичоз аст, аз Куфа бошад то Адан миқдори понсад фарсанг аз шимол ба ҷануб ва арзи он, ки аз машриқ ба мағриб аст, аз Уммон аст то ба Ҷор миқдори чаҳорсад фарсанг бошад. Ва замини араб аз Куфа то Макка аст ва замини Хумайр аз Макка то Адан. Ва дар замини Араб ободонӣ андак аст ва мардумаш биёбонӣ ва сахроншинаанд ва худованди сутур ва чаҳорпо ва хайма. Ва замини Хумайр се қисм аст, як қисмро аз он Тихома гуянд ва ин соҳили дарёи Кулзум аст бар ҷониби мағриб. Ва шаҳрҳо ва ободониҳо бисёр аст, чун Саъда ва Зубайд ва Санъо ва ғайруҳу ва ин шаҳрҳо бар сахрост ва подшоҳи он баъдан ҳабашӣ буд аз онӣ писари Шоддил ва дигар қисм аз Хумайр кӯҳе аст, ки онро Наҷд гуянд ва андар дар ӯ девлоҳҳо ва сардсерҳо бошад ва ҷойҳои танг ва ҳисорҳои маҳкам. Ва сайёҳ қисм аз сӯи машриқ аст ва андар он шаҳрҳои бисёр аст, чун Бухрон ва Аср ва Беша ва ғайри он. Ва андар ин қисм навоҳӣ бисёр аст ва ҳар ноҳияте малике ва раисе дорад ва он ҷо султоне ва ҳокиме мутлақ нест, қавме мардум бошад ба худсар ва бештар дузд ва хунӣ ва харомӣ. Ва ин қисм миқдори дувист фарсанг дар саду пинҷоҳ барояд ва халқе бисёр бошад ва ҳама наваъ. Ва қасри Ғумдон ба Яман аст, ба шаҳре, ки онро Санъо гуянд ва аз он қадар ақилун бар мисоли талле мондааст дар миёни шаҳр ва он ҷо гуянд, ки худованди ин қаср подшоҳи ҳама чаҳон будааст. Ва гуянд, ки дар он тал ғалғҳо ва дафинаҳо бисёр аст ва ҳеҷ кас даст бар он наёрад бурдан, на султон ва на раият. Ва ақиқ бад-ин шаҳри Санъо кунанд ва он санге аст, ки аз кӯҳ бибурданд ва дар миёни рег бар тоба ба оташ бирён кунанд ва дар миёни рег ба офтобаш парваранд. Ва ба чарх бипироянд. Ва ман ба Миср дидам, ки шамшере ба сӯи султон оварда буданд аз Яман, ки даста ва бурчаки ӯ аз як пора ақиқи сурх буд монанди ёқут.

СУҶАМУ МАЌУДУ ҶАРОМ ВА
БАНУИ НАБВА

Гуфтем, ки хонаи Каъба дар миёни Масҷидилҳаром ва Масҷиди ҳаром дар миёни шаҳри Макка ва гули он аз машриқ ба мағриб аст ва арзи он аз шимол ба ҷануб. Аммо девори масҷид қоида нест ва рукноҳ дармолидааст то ба мудавварӣ моил аст, зеро ки чун дар масҷид намоз кунанд, аз ҳама ҷавониб рӯй ба хона бояд кард. Ва он ҷо, ки масҷиди тулонитар аст, аз Боби Иброҳим алайҳиссалом аст. То ба Боби бани Ҳошим ҷаҳор саду бисту ҷаҳор арш аст. Ва арваш аз Бобуннадва, ки суи шимол аст, то ба Бобуссафо, ки суи ҷануб аст ва фарохтар, ҷояш сесаду ҷаҳор арш аст. Ва сабаби мудавварӣ ҷоё тангтар намояд, ҷоё фарохтар. Ва ҳама гирд бар гирди масҷид се равоқ аст, ба пушиш ба амудҳои руҳом бардоштаанд ва миёни саройро ҷаҳор су карда ва дарозии пушиш, ки ба суи соҳати масҷид аст, ба чихилу панҷ тоқ аст. Паҳнош ба бисту се тоқ ва амудҳои руҳом тамомат саду ҳаштоду ҷаҳор аст. Ва гуфтанд, ин ҳама амудҳоро хулафон Бағдод фармудаанд, аз ҷониби Шом ба роҳи дарё бурдан. Ва гуфтанд, чун ин амудҳо ба Макка расониданд, он ресмонҳо, ки дар киштиҳо ва гарданаҳо баста буданд ва пора шуда буд, чун бифурухтанд, аз қиммати он шаст ҳазор динори мағрибӣ ҳосил шуд. Ва аз ҷумлаи он амудҳо, яке дар он ҷост, ки Бобуннадва гуянд, сутуни сурхи руҳомист. Гуфтанд, ин сутунҳо ҳамсанги динор харидаанд ва ба қиёс як сутун се ҳазор ман буд. Масҷиди Ҳаромро ҳаждаҳ дар аст, ҳама ба тоқҳо сохтаанд, бар сарсутунҳои руҳом. Ва бар ҳеч қадом даре нанишондаанд, ки фироз тавон кард. Бар ҷониби машриқ ҷаҳор дар аст аз гушаи шимоли Бобунабӣ ва он ба се тоқ аст баста ва ҳам бар ин девор гушаи ҷанубӣ даре дигар аст, ки онро ҳам Бобунабӣ гуянд. Ва миёни он дар ду сад арш беш аст ва ин дар ба ду тоқ аст ва чун аз ин дар берун шавӣ, бозори атторон аст, ки хонаи расул алайҳиссалом дар он кӯй будааст ва бад-он дар ба намоз андар масҷид шудӣ. Ва чун аз ин дар бигузарӣ ҳам бар ин

девори машриқя Боби Аля алайҳиссалом аст. Ва ин он дар аст, ки амралмуъминин Аля алайҳиссалом дар масҷид рафтя ба намоз ва ин дар ба се тоқ аст. Ва чун аз ин дар бигузаря, бар гушан масҷид манораи дигар аст. Бар сари саъй аз он манора, ки ба Боби бани Хошим аст, то бад-ин чо бибояд шитофтани ва ин манора ҳам аз он чаҳоргонаи мазкур аст. Ва бар девори чанубя, ки он тули масҷид аст, ҳафт дар аст. Нахустин бар руки, ки нимгирд кардаанд, Бобуддаққоқин аст ва он ба ду тоқ аст ва чун андаке ба чониби гарбя биравя, дари дигар аст ба ду тоқ ва онро Бобулфасонин гуянд ва ҳамчунон қадари дигар бираванд, Бобуссафо гуянд ва ин дарро панҷ тоқ аст ва аз ҳама ин тоқи миёнин бузургтар аст ва чониби у ду тоқи кучак. Ва расулуллоҳ алайҳиссалом аз ин дар берун омадааст, ки ба Сафо шавад ва дуо кунад. Ва атабаи ин тоқи миёнин сафед аст азим ва санге сиёҳ будааст, ки расул алайҳиссалом вассалот пон мубораки худ бар он чо ниҳодааст ва он санг нақши қадами мутабарриқи у алайҳиссалом гирифта ва он нишони қадамро аз он санги сиёҳ бибуридаанд ва дар он санги сафед таркиб карда, чунонки сарангуштҳои по андаруни масҷид дорад ва ҳаҷоч баъзе руъ бар он нишони қадам ниҳанд ва баъзе пон табаррукро. Ва ман руъ бар он нишон ниҳодан вочибтар донистам. Ва аз Бобуссафо сун мағриб миқдори дигар бираванд Бобуссатво аст, ба ду тоқ. Ва аз он чо миқдори дигар бираванд, Бобуттамморин ба ду тоқ ва чун аз он бигузаранд, Бобулмаъмил, ба ду тоқ. Ва баробари ин сарои Абучаҳл аст, ки акнун мустароҳ аст. Бар девори мағрибя, ки он арзи масҷид аст, се дар аст, нахустини он гушае, ки бо чануб дорад, Боби Урват ба ду тоқ аст. Ба миёни ин зилъ Боби Иброҳим алайҳиссалом аст, ба се тоқ ва бар девори шимоля, ки он тули масҷид аст, чаҳор дар аст. Бар гушан мағрибя Бобулвасит аст ба як тоқ. Чун аз он бигузаря, сун машриқ Бобулачала аст ба як тоқ ва чун аз он бигузаря, ба миёни зилъи шимоля Бобумушоварат аст ба як тоқ. Ва чун ба гушан масҷид рася, шимоли машриқя дарест Боби баня Шайба гуянд ва хонаи Каъба ба миёни соҳати масҷид аст, мараббаъи тулоня, ки тулаш аз шимол ба чануб аст ва арзаш аз машриқ ба мағриб ва

тулаш ся арш аст ва арз шонздах. Ва дари хона сун машриқ аст. Ва чун дар хона раванд, рукни ироқӣ бар дасти рост бошад ва рукни ҳаҷаруласвад бар дасти чап ва рукни мағрибин ҷанубиро рукни ямонӣ гуянд ва рукни шимолӣ мағрибиро рукни шомӣ гуянд ва ҳаҷаруласвад дар гушаи девор ба санги бузург андар таркиб кардаанд ва дар он ҷо нишонда, чунонки чун марде тамомиқомат биистанд, ба сини ӯ муқобил бошад ва ҳаҷаруласвад ба дарозии як дасте ва ҷаҳор ангушт бошад ва ба арзи ҳашт ангушт бошад ва шаклаш мудаввар аст. Ва аз ҳаҷаруласвад то дари хона ҷаҳор арш аст ва он ҷоро, ки миёни ҳаҷаруласвад ва дари хона аст, Мултазам гуянд ва дари хона аз замин ба ҷаҳор арш бартар аст, чунонки марде тамомиқомат бар замин истода бар атаба расад.

Ва нардбон сохтаанд аз ҷуб, чунонки ба вақти ҳоҷат, то мардум бар он барраванд ва дар хона раванд. Ва он чунон аст, ки фароҳин даҳ мард бар паҳлуи ҳам ба он ҷо бартавонанд рафт ва фуруд оянд. Ва замини хона баланд аст бад-ин миқдор, ки гуфта шуд.

СУФАЛИ ДАРИ НАВБА

Дарест аз ҷуби соҷ ба ду мисроъ ва болон дар шаш аршу ним аст ва паҳнои ҳар мисроъе як газу се ҷаҳоряк, чунонки ҳар ду мисроъ сею ним газ бошад ва рӯи дар ва дар фарози ҳам навишта ва бар он нуқракорӣ, доираҳо ва китобатҳо. Наққошӣ мунаббат кардаанд ва китобатҳои ба зар карда ва сими сӯхта дарронда ва ин оятро то охир бар он ҷо навишта: «Ини аввала байтин вузиъа линноси-лаллазӣ би Бакката» (ал-оят). Ва ду ҳалқаи нуқрагини бузург, ки аз Ғазнин фиристодаанд, бар ду мисроъи дар зада, чунонки дасти ҳар кас, ки хоҳад бад-он нарасад. Ва ду ҳалқаи дигари нуқрагини хурдтар аз он ҳам бар ду мисроъи дар зада, чунонки дасти ҳар кас, ки хоҳад бад-он расад ва қуфли бузурги аз нуқра бар ин ду ҳалқаи зерин бигузарида, ки бастанӣ дар ба он бошад ва то он қуфл барнағиранд, дар кушуда нашавад.

СУҶАҶИ АҶДАҶУҶИ НАҶА

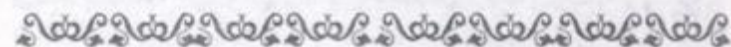
Арзи девор, яъне сахонаташ шаш шибр аст ва замини хонаро фарш аз рухом аст, хама сапед ва дар хона се хилвати кучак аст, бар мисоли дуқонҳо. яке муқобили дар ва ду бар ҷониби шимол ва сутунҳо, ки дар хона аст ва дар зери сақф задаанд, хама ҷубин аст, чаҳорсу тарошида аз ҷуби соҷ, илло як сутун мудаввар аст. Ва аз ҷониби шимол тахтасанги рухоми сурх аст, тулонӣ, ки фарши замин аст ва гуянд, ки расул алайҳиссалоту вассалом бар он ҷо намоз кардааст. Ва ҳар кӣ онро шиносад, чаҳд кунад, ки намоз бар он ҷо кунад ва девори он хона хама тахтаҳои рухом пушидааст аз алвон. Ва бар ҷониби ғарбӣ шаш меҳроб аст аз нуқра сохта ва ба мех бар девор духта, ҳар яке болои марде, ки ба такаллуфи бисёр аз зарқорӣ ва саводи сими сохта. Ва чунон аст, ки ин меҳробҳо аз замин балантар аст ва миқдори чаҳор арш, девори хона аз замин бартар, содда аст ва болотар аз он хама девор аз рухом аст. То сақф ба тафовут наққошӣ карда ва аглаб ба зар пушида ҳар чаҳор девор. Ва дар он хилват, ки сифат карда шуд, ки яке дар рӯки ироқӣ аст ва яке дар рӯки шомӣ ва яке дар рӯки ямонӣ ва дар ҳар байгула ду тахтаи ҷубин ба мисмори нуқра бар деворҳо духтаанд ва он тахтаҳо аз киштии нуҳ алайҳиссалом аст, ҳар тахта панҷ газ тул ва як газ арз дорад ва дар он хилват, ки қафои ҳаҷаруласвад аст, дебори сурх даркашидаанд ва чун аз дари хона дарраванд, бар дастӣ ростӣ зовияи хона чаҳорсу карда, миқдори се газ дар се газ ва дар он ҷо дараҷаест, ки он роҳи боми хона аст ва дари нуқрагин ба як табақа бар он ҷо ниҳода ва онро Бобуррахмат хонанд ва қуфли нуқрагин бар у ниҳода бошанд.

Ва чун бар бом шудӣ, даре дигар аст афганда, ҳамчун дари боми ҳар ду рӯи он дар нуқра гирифта. Ва боми хона ба ҷуб пушидааст ва хама пушишҳо ба дебо даргирифта, чунонки ҷуб ҳеҷ пайдо нест. Ва дар девори пешӣ хона аз болои ҷубҳо китобест заррин бар девори он духта ва номи султони Миср бар он ҷо навишта, ки Макка гирифта ва аз дастӣ хулафои банӣ Аббос беруи бурда ва он Алъазиз уддиналлоҳ будааст. Ва чаҳор тахтаи нуқрагини бузурги дигарест.

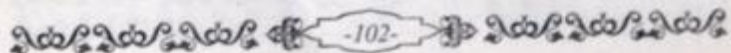
баробари якдигар ҳам бар девори хона духта ба мисморҳои нуқрагин ва бар ҳар як номи султоне аз салотини Миср навишта, ки ҳар як аз Эшон ба рӯзгори худ он тахтаҳо фиристодаанд.

Ва андар миёни сутунҳо се қандили нуқра овехтааст. Ва пушти хона ба руҳони ямонӣ пӯдааст, ки ҳамчун булур аст. Ва хонаро ҷаҳор равзан аст ба ҷаҳор гуша ва бар ҳар равзани аз он тахтаи обгина ниҳода, ки хона бад-он равшан аст ва борон фуру наёяд. Ва новадони хона аз ҷониби шимол аст бар миёнҷой ва тули новадон се газ аст ва сар то сар ба зар навиштааст. Ва ҷомае, ки хона бад-он пушида буд, сапед буд ва ба ду мавзъе тироз дошт. Тирозеро як газ ара ва миёни ҳар ду тироз даҳ газ ба таркиб ва зеру боло ба ҳамин қиёс. Чунонки ба воситаи ду тироз улувви хона ба се қисмат буд ҳар як қиёси даҳ газ ва бар ҷаҳор ҷониби ҷома меҳробҳои рангин бофтаанд ва нақш карда, ба зар ришта ва пардохта. Бар ҳар деворе се меҳроб, яке бузург дар миён ва ду кучак бар ду тараф, чунонки бар ҷаҳор девор дувоздаҳ меҳроб аст. Дар он бар ҷониби шимол берун хона деворе сохтаанд, миқдори як газу ним ва ҳар ду сари девор то наздики арқони хона бурда, чунонки ин девор муқаввас аст, чун нисфи доирае. Ва миёни ин девор, аз девори хона миқдори понадаҳ газ дур аст ва девору замини ин мавзъе мураҳхам кардаанд ба руҳони мулавлан ва мунаққаш ва ин мавзъеро Хичр гуянд ва оби новадони боми хона дар ин Хичр резад ва дар зеру новадон тахтасанги саба ниҳодааст, бар шакли меҳробе, ки оби новадон бар он афтад. Ва он санг ҷандон аст, ки марде бар он намоз тавонад кардан. Ва мақоми Иброҳим алайҳиссалом аз хона сӯи машриқ аст ва он сангест, ки нишони ду қадами Иброҳим алайҳиссалом бар он ҷост ва онро дар санги дигар ниҳодааст. Ва ғилофи ҷаҳорсу карда, ки ба болон марде бошад аз ҷуб ба амали ҳар ҷӣ некутар ва таблҳои нуқра бароварда. Ва он ғилофро ду ҷониб ба занҷирҳо дар сангҳои азим баста ва ду қуфл бар он зада, то касе даст бад-он накунад. Ва миёни мақом ва хона сӣ арш аст.

Биғри Замзам аз хонаи Катъба ҳам сӯи машриқ аст ва бар гушани ҳаҷирулақад аст ва мисраи биғри Замзам ва хона ҷиҳилу шаш

арш аст ва фароҳин чоҳ се газу ним дар се газу ним ва обаш шурӣ дорад, лекин битавон хурд. Ва сари чоҳро ҳазира кардаанд аз тахтаҳои руҳони сапед, болон он ду арш. Ва чаҳор сӯи Замзам охурҳо кардаанд, ки об дар он резанд ва мардум вузу созанд ва заминни хонаи Замзамро мушаббаки чубӣ кардаанд, то об ки мерезад, фуру меравад. Ва дари ин хона сӯи машриқ аст ва баробари хонаи Замзам ҳам аз ҷониби машриқ хонаи дигар аст мураббаъ ва гунбаде дар он ниҳода. Ва онро Сиқоятулҳоч гуянд, андар он чо хумҳо ниҳода бошанд, ки ҳочиён аз он чо об хуранд. Ва аз ин Сиқоятулҳоч сӯи машриқ хонаи дигар аст, тӯлонӣ ва се гунбад бар сари он ниҳодааст ва онро Хиёнатиззайт гуянд. Андар ӯ шамъ ва равған ва қанодил бошад ва гирд бар гирди хонаи Каъба сутунҳо фуру бурдаанд ва бар сари ҳар ду сутун чубҳо афканда ва ба он такалуфот карда, аз нақорат ва нақш. Ва бар он ҳалқаҳо ва қуллабҳо овехта, то ба шаб шамъҳо ва ҷароғҳо бар он чо ниҳанд ва аз он овезанд ва онро машоъил гуянд ва миёни девори хонаи Каъба ва ин машоъил, ки зикр карда шуд, садӯ панҷоҳ газ бошад. Он тавофгоҳ аст. Ва ҷумлаи хонаҳо, ки дар соҳити Масҷидилҳаром аст, ба ҷуз Каъбаи муаззама шаррафахуллоҳӣ таоло, се хона аст. Яке хонаи Замзам ва дигар Сиқоятулҳоч ва дигар Хиёнатулзайт. Ва андар пушиш, ки ба гирди масҷид аст, паҳлуи девор сандукҳост, аз он ҳар шаҳре аз билоди Мағриб ва Миср ва Шом ва Рум ва Ироқайн ва Хуросон ва Мовароуннаҳр ва ғайруху. Ва ба чаҳор фарсангӣ аз Макка ноҳияте аст аз ҷониби шимол, ки онро Бурқа гуянд. Амири Макка он чо менишинад бо лашкаре, ки уро бошад. Ва он чо оби равон ва дарахтҳо аст ва он ноҳияте аст дар миқдори ду фарсанг тӯл ва ҳамин миқдор ара. Ва ман дар ин сол аввали раҷаб муҷовир будам ва расми эшон аст, ки мудом дар моҳи раҷаб ҳар рӯз дари Каъба бидушояд, бад-он вақт ки офтоб барояд.

СУЌАТИ НУШУДАТИ ДАСТИ

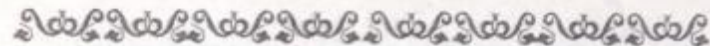
КАЌБА

ШАРРАЌУЛАЛОЗИ

МАОЛО

Калиди хонаи Каѳба гурӯҳе аз араб доранд, ки эшонро бания шайба гуянд ва хидмати хонаро эшон кунанд. Ва аз султони Миср эшонро мушоҳара ва хилъат будя. Ва эшонро рансе аст, ки калид ба дасти у бошад ва чун у биёяд, панҷ-шаш каси дигар бо у бошанд. Чун бад-он ҷо расанд, аз хоҷиён марде даҳ бираванд ва он нардбон, ки сифат кардаем, баргиранд ва биёранд ва пешни дар ниҳанд ва он пир бар он ҷо равад ва бар остона биистад ва ду тани дигар бар он ҷо раванд ва ҷомаву дебои зардро боз кунанд, як сар аз он, як аз ин, ду мард бигиранд ва саре марди дигар ҳамчун карда, ки он пирро бигушанд, ки дар кушояд ва у куфл бигушояд ва аз он халқаҳо берун кунад. Ва халқа аз хоҷиён пешни дари хона истода бошанд. Чун дар боз кунанд, эшон даст ба дуо бароранд ва дуо кунанд. Ва ҳар кя дар Макка бошад, чун овози хоҷиён бишунавад, донад, ки дари ҳарам кушуданд, ҳама халқ ба як бор бо овози баланд дуо кунанд, ҷунонки гулгулаи азим дар Макка афтад. Пас он пир дар андарун шавад ва он ду шахс ҳамчунон он ҷома медоранд ва ду ракаат намоз кунад ва биёяд ва ҳар ду мисрон дар боз кунад ва бар остона биистад ва хутба бархонад ба овози баланд ва бар расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом салавот фирситад ва бар аҳли байти у. Он вақт он пир ва ёрони у дар ду тарафи хона биистанд ва ҳоҷ даррафтан гирад ва ҳар як ду ракаат намоз мекунанд ва берун меоянд то он вақт, ки ними рӯз наздик ояд ва дар хона, ки намоз кунанд рӯ ба дар кунанд ва ба дигар ҷавониб низ равост. Вақте, ки хона пури мардум шуда буд, ки дигар ҷой набуд, ки дарраванд, мардумро шумурдам ҳафсаду бист мард буданд.

Мардуми Яман, ки ба ҳаҷ оянд, омман он чун ҳиндувон ҳар як лунгия барбаства ва муйҳо фуру гузошта ва ришҳо бофта ва ҳар як

қаторан қатифя, чунонки хиндувон, дар миён зада. Ва гуянд асли хиндувон аз Яман будааст ва қаторан қатола будааст, муарраб кардаанд.

Ва дар миёни шаъбону рамазон ва шаввол рӯзҳои душанбе ва панҷшанбе ва одина дари Каъба бикӯшоянд ва чун моҳи зилқаъда дарояд, дигар дари Каъба боз накунанд.

УМРАИ УМРА

Ба чаҳор фарсангини Макка аз ҷониби шимол ҷоест, онро Ҷаърона гуянд. Мустафо саллаллоҳу алайҳи васаллам он ҷо будааст бо лашкаре, шонздаҳуми зилқаъда аз он ҷо эҳтиром гирифтааст ва ба Макка омада ва умра карда.

Ва он ҷо ду ҷоҳ аст. Яке Биъруррасул гуянд ва якero Биъри Аля бинни Абеталиб салавотуллоҳи алайҳумо. Ва ҳар ду ҷоҳро об тамом хуш бошад ва миёни ҳар ду ҷоҳ даҳ газ бошад ва он суннат бар ҷо доранд ва бад-он мавсим он умра бикунанд. Ва наздики он ҷоҳҳо кӯхпораест, ки бад-он мавзеъ гӯдҳо дар санг афтадааст ҳамчу косҳо. Гуянд пайгамбар алайҳиссалавоту вассалом ба дасти худ дар он гӯд орд сириштааст. Халқ, ки он ҷо раванд дар гӯдҳо орд сиришанд бо оби он ҷоҳҳо. Ва ҳамон ҷо дарахтон бисёр аст, ҳезум бикунанд ва нон пазанд ва ба табаррук ба вилоятҳо баранд. Ва ҳамон ҷо кӯхпорае баландест, ки гуянд Билоли Ҷабашӣ бар он ҷо бонги намоз гуфтааст. Мардум бар он ҷо раванд ва бонги намоз гуянд. Ва дар он вақт, ки ман он ҷо рафтам, галабае буд, ки зиёдат аз ҳазор шутури иморӣ дар он ҷо буд, то ба дигар ҷаъ расад.

Ва аз Миср то ба Макка бад-ин роҳ, ки ин навбат омадам, сесад фарсанг буд ва аз Макка то Яман дувоздаҳ фарсанг. Ва дашти Арафот дар миёни кӯхҳои хурд аст чун пуштаҳо. Ва миқдори дашт ду фарсанг аст дар ду фарсанг. Дар он дашт масъиде будааст, ки Иброҳим алайҳиссалом кардааст ва ин соат мишбаре хароб аз хишт мондааст. Ва чун вақти намози пешин шавад, хатиб бар он ҷо равад ва хутба ҷорӣ бикунанд. Пас бонги намоз бигуянд ва ду ракаат намози ба

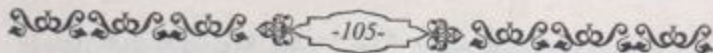

ҷамоат ба расми мусофирон бикунанд. Ва ҳама дар он вақт қоматӣ намоз бигуянд ва ду ракаати дигар намози ба ҷамоат бикунанд. Пас хатиб бар шутур нишинад ва суи машриқ бираванд, ба як фарсанги он ҷо кӯхи хурди сангин аст, ки онро Ҷабалуorraҳмат гуянд, бар он ҷо биистанд ва дуо кунанд, то он вақт, ки офтоб фуру равад.

Ва писари Шоддил, ки амири Адан буд, об оварда буд аз ҷои дур. Ва моли бисёр он харҷ кард ва обро аз он кӯҳ оварда ва ба дашти Арафот бурда ва он ҷо ҳаваҳо сохта, ки дар айёми ҳаҷ пуроб кунанд, то ҳоҷро об бошад ва ҳам ин Шоддил бар сари Ҷабалуorraҳмат чаҳор тоқе сохта азим, ки рузу шаби арафот бар гунбади он хона чароғҳо ва шамъҳои бисёр биниҳанд, ки аз ду фарсанг битавон дид. Чувин гуфтаанд, ки амири Макка аз ӯ ҳазор динор бистид, ки иҷозат дод, то он хона бисохт.

Нухуми зилҳичҷаи санаи чорсаду чилу ду ҳаҷҷи чаҳорум бо ёрии худои субҳонаҳу ва таоло бигузоридам ва чун офтоб гуруб кард, ҳоҷ ва хатиб аз Арафот боз гаштанд ва як фарсанг биёмаданд то ба Машъаралҳаром ва он ҷоро Музделифа гуянд, биное сохтаанд хуб, ҳамчун мақсура, ки мардум он ҷо намоз кунанд. Ва санги раҷмо, ки ба Мино андозанд, аз он ҷо баргиранд. Ва расм чунон аст, ки он шаб, яъне шаби ид он ҷо бошанд ва бомдод намоз кунанд. Ва чун офтоб тулуъ кунад ба Мино раванд ва ҳоҷ он ҷо қурбон кунанд ва масҷиде бузург аст он ҷо ки он масҷидро Хайф гуянд. Ва он руз хутба ва намози ид кардан ба Мино расм нест. Ва Мустафо салаллоҳу алайҳи васаллам нафармудааст. Рузи даҳум ба Мино бошад ва санг бияндозанд. Ва шарҳи он дар маносиқи ҳаҷ гуфтаанд. Дувоздаҳуми моҳ ҳар кас, ки азми бозгаштан дошта бошад, ҳам аз он ҷо боз гардад ва ҳар кӣ ба Макка хоҳад буд, ба Макка равад. Пас аз он аз аъробие шутур кироя гирифтам то Лаҳзо ва гуфтанд, аз Макка то он ҷо ба сиздах руз раванд.

Видои хонаи худои таолло кардам. Рузи одина нуздаҳуми санаи чорсаду чилу ду, ки аввали хурдодмоҳи қадим буд, ҳафт фарсанг аз Макка бирафтам, марғзоре буд, аз он ҷо кӯхе падида омад. Чун ба роҳи кӯҳ шудем, саҳрое буд ва дехҳо буд ва ҷоҳе буд, ки онро

Бигрулхусайн бинни Салома мегуфтанд ва хавой сард буд ва рох сун машриқ мешуд.

Ва душанбеи бисту дуввуми зилхичча ба Тоиф расидем, ки аз Макка то он ҷо дувоздах фарсанг бошад. Тоиф ноҳияте аст бар сари кӯхе. Ба моҳи хурдод чунон сард буд, ки дар офтоб мебонист нишаст ва ба Макка харбуза фарох буд. Ва он ҷӣ қасабаи тоиф аст, шаҳраке ҳаст ва ҳисоре маҳкам дорад. Бозораке кучак ва чомеъае мухтасар дорад. Қабри Абдуллоҳи Аббос разияллоҳу анҳу он ҷост. Ба наздики он қасаба ва хулафои Бағдод он ҷо масҷиде азим сохтаанд. Ва он қабрро дар гушаи он масҷид гирифта ба дасти рост меҳроб ва минбар ва мардум он ҷо хонаҳо сохтаанд ва мақом гирифта.

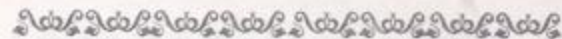
Аз Тоиф бирафтем ва кӯху шикастагӣ буд, ки мерафтем ва ҳар ҷо ҳисорақҳо ва деҳақҳо буд ва дар шикастаҳо ҳисораке хароб ба ман намуданд. Аъроб гуфтанд, ки хонаи Лайля будааст ва қиссан эшон аҷиб аст. Ва аз он ҷо ба ҳисоре расидем, ки онро Мутор мегуфтанд ва аз Тоиф то он ҷо дувоздах фарсанг буд. Ва аз он ҷо ба ноҳияте расидем, ки онро Сурайё мегуфтанд. Он ҷо хурмоистон бисёр буд ва зироат мекарданд бо оби ҷоҳ ва дулоб. Ва дар он ноҳия мегуфтанд: ки «Ҳеч Ҳоким ва султон набошад» ва ҳар ҷо меҳтаре ва раисе бошад ба сари худ. Ва мардуми дузд ва хунӣ ҳама рӯз бо якдигар ҷанг ва хусумат кунанд. Ва аз Тоиф то он ҷо бисту панҷ фарсанг медоштанд. Аз он ҷо бигузаштем, ҳисоре буд, ки онро Чизъ мегуфтанд ва дар миқдори ним фарсанг замин ҷаҳор ҳисор буд. Он ҷӣ бузургтар буд, ки мо он ҷо фуруд омадем, онро Ҳисни бана Нусайр мегуфтанд. Ва дарахтҳои хурмо андак буд. Ва хонаи он шахс, ки шутур аз ӯ гирифта будем, дар ин ҷизъ буд. Понздаҳ рӯз он ҷо бимондам. Хафир набуд, ки моро бигузаронад ва араби он мавзеъ ҳар қавмеро, ки ҳадде бошад, ки алафхори эшон бувад ва каси бегона дар он ҷо натавонад шудан, ки ҳар киро, ки бе хафир ёбанд, бигиранд ва бараҳна кунанд. Пас аз ҳар қавме хафире бошад, то аз он ҳад битавонад гузашт. Ва хафир бадрақа бошад ва қаловуз низ гуянд.

Иттифоқан сарвари он аъроб, ки дар роҳи мо буданд, ки эшонро бая Савод мегуфтанд, ба Чизъ омад ва мо уро хафир гирифтем ва

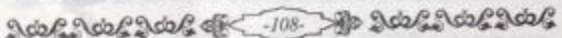

уро Абутоним Аббос бинвал-Барр мегуфтанд. Бо у бирафтем, қавме рӯй ба мо ниҳоданд, пиндоштанд сайде ёфтанд. Чя эшон ҳар бегонаро, ки бинанд, сайд хонанд. Чун ранси эшон бо мо буд, чизе нагуфтанд. Вагарна он мард набудя, моро ҳалок кардандя. Филчумла дар миёни эшон якчанде бимондем, ки хафир набуд, ки моро бигузаронад. Ва аз ин чо хафире ду бигирифтем, ҳар як ба даҳ динор то моро ба миёни қавми дигар барад. Қавме араб буданд, ки пирони ҳафтодсола маро ҳикоят карданд, ки дар умри хеш ба чуз шири шутур чизе нахурда буданд, чя дар ин бодияҳо чизе нест, илло алафи шӯр, ки шутур мехӯрад. Эшон худ гумон мебурданд, ки ҳама олам чунон бошад. Ман аз қавме ба қавме нақл ва тахвил мекардам ва ҳама чо мухотара ва бим буд, илло он ки худон таборак ва таоло хоста буд, ки мо ба саломат аз он чо берун оем.

Ба чоё расидем дар миёни шикастагя, ки онро Сурбо мегуфтанд, кӯххо буд ҳар як чун гунбаде, ки ман дар ҳеч вилояте мисли он надидам баландя, чандоне ки тир ба он чо нарасад ва чун тухми мург амлаас ва сулб, ки ҳеч шаккя ва ноҳамворя бар он наменамад. Ва аз он чо бигузаштем. Чун ҳамроҳони мо сусморе медиданд, мекуштанд ва мехӯрданд ва ҳар кучо араб буд, шири шутур медушиданд. Ман на сусмор тавонистам хурд ва на шири шутур. Ва дар роҳ ҳар чо дарахте буд, ки боре дошт миқдоре, ки донаи моше бошад, аз он чандон дона ҳосил мекардам ва бад-он қаноат мекардам. Ва баъд аз машаққати бисёр ва ҷизҳо, ки дидем ва ранҷҳо, ки кашидем, ба Фалаҷ расидем, бисту сеюми сафар. Аз Макка то он чо саду ҳаштод фарсанг буд, ки Фалаҷ дар миёни бодия аст, ноҳияте бузург будааст, валекин ба таассуб хароб шудааст. Он чя дар он вақт, ки мо он чо расидем ободон буд, миқдори ним фарсанг дар як мил ара буд. Ва дар ин миқдор чаҳордах хисор буд. Мардумаконе дуад ва муфсид ва чоҳил. Ва ин чаҳордах хисн ба ду карда буданд, ки мудом миёни эшон хусумат ва адоват буд ва эшон гуфтанд мо аз асхоби ар-рақим, ки дар қуръон зикр кардааст таоло ва тақаддус. Ва он чо чаҳор корез буд ва оби он ҳама бар нахлистон меафтод. Ва заръи эшон бар замини баландтар буд ва бештар об аз чоҳ мекашиданд.

ки заръро об диханд ва заръ ба ду шутур мекарданд, на ба гов. Чи он чо гов надидам ва эшонро андак зироате. Ва хар марде худро рӯзе ба даҳсер галла уфрй карда бошад, ки он миқдор ба нон пазанд ва аз ин намози шом то дигар намози шом ҳамчу рамазон чизи каме хуранд. Аммо ба рӯз хурмо хуранд ва он чо хурмон бас неку дидам, беҳ аз он, ки дар Басра ва гайруху. Ва ин мардум азим дарवेश ва бадбахт бошанд, бо хама дарवेशй хамаруза чинг ва адоват ва хун куянд. Ва он чо хурмое буд, ки майдун мегуфтанд, хар яке дах дирам ва хаста, ки дар мивёнаш буд дошту ним ва гуфтанд агар биет сол биниҳанд табоҳ нашавад ва муомалан эшон ба зари нишобурий буд. Ва ман бад-ини Фалаҷ чаҳор моҳ бимондам, ба ҳолате, ки аз он сазбтар набошад ва ҳеҷ чиз аз дунёй бо ман набуд, илмо ду салми китоб. Ва эшон мардуми гурусна ва бараҳна. Хар кӣ ба намоз меомад, албатта бо синару шавишер буд ва ютоб намехариданд Масҷиде буд, ки мо дар он чо будем, андак ранги шавишарф ва лочувард бо мо буд, бар девори он масҷид байте навиштам ва шоҳу барге дар миёни он бурдам, эшон бидиданд ва аҷаб доштанд ва хама аҳли хисор чамъ шуданд ва ба тафарруҷ омаданд. Ва маро гуфтанд, ки агар меҳробни ин масҷидро нақш кунӣ, сад ман хурмо ба ту диҳем ва сад ман хурмо наздики эшон миаке буд. Чи то ман он чо будам, аз араб лашкаре омад ва аз эшон понсад ман хурмо хост, набул накарданд. Даҳ тан аз аҳли хисор кушта шуд ва ҳазор наҳл буриданд. Ва эшон даҳ ман хурмо наладанд. Чун бо ман шарт карданд, ман он меҳроб нақш кардам ва он сад ман хурмо фарёдраси мо буд, ки гиёо намеёфтем ва аз чои ноумед шуда будем, ки тасашур наметавонистем кард, ки аз он бодия харғиза берун тавонем афтод. Чи ба хар тараф, ки ободонй дошт, дувист фарсанг мебоист бурид, махуф ва мухлик. Ва дар он чаҳор моҳ харғиза панҷ ман гандум ба як чо надидам, то оқибат қорилас аз Ямома биёмад, ки адим гирад ва ба Лихсо барад, ки адим аз Яман ба ин Фалаҷ оранд ва ба туччор фурушанд. Арабе гуфт ман ту ро ба Басра барам ва бо ман ҳеҷ набуд, ки ба киро бидихам. Ва аз он чо то Басра дувист фарсанг ва кирон шутур як динор буд, аз он ки шутури неку ба ду се динор мефурухтанд. Маро чун нақд

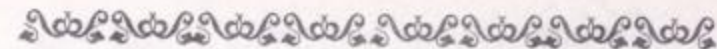
набуд ва ба насия мебурданд, гуфт: «Ся динор дар Басра бидихя туро барем». Ба зарурат қабул кардам. Ва ҳаргиз Басра надида будам, пас он арабон китобхон ман бар уштур нишонданд ва ман пиёда бирафтам. Руй ба матлаи банотуннаъш. Замине ҳамвор буд бе кӯху пушта.

Ҳар кучо замин сахттар буд, оби борон дар у истода буд ва шабу руз мерафтанд, ки ҳечо асари роҳ падида набуд. Илло бар самъ мерафтанд ва аҷаб он ки бе ҳеч нишоне ногоҳ ба сари чоҳе расиданд, ки об буд. Алқисса ба чаҳор шабонаруз ба Ямома омадем. Ба Ямома хисоре буд бузург ва кӯҳна. Аз беруни ҳисор шаҳрест ва бозоре ва аз ҳар гуна саноъ дар он буданд ва чомеъе нек. Ва амирони он чо аз қадим боз алавиён буданд. Ва касе он ноҳият аз дасти онҳо нагрифта буд. Аз он ки он чо худӣ султон ва малике қохир наздик набуд ва он алавиён низ шавкате доштанд, ки аз он чо сесада-чаҳорсад савор барнишастӣ. Ва зайдимазҳаб буданд. Ва дар иқомат гӯнд: «Муҳаммадин ва Алиюн хайрулбашар ва хайя ало хайруламал» ва гуфтанд, мардуми он шаҳр шарифия бошанд. Ва бад-ин ноҳият обҳои равон аст аз қоррез ва нахлистон. Ва гуфтанд, чун хурмо фарох шавад, як ҳазор ман ба як динор бошад.

Ва аз Ямома ба Лаҳсо чиҳил фарсанг медоштанд ва ба зимистон тавон рафт, ки оби борон чоҳо бошад, ки бихӯранд ва ба тобистон набошад. Лаҳсо шаҳрест бар саҳроӣ ниҳода, ки аз ҳар ҷониб, ки бад-он хоҳя рафт, бодияи азим бибояд бурид ва наздиктар шаҳре аз мусулмонӣ, ки онро султоне аст, ба Лаҳсо Басра аст. Ва аз Лаҳсо то Басра 150 фарсанг аст. Ва ҳаргиз ба Басра султоне набудааст, ки қасди Лаҳсо кунад.

СИҶАТИ ЛАҲСО

Шаҳрест, ки ҳама савод ва рустои у ҳисорест. Ва чаҳор боруи қавӣ аз паси якдигар дар гирди у кашидааст, аз гили маҳкам. Ва миёни ҳар ду девор қурби як фарсанг бошад. Ва чашмаҳои оби азим аст дар он шаҳр, ки ҳар як панҷ осиегард бошад ва ҳама ин об дар вилоят

бар кор гиранд, ки аз девор берун нашавад. Ва шаҳре чалил дар миёни ин ҳисор ниҳодааст. Бо ҳама олате, ки дар шаҳрҳои бузург бошад, дар шаҳр беш аз бист ҳазор марди сипоҳӣ бошад. Ва гуфтанд, султони он марде шариф бувад. Ва он мардумро аз мусулмонӣ боз дошта буд ва гуфта «Намозу рӯза аз шумо баргирифтам ва даъват карда буд он мурдумро, ки марчаҳои шумо чуз бо ман нест». Ва номи у Абусаид будааст. Ва чун аз аҳли он шаҳр пурсанд, ки чӣ мазҳаб дорӣ, гуянд, ки мо бусандием. Намоз накунамд ва рӯза надоранд, валекин бар Муҳаммади Мустафо салаллоҳи алайҳи васаллам ва пайгамбарии у муқирранд. Абусаид эшонро гуфтааст, ки «Ман боз пеши шумо меоям», яъне баъд аз вафот. Ва гӯри у ба шаҳри Лаҳсо андар аст. Ва машҳаде неку ҷиҳати у сохтаанд ва васият кардааст фарзандони худро, ки мудом шаш тан аз фарзандони ман ин подшоҳӣ нигоҳдоранд ва муҳофизат кунанд, раиятро ба адлу дод ва муҳолифати яқдигар накунамд то ман боз оям». Акнун эшонро қасри азим аст, ки дорулмулки эшон аст ва тахте, ки шаш малик ба як ҷой, бар он тахт нишинанд ва ба иттифоқи яқдигар фармон диҳанд ва ҳукм кунанд ва шаш вазир доранд. Пас ин шаш малик бар як тахт бинишинанд ва шаш вазир бар тахти дигар. Ва ҳар кор, ки бошад ба кингочи яқдигар месозанд ва эшонро дар он вақт сӣ ҳазор банди дирамхаридаи зангӣ ва ҳабашӣ буд ва кишоварзӣ ва боғбонӣ мекарданд. Ва аз раият ушри чизе нахостанд. Ва агар касе дарвеш шудя ё соҳиби қарз, уро тааххуд кардандя, то қораш неку шудя. Ва агар зари касеро бар дигаре будя, беш аз мояи у талаб кардандя. Ва ҳар гариб, ки бад-он шаҳр афтад ва санъате дорад чандон, ки кафофи у бошад, моя бидодандя, то у асбоб ва олоте, ки дар санъати у ба кор ояд, бихаридя ва ба муроди худ зари эшон, ки ҳамон қадар ситода будя, боз додя.

Ва агар касе аз худовандони милку асбобро милке хароб шудя ва қуввати ободон кардан надоштя, эшон гуломони худро номзад кардандя, ки бишудандя ва он милку асбоб ободон кардандя ва аз соҳиби милк ҳеч нахостандя. Ва осиеҳо бошад дар Лаҳсо, ки милки султон бошад, ба сун раоят галла орд кунад, ки ҳеч наситонанд ва

иморати осие ва музди осиебон аз моли султон диханд. Ва он салотинро содот мегуфтаанд ва вузарои эшонро шойира. Ва дар шаҳри Лаҳсо масҷиди одина набуд ва хутба ва намоз намекарданд, илло он ки марде аҷамӣ он ҷо масҷиде сохта буд. Номи он мард Аля бинни Аҳмад, марде мусулмони ҳоҷӣ буд ва мутаммавил. Ва ҳоҷиён, ки бад-он шаҳр расидандя, у тааххуд кардя ва дар он шаҳр хариду фурухт ва доду ситод ба сурб мекарданд ва сурб дар занбилҳо буд. Дар ҳар занбиле шаш ҳазор дирам санг. Чун муомила кардандя, занбил шумурдандя ва ҳамчунон баргирифтандя ва он нақд касе аз он берун набурдя. Ва он ҷо фуғаҳои неку бофанд ва ба Басра баранд ва ба дигар билод. Агар касе намоз кунанд, уро боз надоранд, валекин худ накунанд. Ва чун султон барнишинад, ҳар кӣ ба вай сухан гуяд, уро ҷавоби хуш диҳад ва тавозӯ кунанд. Ва ҳаргиз шароб нахуранд ва пайваста аспе баста бо тавқу сарафсор ба дари гурхонаи Абусаид ба навбат бидошта бошанд рӯзу шаб. Яъне чун Абусаид бархезад, бар он асп нишинад. Ва гуянд Абусаид гуфтааст фарзандони хешро, ки чун ман биёям ва шумо маро боз нашиносед, нишон он бошад, ки маро бо шамшери ман бар гардан бизанед, агар ман бошам дарҳол зинда шавам. Ва он қоида бад-он сабаб ниҳодааст, то касе даъвии Абусаидя накунад. Ва яке аз он султони дар айёми хулафои Бағдод бо лашкар ба Макка шудааст. Ва шаҳри Макка ситода ва ҳалқе мардумро дар тавоф дар гирди хонаи каъба бикӯшт ва ҳачаруласвад аз рӯи берун карда ба Лаҳсо бурданд. Ва гуфта буданд, ки ин санг миқнотисти мардум аст, ки мардумро аз атрофи ҷаҳон ба ҳештан мекашад. Ва надонистаанд, ки шараф ва ҷалолати Муҳаммади мустафо салаллоҳи алайҳи ва саллам бад-он ҷо мекашад, ки ҳачар аз бисёр солҳо боз он ҷо буд ва ҳеч кас ба он ҷо намешуд ва охир ҳачаруласвад аз эшон бозхариданд ва ба ҷои худ бурданд. Ва дар шаҳри Лаҳсо гушти ҳама ҳайвонот фурушанд, чун гурбаву сағу хару гову гусфанд ва гайруху. Ва ҳар чӣ фурушанд, сару пусти он ҳайвон наадикси гушташ ниҳода бошад, то харидор дорад, ки чӣ мехарад. Ва он ҷо сағро фарбх кунанд ҳамчун гусфанди маълуф то аз фарбеҳя чунон шавад, ки натавонад рафтан, баъд аз он мекушанд ва

мехуранд.

Ва чун аз Лахсо ба ҷониби машриқ раванд ҳафт фарсангӣ, дарёст. Агар дар дарё бираванд, Баҳрайн бошад ва он ҷазираест, позгдаҳ фарсанг тули он ва он шаҳре бузург аст ва нахлустони бисёр дорад. Ва марворид аз он дарё бароваранд ва ҳар чӣ гавосон баровардандя, як нимма салотини Лахсоро будя. Ва агар аз Лахсо сун ҷануб бираванд, ба Уммон расанд ва Уммон бар замини араб аст. валекин се ҷониби у биебон ва бар аст, ки ҳеҷ касе онро нагавонад буридан.

Вилояти Уммон ҳаштод фарсанг дар ҳаштод фарсанг аст ва гармсер бошад ва он ҷо ҷаҳзи хридӣ, ки норгил мегуянд, рӯяд. Ва агар аз Уммон ба дарё рӯй фарон машриқ раванд, ба боргоҳи Кеш ва Макрон расанд. Ва агар сун ҷануб раванд, ба Адаи расанд ва агар ҷониби дигар, ба Форс расанд. Ва ба Лахсо ҷандон хурмо бошад, ки сутуронро ба хурмо фарбеҳ кунанд, ки бошад, ки зиёдат аз ҳазор ман ба як динор бидеҳанд. Ва чун аз Лахсо сун шимол раванд, ба ҳафт фарсангӣ ноҳинте аст, ки онро Қатиф мегуянд ва он низ шаҳре бузург аст ва нахл бисёр дорад. Ва амире араб ба дари Лахсо рафта буд ва як сол он ҷо нишаста ва аз он ҷаҳор бора, ки дорад, яке ситода ва хеле горат кард ва ҷизе ба даст надошта буд бо эшон ва чун маро бидид аз рӯи нучум пурсид, ки «Оё ман мехоҳам, ки Лахсо бигирам, тавоним ё на, ки эшон бедиванд». Ман ҳар чӣ маслиҳат буд, мегуфтам ва наздики ман ҳам биданиён бо аҳли Лахсо наздик бошанд ба бедия, ки он ҷо кас бошад, ки ба як сол об бар даст назанад ва ин маънӣ, ки тақрир кардам, аз сари басират гуфтам, на ҷизе аз ароҷиф, ки ман нӯх моҳ дар миёни эшон будам ба як дъфа, на ба тафорик. Ва шир, ки наметавонистам хурд ва аз ҳар кучо об хостае, ки бихӯрам, шир бар ман арз кардандя ва чун наситодаме ва об хостае, гуфтандя ҳар кучо об бинӣ об талаб кунӣ, ки он касро бошад, ки об бошад. Ва эшон хама умр ҳаргиз гармоба надида буданд ва на оби равон.

Ахиун бо сари ҳикоят равем: аз Ямома чун ба ҷониби Басра равона шудем, ба ҳар манзил, ки расидем, ҷой об будя, ҷой набудя. То

бистуми шаъбони санаи чорсаду чилу се ба шаҳри Басра расидем, деворе азим дошт, илло он ҷониб, ки об буд, девор набуд ва он оби Шат аст ва Дачла ва Фурот, ки ба сарҳадди аъмоли Басра ба ҳам мерасанд ва чун оби Хувайза низ ба эшон мерасад, онро Шаттулараб мегуянд ва аз ин Шаттулараб ду ҷун азим баргирифтаанд, ки миёни фаи ҳар ду ҷун як фарсанг бошад ва ҳардуро бар савби қибла биронда миқдори чаҳор фарсанг ва баъд аз он сари ҳар ду ҷун бо ҳам расонида ва миқдори як фарсанги дигар як ҷунро ҳам ба ҷониби ҷануб биронда ва аз ин шаҳрҳо ҷунҳои беҳад баргирифтаанд ва ба атроф бадар бурда ва бар он нахлестон ва боғот сохта ва ин ду ҷун яке ки болотар аст ва он машриқи шимол бошад ва наҳри Маъкил гуянд ва он ки мағрибӣ - ҷанубӣ аст, наҳри Уббула. Ва аз ин ду ҷун ҷазирае бузург ҳосил шудааст, ки мураббаи тулонӣ аст. Ва Басра бар канораи зилъи ақсар аз ин мураббаъ ниҳодааст. Ва бар ҷониби ҷануби мағрибии Басра баррии аст, чунонки ҳеҷ ободонӣ ва обу ашҷор нест ва дар он вақт, ки он ҷо расидем, шаҳр аглаб хароб буд. Ва ободониҳо азим пароканда, ки аз маҳаллае то маҳаллае миқдори ним фарсанг харобӣ буд, аммо дару девор маҳкам ва маъмур буд ва халқ анбӯх.

Ва султонро дахли бисёр ҳосил шудя ва дар он вақт амири Басра писари Абоқолинҷори Дайламия буд, ки малики Порс буд, вазираш марде порсӣ буд ва уро Абумансури Шаҳмардон мегуфтанд. Ва ҳар рӯз дар Басра ба се ҷой бозор будя, аввали рӯз дар як ҷо доду ситод карданя, ки онро Суқулхузоъа гуфтандя ва миёнаи рӯз ба ҷое, ки онро Суқи Усмон гуфтандя, охири рӯз ҷое, ки онро Суқулқаддохин гуфтандя. Ва ҳоли бозори он ҷо чунон буд, ки он касро ҷизе будя, ба сарроф додя ва аз сарроф хат биситодя ва ҳар ҷа боистя, бихаридя ва баҳри он бар сарроф ҳавола кардя ва чандонки дар он шаҳр будя, берун аз хатти сарроф ҷизе надодя. Ва чун ба он ҷо расидем, аз барахнагӣ ва очизӣ ба девонагон мононда будем ва се моҳ буд, ки муи сар боз накарда будем ва хостам, ки дар гармоба равам, бошад, ки гарм шавам, ки ҳаво сард буд ва ҷома набуд ва ман ва бародарам ҳар як ба лунгии кӯҳна пушида будем ва палоспорае

дар пушт баста аз сармо. Гуфтам, акнун моро кя ҳамом гузорад? Хурчинаке буд, ки китоб дар он мениходам, бифурухтам ва аз баҳои он дирамаке чанд сиёҳ дар когазе кардам, ки ба гармобабон диҳам то бошад, ки моро дамаке зиёдаттар дар гармоба бигузорад, ки шух аз худ бозканем. Чун он дирамакҳо пеши ӯ ниҳодем, дар мо нигарист, пиндошт, ки мо девонаем, гуфт: Биравед, ки ҳам акнун мардум аз гармоба берун меоянд ва нагузошт, ки мо ба гармоба ба дар равем. Аз он ҷо бо хичолат берун омадем ва ба шитоб бирафтем. Кудакон бар дари гармоба бозя мекарданд, пиндоштанд, ки мо девонагонем, дар пай мо афтоданд ва санг меандоختанд ва бонг мекарданд. Мо ба гушае боз шудем ва ба тааҷҷуб дар кори дунё менигаристем. Ва мукоря аз мо сӣ динори мағрибӣ мехост ва ҳеҷ чора надонистем, ҷуз он, ки вазир малики Аҳвон, ки уро Абулфатҳ Аля бинни Аҳмад мегуфтанд, марде аҳл буд ва фазл дошт аз шеърӯ адаб ва ҳам караме тамом ба Басра омада бо абно ва ҳошия ва он ҷо мақом карда, аммо дар шугле набуд.

Пас маро дар он ҳол бо марди порся, ки ҳам аз аҳли фазл буд, ошноӣ афтода буд ва уро бо вазир сӯхбате будя ва ба ҳар вақт назди ӯ тараддуд кардя ва ин порся ҳам дасттанг буд ва вусъате надошт, ки ҳоли моро марҳамате кунад. Аҳволи маро назди вазир бозгуфт. Чун вазир бишунид, мардеро бо аспе наздики ман фиристод, ки ҷуноки хастя, барнишин ва наздики ман оӣ.

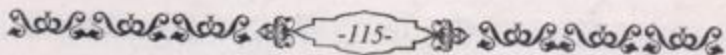
Ман аз бадҳоля ва бараҳнагӣ шарм доштам ва рафтаи муносиб надидам, руқъае навиштам ва уэр хостам ва гуфтам, ки: «Баъд аз ин ба хидмат расам ва гарази ман ду чиз буд. Яке бенавой, дуоӣ гуфтам ҳамонро уро тасаввур шавад, ки маро дар фазл мартабаест зиёдат, то чун бар руқъаи ман иттилоъ ёбад, қиёс кунад, ки маро аҳлият чист, то чун ба хидмати ӯ хозир шавам, хичолат набарам. Дарҳол сӣ динор фиристод, ки инро ба баҳои тан чома бидиҳед. аз он ду даст чомаи неку сохтам ва рузи сеюм ба маҷлиси вазир шудем, марде аҳл ва адиб ва фозил ва некуманзар ва мутаवонез дидем ва мутадайн ва хушсухан. Ва чаҳор писар дошт, меҳтарин ҷавони фасеҳ ва адиб ва оқил ва уро Раис Абуабдуллоҳ Аҳмад бинни Аля

бинни Ахмад гуфтандя. Марде шоир ва дабир буд ва чавоне хирадманд ва пархезгор. Моро наздики хеш бозгирифт ва аз аввали шаъбон то нимаи рамазон он чо будем ва он чя аъробя кирион шутур бар мо дошт ба ся динор ҳам ин вазир бифармуд, то бад-у доданд ва маро аз он ранҷ озод карданд. Худон таборак ва таоло хамаи бандагони худро аз азоби қарзу даён фараҷ диҳод бихақилҳақ ва аҳлиҳя. Ва чун бихостам рафт, маро ба инъому икром ба роҳи дарё гусел кард, чунонки дар каромат ва фарог ба Порс расидем аз барокоти он озодмард, ки худон аза ва чалла аз озодмардон хушнуд бод.

Дар Басра бо номи амиралмуъминини Аля бинни Абетолиб салаватуллоҳи алайҳ сездар машҳад аст: яке аз он машҳади бани Мозин гуянд ва он ҳамон аст, ки дар рабеъулаввали санаи сию панҷ аз ҳиҷрати набя алайҳиссалоти вассалом амиралмуъминини Аля салаватуллоҳи алайҳ ба Басра омадааст ва Ойиша разияллоҳу анҳо ба ҳарб омада буд ва амиралмуъминини алайҳиссалом духтари Масъуди Наҳшалиро лайле ба заня карда буд ва ин машҳад сарои он зан аст ва амиралмуъминини алайҳиссалом ҳафтаду ду рӯз дар он хона мақом кард ва баъд аз он ба ҷониби Куфа бозгашт. Ва дигар машҳадест паҳлуи масҷиди ҷомеъ, ки онро машҳади Бобуттиб гуянд.

Ва дар ҷомеи Басра ҷубе дидам, ки дарозини он ся арш буд ва ғализии он панҷ ширбу чаҳор ангушт бувад ва як сари он ғализтар буд. Ва аз ҷубҳои Хиндустон буд. Гуфтанд, ки амиралмуъминини алайҳиссалом он ҷубро баргирифтааст ва он чо овардааст ва боқии ин ёздаҳ машҳади дигар ҳар як ба мавзее дигар буд ва ҳамаро зиёрат кардам. Ва баъд аз он ки ҳоли дунёвии мо нек шуда буд, ҳар як либосе пушидем, рӯзе ба дари он гармоба шудем, ки моро дар он чо нагузоштанд, чун аз дар рафтем, гармобабон ва ҳар кя дар он чо буданд, хама ба пой хостанд ва биностанд. Чунонки мо дар ҳаммом шудем ва даллок ва қайим даромаданд ва хидмат карданд. Ва вақте, ки берун омадем, ҳар кя дар маслаҳи гармоба буд, хама ба пой хоста буданд ва наменишастанд, то мо чома пушидем ва берун омадем. Ва дар он миёна ҳаммомя ба ёре аз они худ мегуянд: «Ин чавонон

ононанд, ки фалон рӯз мо эшонро дар ҳаммом нагузоштем». Ва гумон бурданд, ки мо забони эшон надонем. Ман ба забони тоӣ гуфтам, ки: Рост мегӯй, мо онем, ки палоспораҳо дар пушт баста будем. Он мард хичил шуд ва уэрҳо хост. Ва ин ҳар ду ҳол дар муддати бист рӯз. Ва ин фасл бад-он овардам, то мардум бидонанд, ки ба шиддате, ки аз рӯзгор пеш ояд, набояд нолид. Ва аз фазлу раҳмати офаридагор чалла чалолуху ва амма наволуху ноумед набояд шуд, ки у таоло раҳим аст.

ДУРӢИ УММОНРО ЧАЗР ҚАМАР ВА ҚУНУМОН ОН

Дарёи Уммонро одат аст, ки дар шабонарӯз ду бор мад бароварад, чунонки миқдори даҳ газ об иртифоъ гирад. Ва чун тамои иртифоъ гирад, ба тадриҷ чазр кунад ва фуру нишастан гирад, то даҳ-дувоздаҳ газ, ва он даҳ газ, ки зикр меравад, ба Басра бар амуде бо дид ояд, ки онро қоним карда бошанд ё ба деворе. Ва илло агар замини ҳомун бувад ва на баландӣ бувад азим дур биравад. Чунон аст, ки Дачла ва Фурот, ки нарм меравад, чунон, ки баъзе мавозеъ маҳсус нест, ки ба қадом тараф меравад, чун дарё мад кунад қурби ҷиҳли фарсанг оби эшон мад кунад ва чунон шавад, пиндоранд, боз гаштааст ва ба боло бармерзавад. Аммо ба мавозеи дигар аз қанорҳои дарё ба нисбати баландӣ ва ҳомунии замин бошад. Хар қучо ҳомун бошад бисёр об гирад ва хар ҷо баланд бошад, камтар бигирад. Ва ин мадду чазр, гуянд тааллуқ ба қамар дорад, ки ба ҳар вақт қамар бар самти Раъс ва Зухал бошад ва он ошир ва робеъ аст, об дар гояти мад бошад ва чун қамар бар ду уфук, яъне уфуқи машриқу мағриб бошад, гояти чазр бошад. Дигар он ки чун қамар дар иҷтимоъ ва истиқболӣ шамс бошад, оби дарё зиёдат бошад, яъне мад дар ин авҷот бештар бошад ва иртифоъ беш гирад ва чун дар тарбиот бошад, об дар нуқсон бошад. Яъне ба вақти мад улувваш чандон набошад ва иртифоъ нагирад, ки ба вақти иҷтимоъ ва истиқбол бувад ва чазраш

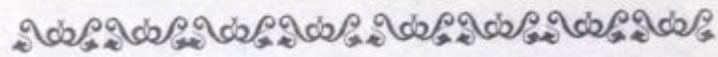
аз он фуруттар нишинад, ки ба вақти иҷтимоъ ва илсиқбол менишаст. Пас бад-ин далоил мегӯянд, ки тааллуқи ин мадду ҷазр аз қамар аст, валлоху таоло аълам.

Ва шаҳри Убулла, ки бар канори шаҳр аст ва наҳр бад-он мавсум аст. Шаҳре ободон дидам бо қасрҳо ва бозорҳо ва масоҷид ва арбата, ки онро ҳадду васф натавон кард, ва асли шаҳр бар ҷониби шимоли наҳр буд ва аз ҷониби ҷануб низ маҳаллатҳо ва масоҷид ва арбата ва бозорҳо буд ва биноҳои азим буд, чунонки аз он назехтар дар олам набошад. Ва онро Шиққи Усмон мегуфтанд ва шатти бузург, ки он Фурот ва Дачла аст ва онро Шаттулараб гӯянд, бар машриқи Убулла аст. Ва шаҳр бар ҷануби ва наҳри Убулла ва наҳри Муаққил ба Басра ба ҳам расиданд ва шарҳи он дар муқаддима гуфта омадааст. Ва Басраро бист ноҳият аст, ки дар ҳар ноҳият мабалиге деҳҳо ва музореъ бувад.

СИҶАТИ АЪМОЛИ БАСРА

Гишон, Шараба, Балос, Ақа, Мисоналмуқим, Наҳрулҳарб, Шаттулараб, Саъд, Сом, Чаъфаря, Алмашон, Ассумд, Алҷуна, Ҷазиратулузмо, Мурувват, Ашшарир, Ҷазиратулуруш, Алҳумайда, Чубара, Алмунфаридот. Ва гӯянд, ки он ҷо фами наҳри Убулла аст. Вақте чунон будя, ки киштиҳо аз он ҷо натавонистя гузаштан, гарқоби азим буд.

Зане аз молдорони Басра бифармуд то чаҳорсад кишти бисохтанд ва ҳама пур устухони хурмо карданд ва сари киштиҳо маҳкам карданд ва бад-он ҷо гарқ карданд, то он чунон шуд, ки киштиҳо мегузаранд. Филҷумла мунтасифи шавволи санан чаҳорсаду ҷилу се аз Басра берун омадем ва дар заврақ нишастем, аз шаҳри Убулла то чаҳор фарсанг, ки меомадем, аз ҳарду тарафи наҳр боғу бустон, кушку манзар буд, ки ҳеч бурида нашуд ва шохҳо аз ин наҳр ба ҳар ҷониб боз мешуд, ки ҳар як миқдори руде буд. Чун ба Шиққи Усмон расидем, фуруд омадем, баробари шаҳри Убулла ва он ҷо мақом кардем.

Хафтдахум дар киштии бузург, ки онро буся мегуфтанд, нишастем ва халки бисёр аз чавониб, ки он киштиро медиданд, дуо мекарданд, ки ё буся, саллакаккаллоху таоло ва ба Уббодон расидем ва мардум аз киштия берун шуданд. Ва Уббодон бар канори дарё нихода аст чун қазирае, ки Шат он ҷо ду шох шудааст, чунонки аз ҳеҷ ҷониб ба Уббодон натавон шуд, илло ба об гузар кунанд. Ва ҷониби ҷанубии Уббодон худ дарёи Муҳит аст, ки чун мад бошад то девори Уббодон об бигирад. Ва чун қазр шавад камтар аз ду фарсанг дур шавад. Ва гурӯҳе аз Уббодон ҳасир хариданд.

Дигар рӯз субҳгоҳя киштия дар дарё ронданд ва бар ҷониби шимол равона шудем. Ва то даҳ фарсанг бишуданд, хануз оби дарё меҳурданд ва хуш буд ва он оби Шат буд, ки чун забонае дар миёни дарё мерафт.

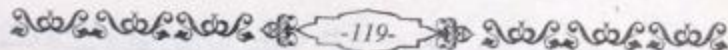
Ва чун офтоб баромад, чизе чун гунҷишк дар миёни дарё падид омад, чандонки наздиктар шудем бузургтар менамуд ва чун ба муқобили ӯ расидем, чунонки бар дасти чап то як фарсанг бимонд, боди муҳолиф шуд ва лангари киштия фуру гузоштанд ва бодбон фуру гирифтанд. Пурсидам, ки он чи чиз аст. гуфтанд: «Хашшоб». Сифати ӯ: Чаҳор ҷуб аст азим, аз соҷ чун ҳайати манҷаниқ ниходаанд, мураббаъ, ки қондан он фарох бошад ва сари он танг ва улуви он аз рӯи об чихил газ бошад ва бар сари он сафолҳо ва санғҳо нихода, баъд аз он ки онро бо ҷуб ба ҳам баста бар мисоли сақфе карда ва бар сари он чаҳор токе сохта, ки дидбон бар он ҷо шавад. Ва ин хашшоб, баъзе мегӯянд, ки бозаргоне бузург сохтааст. Баъзе гуфтанд, ки подшоҳе сохтааст. Ва гайр аз он ду чиз будааст. Яке он ки дар он ҳудуд, ки он аст, ҳоке гардандааст ва дарё тунук, чунончи агар киштии бузург ба он ҷо расад, бар замин нишинад. Ва шаб он ҷо ҷароғ сӯзанд дар обгина, чунонки бод дар он натавон зад ва мардум аз дур бинанд ва эҳтиёт кунанд, ки кас натавонад халос кардан. Дуйум он ки: Чихати олам бидонанд ва агар дузде бошад

бубинанд ва эҳтиёт кунанд ва киштя аз он чо бигардонанд. Ва чун аз хашшоб бигузаштем, чунонки нопадид шуд, дигаре ба шакли он падид омад, аммо ба сари ин хона гунбаде набуд, ҳамоно тамом натавонистаанд кардан ва аз он чо ба шаҳри Мехрубон расидем. Шаҳре бузург аст бар лаби дарё ниҳода бар чониби шарқя ва бозоре бузург дорад ва чомеи неку. Аммо оби эшон аз борон бувад ва гайр аз оби борон чоҳ ва корез набувад, ки оби ширин диҳад. Эшонро ҳавзҳо ва обгирҳо бошад, ки ҳаргиз тангини об набувад. Ва дар он чо се корвонсарон бузург сохтаанд, ҳар як аз он чун хисоре аст маҳкам ва оля. Ва дар масҷиди одинаи он чо бар минбар номи Яъқуби Лайс дидам навишта. Пурсидам аз яке, ки ҳол чя гуна будааст? Гуфт, ки Яъқуби Лайс то ин шаҳр гирифта буд, валекин дигар ҳеч амири Хуросонро он қувват набувад. Ва дар ин таърих, ки ман он чо расидам ин шаҳр ба дасти писарони Абоколинчор буд, ки малики Порс буд. Ва хорбор, яъне маъкули ин шаҳр аз шаҳрҳо ва вилоятҳо баранд, ки он чо ба чуз мохя чизе набошад. Ва ин шаҳр бочгоҳест ва киштибандон. Ва чун аз он чо ба чониби ҷануб бар канори дарё бираванд ноҳияти Тавах ва Козарун бошад.

Ва ман дар ин шаҳри Мехрубон бимондам, ба сабаби он ки гуфтанд:

«Роҳҳо ноэмин аст, аз он, ки писарони Абоколинчорро бо ҳам ҷангу хусумат буд ва ҳар як саре мекашиданд ва мулк мушавваш гашта буд». Гуфтанд: ба Аргон марде бузург аст ва фозил, уро Шайх Саид Мухаммад бинни Абдулмалик гуянд. Чун ин сухан шунидам, азбаски аз мақом дар он шаҳр малул шуда будам, рукъае навиштам бад-ӯ ва ахволи худ эълон намудам ва илтимос кардам, ки маро аз ин шаҳр ба мавзее расонад, ки эмин бошад. Ва чун рукъа бифиристодам, рӯзи сеюм ся марди пиёда дидам ҳама бо силоҳ, ба наздики ман омаданд ва гуфтанд: «Моро шайх фиристодааст, то дар хидмати ту ба Аргон равем»

ва морс ба диалдорй ба Аргон бурданд.

Аргон шаҳре бузург аст ва дар ӯ бист ҳазор мард буд ва бар ҷониби машрикӣ он рӯде об аст, ки аз кӯҳ дарояд ва ба ҷониби шимоли он рӯд ҷаҳор ҷун азим бурридаанд ва об миёни шаҳр бадар бурда, ки харҷи бисёр кардаанд ва аз шаҳр бигзаронида ва охири шаҳр бар он боғҳо ва бӯстонҳо сохта ва нахл ва норинҷ ва турунҷ ва зайтун бисёр бошад. Ва шаҳр ҷунон аст, ки ҷандон, ки бар рӯи замин хона сохтаанд, дар зери замин ҳам ҷандони дигар бошад ва дар ҳама ҷо дар зери заминҳо ва сардобаҳо об мегузарад. Ва тобистон мардуми шаҳро ба воситаи он оби дар зери заминҳо осоиш бошад ва дар он ҷо аз ағлаб мазоҳиб мардум буданд, ва муътазиларо имоме буд, ки уро Абусаиди Басрӣ мегуфтанд. Марде фасех буд ва андар хандаса ва ҳисоб даъвий мекард ва маро бо ӯ баҳс афтод ва аз якдигар суолҳо кардем ва ҷавобҳо кардем, гуфтем ва шунидем дар калом ва ҳисоб ва ғайруху.

Ва аввали муҳаррам аз он ҷо бирафтем ва ба роҳи кӯхистон рӯй ба Исфаҳон ниҳодем. Дар роҳ ба кӯҳе расидем, дарае танг буд. Ом гуфтанд: ин кӯҳро Баҳроми Гур ба шамшер буридааст ва онро «Шамшербурид» мегуфтанд. Ва он ҷо обе азим дидем, ки аз дасти ростӣ мо аз сӯроҳ берун меомад ва аз ҷои баланд фуру медавид ва авом мегуфтанд: Ин об ба тобистон мудом меояд ва ҷун зимистон шавад боз истад ва ях бандад. Ва ба Лурдгон расидем, ки аз Аргон то он ҷо чихл фарсанг буд ва ин Лурдгон сарҳадди Порс аст ва аз он ҷо ба Хонлунҷон расидем ва бар дарвозаи шаҳр номи султон Тугралбек навишта дидем ва аз он ҷо ба шаҳри Исфаҳон ҳафт фарсанг буд. Мардуми Хонлунҷон азим эмин ва осуда буданд, ҳар як ба қору қадхудоии худ машғул.

Аз он ҷо бирафтем ҳаштуми сафари санаи чорсаду чилу чор буд, ки ба шаҳри Исфаҳон расидем. Аз Басра то Исфаҳон садӯ ҳафтод фарсанг бошад. Шаҳрест бар ҳомун ниҳода, об ва ҳавон

хуш дорад ва ҳар ҷо, ки даҳ газ ҷоҳ фуру баранд, обе сарди хуш берун ояд ва шаҳр деворе ҳасини баланд дорад ва дарвозаҳо ва ҷанггоҳҳо сохта ва бар ҳама бору кунгура сохта ва дар шаҳр ҷуйҳое оби равон ба биноҳое неку ва муотафеъ ва дар миёни шаҳр масҷиди одина бузург неку. Ва бори шаҳро гуфтанд: се фарсангу ним аст ва андаруни шаҳр ҳама ободон, ки ҳеч аз вай хароб надидам ва бозорҳои бисёр ва бозоре дидам аз он саррофон, ки андар у дувист марди сарроф буд ва ҳар бозореро дарбанде ва дарвозае. Ва ҳама маҳаллатҳо ва кӯчаҳоро ҳамчунин дарбандҳо ва дарвозаҳои маҳкам ва қорвонсаройҳо покиза буд. Кӯчае буд, ки кӯчан Тироз мегуфтанд ва дар он кӯча панҷоҳ қорвонсарои неку ва дар ҳар як байёшон ва ҳуҷрадорон бисёр нишаста. Ва ин қорвон, ки мо бо эшон ҳамроҳ будем, як ҳазору сесад харвор бор доштанд, ки дар он шаҳр рафтем, ҳеч бозид наёмед, ки ҷиғуна фуру омаданд, ки ҳеч ҷо тангин мавзеъ набуд ва на таазури мақом ва улуфа. Ва чун султон Тутралбек Абутолиб Муҳаммад бини Мекоил бини Салҷуқ раҳматуллоҳи алайҳ он шаҳр гирифта буд, марде ҷавон он ҷо гумошта буд, нишобурӣ, дабире неку бо хати неку, марде оҳиста, некулиқо ва уро Хоча Амид мегуфтанд, фазлдуст буд ва хушсухан ва қарим. Ва султон фармуда буд, ки се сол аз мардум ҳеч ҷиз нахоҳанд ва у бар он мерафт ва парокандагон ҳама рӯй ба ватан ниҳода буданд. Ва ин мард аз дабирони шӯро буда буд. Ва пеш аз расидани мо қаҳтин азим афтада буд. Аммо чун мо он ҷо расидем, ҷав медаванданд. Ва як ману ним нони гандум ба як дирам адал ва се ман нони ҷавин ҳам. Ва мардуми он ҷо мегуфтанд, ҳаргиз бад-ин шаҳр ҳашт ман нон камтар ба як дирам қас надидааст. Ва ман дар ҳама замини порсигӯён шаҳре накутар ва ҷомеътар ва ободонтар аз Исфаҳон надидаам. Ва гуфтанд, агар гандуму ҷав ва дигар хубуб бист сол ниҳанд, табоҳ нашавад ва баъзе гуфтанд, пеш аз ин ки бору набуд, ҳавои шаҳр хуштар аз ин буд ва чун бору сохтанд мутағайир шуд, ҷунонки

баъзе чизҳо ба зиён меомад. Аммо русто ҳамчунон аст, ки буд.

Ва ба сабаби он ки корвон дертар ба роҳ меафтад, бист рӯз дар Исфаҳон бимондам. Ва ба бисту ҳаштуми сафар берун омадем, ба дехе расидем, ки онро Хаймобод гуянд ва аз он ҷо ба роҳи сахро ва кӯхи Маскиён ба қасабаи Ноин омадем ва аз Сипоҳон то он ҷо сӣ фарсанг буд ва аз Ноин чилу се фарсанг бирафтем, ба дехи Гарма. Аз ноҳияи Биёбон, ки ин ноҳия даҳ-дувоздаҳ пора деҳ бошад ва он мавзеи гарм аст ва дарахтҳои хурмо бувад.

Ва ин ноҳия қуфҷон дошта буданд дар қадим ва дар ин таърих, ки мо расидем, амир Гелакӣ ин ноҳия аз эшон ситуда буд ва ноибе аз он худ ба дехе, ки ҳисораке дорад ва онро Пиёда мегӯянд, бишинонда ва он вилоятро забт мекунад ва роҳҳо эмин медорад ва агар қуфҷон ба роҳ задан даванд, сарҳангон амир Гелкӣ ба роҳи эшон мефиристад ва эшонро бигиранд ва мол биситонанд ва бикушанд. Ва аз муҳофизати он бузург ин роҳ эмин бувад ва халқ осуда. Худон таборак ва таоло ҳама подшоҳонон одило ро ҳофиз ва носир ва муъин бод ва бар равонҳои гузаштагон раҳмат кунод.

Ва дар ин роҳи Биёбон ба ҳар ду фарсанг гунбадакҳо сохтаанд ва масонеъ, ки оби борон дар он ҷо ҷамъ шавад. Ва мавозие, ки шӯристон набошад, сохтаанд ва ин гунбадакҳо ба сабаби он аст, то мардум роҳро гум накунанд ва низ ба гармову сармо лаҳзае дар он ҷо осоише кунанд. Ва дар роҳи реги равон дидем азим, ки ҳар кӣ аз нишон бигардад, аз миёни он рег берун натавонад омадан ва ҳалок шавад. Ва аз он бигузаштем, заминне шӯр падид омад барҷӯшида, ки шаш фарсанг чунин буд, ки агар аз роҳ касе яқсу шудӣ фуру рафтӣ.

Ва аз он ҷо ба роҳи работи Зубайда, ки онро работи Маромӣ гуянд, бирафтем ва он работро панҷ ҷохи об аст, ки агар он работ ва об набудӣ кас аз он биёбон гузар накардӣ. Ва аз он ҷо

ба Табас омадем, ба деҳе, ки онро Рустобод мегуфтанд. Ва нухуми рабеъулаввал ба Табас расидем ва аз Сипохон то Табас саду дах фарсанг мегуфтанд.

Табас-шаҳре анбух аст, агарчӣ ба русто мемонад ва об андак бошад ва зироат камтар кунанд, хурмоистонҳо бошад ва басотин. Ва чун аз он ҷо сӯи шимол раванд, Нишопур ба чихил фарсанг бошад ва чун сӯи ҷануб ба Хабис раванд, ба роҳи биёбон чихил фарсанг бошад ва сӯи машриқ кӯҳе маҳкам аст. Ва дар он вақт амири он шаҳр Гелакӣ бинии Муҳаммад буд ва ба шамшер гирифта буд. Ва азим эмин ва осуда буданд мардуми он ҷо, чунонки ба шаб дари саройҳо набастандӣ ва сутур дар кӯйҳо бошад, бо он ки шаҳрро девор набошад. Ва ҳеҷ занро захира набошад, ки бо марди бегона сухан гуяд ва агар гуфта, хардуру бикуштандӣ. Ва ҳам чунин дузд ва хунӣ набуд аз посу адли ӯ. Ва аз он ҷӣ ман дар Араб ва Аҷам дидам, яке ба ноҳияти Дашт дар айёми Лашкархон, дуҷум ба Дайламестон дар замони амири амирон Ҷистон бинии Иброҳим, сеҷум дар айёми Алмустансирубиллоҳ-амиралмуъмин, чаҳорум ба Табас дар айёми амир Абулҳасани Гелакӣ бинии Муҳаммад. Ва ҷандон ки бигаштам ба эминии ин чаҳор мавзӯи надидам ва нашунидам. Ва маро ҳафтдаҳ рӯз ба Табас нигоҳ дошт ва зиёфатҳо кард ба вақти рафтаи силат фармуд ва узрҳо хост. Эзид субхонаху ва таоло аз ӯ хушнуд бод. Рикобдоре аз они худ бо ман фиристод то Завзан, ки ҳафтоду ду фарсанг бошад. Чун аз Табас дувоздаҳ фарсанг биёмадем, қасабае буд, ки онро Рикқа мегуянд, обҳои равон дошт ва заръу боғ ва дарахту бору ва масҷиди одина ва деҳҳо ва мазорен тамои дорад.

Нухуми рабеъулохир аз Рикқа бирафтем ва дувоздахуми моҳ ба шаҳри Тун расидем, миёни Рикқа ва Тун бист фарсанг аст. Шаҳри Тун шаҳри бузург будааст. Аммо дар он вақт, ки ман дидам ағлаб хароб буд ва бар саҳрое ниҳодааст ва оби равон ва корез дорад ва бар ҷониби шарқӣ боғҳои бисёр буд ва хисори

маҳкам дошт. Гуфтанд, дар ин шаҳр чаҳор сад коргоҳ будааст,
 ки зилу бофтандӣ. Ва дар шаҳр дарахти pista бисёр буд дар
 саройҳо. Ва мардуми Балх ва Таҳористон ғандоранд, ки pista
 чуз бар кӯҳ наруяд ва набошад. Ва чун аз Тун бирафтем, он
 марди гелакӣ маро ҳикоят кард, ки вақте мо аз Тун ба Канобуд
 мерафтем, дуздон берун омаданд ва бар мо ғалаба карданд.
 Чанд нафар аз бим худро дар чоҳи корез афканданд, баъд аз он
 якеро аз он ҷамоат падаре мушфиқ буд, биёмад ва якеро ба музд
 бигрифт ва дар он чоҳ бигузашт то писари ӯро берун оварад,
 чандон ресмон ва расан, ки он ҷамоат доштад, ҳозир доштад
 ва мардуми бисёр биёмаданд, ҳафсад газ расан фуру рафт, то он
 мард бунӣ чоҳ расид, расан дар он писар баст ва ӯро мурда
 баркашиданд ва он мард чун берун омад, гуфт, ки оби азим
 дорад, ин корез равон аст ва он корез чаҳор фарсанг меравад.
 Ва он, гуфтанд, Қайхисрав фармудааст кардан.
 Ва бисту саюми шаҳри рабеъулохир ба шаҳри Қоин расидем.
 Аз Тун то он ҷо ҳаждаҳ фарсанг мебаранд, аммо қорвон ба
 чаҳор рӯз тавонад шудан, ки фарсангҳои гарон аст.
 Қоин шаҳри бузург ва ҳасин аст ва гирди наҳристон хандаке
 дорад ва масҷиди одина ба шаҳристон андар аст. Ва он ҷо, ки
 мақсӯра аст, тоқе азим бузург аст, чунонки дар Хурӯсон аз он
 бузургтар надидам ва он тоқ на дархӯри он масҷид аст ва
 иморати шаҳр ҳама ба гунабанд аст. Ва аз Қоин чун ба ҷониби
 машрику шимол раванд, ба ҳаждаҳ фарсанге Завзан аст ва
 ҷанубӣ то Хирот се фарсанг. Ба Қоин марде дидам, ки ӯро
 Абумансур Муҳаммад бини Дуст мегуфтанд, аз ҳар илме бохабар
 буд: аз тиб ва нҷум ва мағиқ. Чизе аз ман пурсид, ки ҷӣ гуя
 беруни ин афлок ва анҷум чист? Гуфтам: «Номи чиз бар он
 афтад, ки доҳили ин афлок аст ва бар дигар на». Гуфт: «Чӣ гуя
 беруни аз ин гунабандҳо мағиқ аст ё на?». Гуфтам: «Чора нест, ки
 олам маҳдуд аст ва ҳадди ӯ фалак-ул-афлок ва ҳад онро гуянд,
 ки аз чуз ӯ ҷудо бошад ва чун ин ҳол доништа шуд воҷиб кунад.

ки беруни афлок на чун андарун бошад». Гуфт «Пас он маъниро, ки ақл исбот мекунад ниҳоят ҳаст, аз он ҷониб? Агар ниҳоятш ҳаст, то кучост. Ва агар ниҳоят нест, номутаноҳя чӣ гуна фано пазирад?» Ва аз ин шева сухане чанд мерафт ва гуфт, ки: «Бисёр тахайюр дар ин хӯрдаам». Гуфтам: «Кӣ нахурдааст?».

Филчумла ба сабаби ташвише, ки дар Завзан буд аз чихати Убайди Нишобурия ва тамарруди раиси Завзан як моҳ ба Қоин бимондам ва рикобдори амири Гелакиро аз он ҷо бозгардонидам ва аз Қоин ба азми Сарахс берун омадем.

Дуюми чимодиюлохир ба шаҳри Сарахс расидем. Ва аз Басра то Сарахс сесаду навад фарсанг ҳисоб кардем. Аз Сарахс ба роҳи работи Чаъфаря ва работи Амравя ва Работи Неъматя, ки он ҳар се работ наздики ҳам бар роҳ аст, биёмадем.

Дувоздахуми чимодиюлохир ба шаҳри Марврӯд расидем ва баъд аз ду рӯз берун шудем ба роҳи Обигарм. Нуздахуми моҳ ба Борёб расидем, сию шаш фарсанг буд. Ва амири Хуросон Чағрибек Абӯсулаймон Довуд бини Мекоил бини Салҷуқ буд ва вай ба Шибургон буд ва сӯи Марв хост рафтан, ки дорулмулки вай буд.

Ва мо ба сабаби ноэминии роҳ сӯи Санглон рафтем. Аз он ҷо ба роҳи Седарра сӯи Балх омадем ва чун ба Работи Седарра расидем, шунидем, ки бародарам Хоча Абдулфатх Абдулчалил дар тоифаи вазири амири Хуросон аст, ки уро Абунаср мегуфтанд.

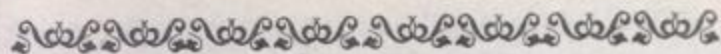
Ва ҳафт сол буд, ки ман аз Хуросон рафта будам. Чун ба дастгард расидем, нақл ва буна дидам, ки сӯи Шибургон мерафт. Бародарам, ки бо ман буд пурсид, ки «Ин аз кист?» Гуфтанд: «Азони вазир». Гуфт: «Шумо Абдулфатх Абдулчалилро шиносед?». Гуфтанд. «Каси у бо мост». Дарҳол шахсе наздики мо омад ва гуфт: «Аз кучо меоед?» Гуфтем: «Аз Хаҷ». Гуфт: «Хочаи ман Абдулфатх Абдулчалилро ду бардар буданд, аз чандин сол ба ҳаҷ рафта ва у пайваста дар иштиёки эшон аст

ва аз ҳар кя хабари эшон мепурсад, нишон намедиханд». Бародарам гуфт: «Мо номаи Носир овардаем, чун хочаи ту бирасад, бад-у бидихам». Чун лаҳзае баромад, корвон ба роҳ истод ва мо ҳам ба роҳ истодем ва он кехтар гуфт: «Акнун хочаи ман бирасад ва агар шуморо наёбад дилтанг шавад. Агар он нома маро диҳед, то бад-у диҳам, дилахуш шавад». Бародарам гуфт: «Ту номаи Носир мехоҳя ё худӣ Носирро мехоҳя? Инак Носир».

Он кехтар аз шодя чунон буд, ки надонист чя кунад ва мо сӯи шаҳри Балх бирафтем ба роҳи миёни Русто. Ва бародарам хоча Абдулфатҳ ба роҳи Дашт ба Дастгард омад ва дар хидмати вазир ба сӯи амири Хуросон мерафт. Чун ахволи мо бишунид, аз Дастгард бозгашт ва бар сари пули Чамугиён биншаст, то он ки мо бирасидем ва он рӯзи шанбеи бисту шашуми моҳи Чимодиюлохири санаи чорсаду чилу чор буд ва баъд аз он ки ҳеч умед надоштем ва ба дафаъот дар воқеъи муҳлика афтода будем ва аз ҷон ноумед гашта, ба ҳамдигар расидем ва ба дидори якдигар шод шудем ва худон субҳонаху ва таолоро бад-он шукрхо гузоридем ва бад-ин таърих ба шаҳри Балх расидем ва ҳасби ҳол ин се байт гуфтам:

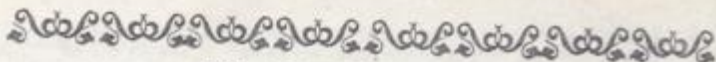
Ранчу анои ҷаҳон агарчя дароз аст,
Бо баду бо нек бегумон бар сар ояд.
Ҷарх мусофир зи баҳри мост шабу рӯз,
Ҷар чя яке рафт, бар асари дигар ояд:
Мо сафари баргузаштани гузаронем,
То сафари ногузаштани бадар ояд.

Ва масофати роҳ, ки аз Балх ба Миср шудем ва аз он ҷо ба Макка ва ба роҳи Басра ба Поре расидем ва ба Балх омадем, гайри он, ки ба атроф ба зиёратхо ва гайруху рафта будем, ду ҳазору дувисту бист фарсанг буд ва ин саргузашт он чя дида будам, ба ростя шарҳ

додам. Ва баъзе, ки ба ривоятҳо шунидам, агар дар он ҷо хилофе бошад, хонандагон аз ин заиф надонанд ва муахазат ва накуҳиш накунанд ва агар эзид субҳонаҳу ва таоло тавфиқ диҳад, чун сафари тарафи машриқ карда шавад, он ҷӣ мушоҳида афтад, ба ин зам карда шавад. Иншо аллоҳу таоло.

МАЪДИНА

Ҷадвали мутобиқаи моҳ ва санаҳои ҳиҷрӣ бо
рӯзу моҳ ва солҳои мелодӣ

Ҳиҷрӣ санаи 363	Мелодӣ санаи 973
-----------------	------------------

- 15 муҳаррамин санаи 425
- 17 рабеъулаввали санаи 434
- рабеъулохири санаи 437
- 6 ҷимодиолохири санаи 437
- 23 шаъбон (437)
- 11 шаввол (437)
- 2 зилқаъда (437)
- 8 зилқаъда (437)
- гурран (1) зулҳиҷҷаи санаи 437
- 5 муҳаррамин санаи 438
- 9 муҳаррам (438)
- 12 муҳаррамин санаи 438
- 26 муҳаррам (438)
- 14 сафар (438)
- 15 сафар (438)
- 20 сафар (438)
- 14 рабеъулаввал (438)
- 12 ҷимодиолаввал 438
- 20 ҷимодиолаввал (438)
- 26 ҷимодиолаввали 438
- 25 ҷимодиолохири 438
- 2 раҷаб 438
- 11 раҷаб (438)
- 15 раҷаб санаи 438
- 5 шаъбон (438)
- 23 шаъбонин санаи 438
- салхи (29) шаъбон (438)
- Гурран (1) рамазон (438)
- 3 рамазон (438)

- 11 декабри соли 1033
- 5 декабри соли 1042
- 16 октябри 13 ноябри 1045
- 20 декабри соли 1045
- 6 март (соли 1046)
- 22 апрели соли (1046)
- 12 май соли (1046)
- 18 май соли (1046)
- 9 июн (соли 1046)
- 12 июли соли 1046
- 16 июл (соли 1046)
- 18 июли соли 1046
- 3 августи соли 1046
- 21 августи соли (1046)
- 22 август (соли 1046)
- 27 августи соли 1046
- 19 сентябри соли (1046)
- 21 ноябр (соли 1046)
- 23 ноябр (соли 1046)
- 20 ноябри соли 1046
- 28 декабри соли 1046
- 2 январин соли 1047
- 11 январин соли 1047
- 15 январин соли 1047
- 6 феврал (соли 1047)
- 22 февралн соли 1047
- 28 феврал соли 1047
- 1 мартн соли 1047

5 рамазонни санаи 438
 Ғурраи (1) зилақатдан санаи 438
 Нимаи (15) зилақатдан санаи 438
 5 муҳарраму санаи 439
 7 сафару санаи 439
 раҷабу санаи 440
 Ғурраи (1) зилақатда (439)
 8 зилақатда (439)
 салхи (30) рамазонни санаи 440
 6 зилҳирҷа (440)
 5 зилақатда (440)
 6 зилҳирҷа (440)
 8 зилҳирҷа (440)
 свиш 441
 14 зилҳирҷаи санаи 441
 5 рабеъулаввали санаи 442
 20 рабеъулаввали санаи 442
 салхи (29) ҷимодиолохир (442)
 раҷаб (442)
 9 зилҳирҷаи санаи 442
 19 зилҳирҷа (442)
 20 зилҳирҷа (442)
 22 зилҳирҷа (442)
 23 сафар (443)
 20 шаъбони санаи (443)
 15 шавволи санаи 443
 17 шаввол (443)
 1 муҳаррам (444)
 8 сафару санаи 444
 28 сафар (444)
 9 рабеъулаввал (444)
 9 рабеъулохир (444)
 12 рабеъулохир 444
 23 рабеъулохир (444)
 2 ҷимодиолохир (444)
 12 ҷимодиолохир (444)
 19 ҷимодиолохир (444)
 26 ҷимодиолохир санаи 444

3 март 1047
 5 март соли 1047
 29 апрели соли 1047
 14 апрели соли 1047
 3 июли соли 1047
 4 августи соли 1047
 18 апрел (1048)
 25 апрел (1048)
 8 март соли 1049
 24 май (1049)
 11 апрел (1049)
 12 май (1049)
 14 май (1049)
 соли 1049-1050
 10 март соли 1050
 28 июли соли 1050
 12 августи соли 1050
 18 ноябр (1050)
 19 ноябр (1050)
 24 апрели соли 1051
 4 май (1051)
 5 май (1051)
 7 май (1051)
 7 июл (1051)
 27 декабри соли (1051)
 20 феврал соли 1052
 22 феврал (1052)
 3 май (1052)
 9 майи соли 1052
 29 май (1052)
 9 июл (1052)
 8 август (1052)
 11 август (1052)
 12 август 1052
 29 сентябр (1052)
 9 сентябр (1052)
 16 октябр (1052)
 23 октябр соли 1052

ЛУҒАТ

А

Абдашшароф — гуломони зархарид
Абно — чамъи ибн-писарон,
 ҳамзотон

Авои — қосуси подшоҳӣ

Авосит — мобайн, миёна

Ала — баробар, назир

Авқот — чамъи вақт

Алас — марҷумак, наск.

Алвн — чамъи даво, давоҳо,
 доруворӣ.

Ала додан — баробар кардан

Адам — ҷарми сурх

Алвн Миср — ҳокими Миср

Алма — чамъи ном, номҳо,
 саркардаҳо.

Айёми мустарика — мувофиқи
 солшуморин қадимӣ аҷдодонӣ мо ҳар
 сола аз дувоздаҳ моҳи сирӯзӣ иборат
 буд. Аз ин ру панҷ рӯзи боқимондари
 ба охири моҳи дувоздахум илова
 мекарданд. Дар асрҳои баъди ислом
 онро айёми мустарика мегуфтанд.

Алвн — *пайравн Алвн*, -яъне шеҷҳо,
 шеҷҳо аз ҷаҳор ёри Муҳаммад, ки
 сунниҳо онҳоро зътироф мекунанд
 (Абр Умар Усмои Алвн) таҷҳо Алро
 муқаддас ва дигаронро Ғосиб
 медеонанд.

Алайҳиссалом — дуруд бод бар ӯ

Аллоҳ-ҷамъи лавҳа.

Аллоҳумма такаббал ҳоҷатино ва
ағфир зунобино ва сайнотино ва
арҳамно бираҳматики ё
арҳамарроҳимини — ҳудоё бипазир
 хочати моро ва омуранш кун гуноҳони
 моро ва бадқориҳои моро ва бубуҳши
 моро аз рӯи раҳмати худ, эй бахшандаи
 бахшандагон!

Ал-муъмину лояқуну мухташаман
вало мутганиман — Муъмин бод, на
 шуҳратпарастӣ беҳудасарф бошад ва
 на муминк.

«*Ал-фусулу ва -алғоёт*» — номи
 китоби Алмуарри, ки ба тоҷикӣ
 метаъон онро «Ҷаслҳо ва интиҳои
 онҳо» номид.

Амара бихӣ ал-амирун Лайсуддаъла
 Нуштегини Ғурӣ — ба ин (сохтани
 мақоми Ғурӣ) фармон дод амир
 Лайсуддаъла Нуштегини Ғурӣ.

Амиралҷуҷош — сарлашкар.

Аммантаволаҳу — бигзор моли ӯ ба
 ҳама бирасад.

Амонма — салла.

Амуд — сутуншояҳои сангин

Амлас — нарим, ҳаводор, эндӣ
 дурушӣ.

Албис — чамъи набӣ-пайгамбарон.

Анд- чанд (ҳиссачас, ки баъди ададҳои калон барои тахминӣ будани шумора оварда мешавад).

Аво-дари, бадбахтӣ

Анҳор — ҷамъи наҳр, ҷуйҳо

Арайтаннос- сурае аз қуръон, тарҷимааш: оё дидӣ мардумро.

Арафот-ҷамъи арафа; номи як маросими динӣ.

Арбага-ҷамъи рабоб

Арзоқ-ҷамъи ризқ

Ароҷиф-беҳудагӯӣ

Аррода-дастгоҳи тирандозӣ

Арш- андозан дарозӣ, тақрибан 75-80 сантиметр.

Асбаъ-ангушт

Ансоф-ҷамъи синф-гурӯҳҳо, табақаҳо

Асоми- ҷамъи исм-номҳо

Астар-хачир

Атаба-остона

Афвоҳ-овоза

Аҳрас- гунг

Ашгол-ашён зарури

Ашқор- ҷамъи шаҷар, дарахтҳо

Аълам-доно

Аъмол- атроф

Аъроб — ҷамъи араб, арабҳо

Аглаб- аксар, бештар

Ақба- ағба, гардана.

Ақорот- биноҳои ҷамъиятӣ, биноҳои оммавӣ, биноҳо барои омма.

Ақраб- кажум

Ақрои- ҷамъи қария, ҳамкасбон, наздикон.

Ақсар- кутӯҳ

Б

Бадрақя- роҳбар, роҳбалад, роҳнамо.

Байна қабри ва мишбарӣ *равзитул мин риёзулҷаннати* - дар байни қабри ман ва мишбарам боғе хоҳад буд аз боғҳои бихишт.

Байт-хона

Байгула- гуша, бериҳа, вайрона.

Бамала- номи мева.

Бамисон- мумиё

Бардо- гулом, банда.

Барот- фармон, фармонш, супориш.

Баррия-биёбон

Басират- биноӣ

Басотин- бӯстонҳо

Баҳиман зини — ҳайвонҳои боркаш.

Баҳманмоҳ- ба январу феврал баробар аст.

Бидая — бодиянишин

Билод- ҷамъи балда, шаҳрҳо мамлакат.

Бизр- чоҳ, чоҳи об.

Боб- дар, дарвоза.

Боло- қад, қомат.

Бора (бору)- девор

Бошад- шояд

Буна- чо, макон, хона, рахт, бех,
бун, захдон.

Бурок- аспн афсонави, ки гуё
Мухаммад пайгамбар ба он савор
шуда, афлукро шабе давр задааст
ва ба худо роз гуфта будааст.

Буссал- марҷон.

Буся- киштии калон.

Буқов- чамъи буқъа, кишварҳо.

Буъд- фосила

В

Вазъи ҳама- вақти зондан

Вал уҳдату ал-арройя- ва
ҷавобгарии ин ба гуянда аст.

Вараъ - тақводорӣ, парҳезгорӣ.

Вақоя- шалвор.

Г

Гармсер - иқлими гарм

Гом- қадам

Гуд - ҳар чое ва зарфе, ки
деворҳои баланд ва таҳи он фуру
рафта бошад.

Д

Дабирнаша - корманди дарбор

Даймоҳ - моҳи даҳуми сосонӣ,
ки баробари 18 декабр - 18 январ
аст.

Далеа - роҳбаланд, доғанда

Даллок - сартарош

Дарахти мутмал- дарахти
бемера; дарахти сояфкан

Дараҷот- пардбон

Дарё- дар «Сафарнома» ин
калима ба маънои куа ва баҳр
кор фармуда мешавад.

Дафина- кон, шакли чамъаш:
дафони-конҳо.

Даҳияъ- ба маънои хайма низ
омадааст.

Девлоҳ- биёбон, сахрон бешиъ.

Девон- идораи дарбори подшоҳ,
назорат.

Дорофазин- паноҳгоҳ, тақитгоҳ,
девор.

Дурроа - аҳо, боронӣ

Духун - шилм

З

Забл - сангпушт

Зайт - равған

Зани - гумон

Зенбил - ҷувол, ҳалта

Зилу - ғилем, қолин, чойнамос

Зовия - кунҷ, гуша, хонақоҳ

Зод - тӯша.

Зиль-устухони паҳлу, паҳлу,
гуша.

Зом - нобуд

Зонр - зияраткунанда

Зунуч - зангиён

Зучоч - шишаворӣ

Зулин - найзаи хурд

И

Ивазт - ба маънои ариш низ

омадааст.

Иморя — качова

*Иниг аввала байтти вузиъа
линоси лаллазъ би Бакката* —
Авални хонзе, ки дар байни
нисонҳо сохта шуд, ҳамин аст, ки
дар Баққа. Баққа — номи қадимни
Маққа.

Л

Лабайка, аллоҳума лабайка —
Ман дар назди туам, эй худованд,
ман дар назди туам,

Лавз — бодом

Ломаҳола — бешубҳа

М

Мавз — банап (номи дарахте ва
месан он, ки дар мамлакатҳои гарм
мерӯяд)

Мавҳабот — роҳна-
мов, мушкилакуш

Мадду қазр — баланду наст
шудани оби баҳр.

Мадор — оснӣе, ки ба воситан
ҳайвоноти қорӣ мегардад.

Мадҳал — даромадгоҳ

Мадҳун — рангин.

Мазилладор — соябоннигаҳдор,
соябондор

Машшат — гоҳе ба маънои музди
моҳона омадааст.

Мамар — гузаргоҳ, ба маънои
дарвоза низ омадааст.

Мализар — назоратгоҳ, ҷои
дидбонӣ

Манқуш — нақшин

Марҳамат — мадад.

Марқад — оромгоҳ, қобгоҳ.

Марҷеъ — маҳалли рӯҷуъ,
маҳалли бозгашт.

Мармуз — рамзомез

Марсум — музди хидмат

Маслаҳи гармоба — ҷои
либоскаши ва либоспуши дар
ҳаммом.

Масонев — обанбор

Масруъ — ба касалии саръ
ғирифтор

Матбах — ошхона.

Матлаъ — даромадгоҳ

Матолиб — ганҷқов, ҷӯяндани
бонгарихҳои зеризаминӣ.

Махраҷ — баромадгоҳ

Махуф — хавфovar

Машъиал — ҷамъи машъал, ҷои
шамъгузорӣ.

Машоҳид — ҷамъи машҳад
оромгоҳ.

Машриа — фаввора

Машруб — нушоқӣ

Машъала — серодам

Машҳад — мазор

Маъбар — паррон, киштичан
маҳсус барои гузаронидани одамон
ва моҳи аз гузаргоҳи дарё.

Мяъкул — хӯрок

Мяълуф — парвои, парвардашуда.

(онд ба ҳайвон)

Маъсият - гуноҳ

Маъшару - муслими -
мардумони мусулмон.

Маъхуд - ба маънои расмшуда
низ омадааст.

Маъҷуи - омехта

Мақодир - илми ҳисоб

Мақом - иқомат кардан

Мақсура - ҳучраи хурд, ҷои
истоди имом дар масҷид.

Мақтул - куштанида.

Маҳд - гавҳора.

Маҳкама - қозихона, ҷое, ки
мурофиан қозӣ мегузаранд.

Маҳсуб - ҳисобшаванда.

Меҳтар - калонӣ.

Меҳтарзода - аёнзода,
амалдорзода

Милк - моликияти шахсӣ; акси
вақф, ки моликияти мӯҳтоҷон ва
дармондагон аст.

Мино - лангаргоҳ.

Миодгоҳ - ҷои ваъдашуда.

Мисол - фармон.

Миср - шаҳри калон

Мисрича - чароғноя

Мисмор - мисрон, меҳи оҳанин.

Мисроъ - бахш, табақа

Миқнотис - магнит

Миқёс - ченак

Мичмарадор - чилимдор

Модом - мудом

Моя - харҷӣ

Муаззам - калон, бузург,

Мулаввар - гирд.

Мукоря - кироядиҳанда,
кироякаш - касе, ки асп, шутур
ба киро медиҳад.

Музми - доимӣ

Мулоқя - рубарушаванда,
дидорнишондиҳанда

Муқд - омодакунанда, омода бо
созу барг

Музояқа - бар касе сахтгирӣ
кардан, тазъиқ додан.

Мувореъ - замини кишт, киштгоҳ,
киштзор.

Мукалал - зебодашуда,

Мулавван - рангоранг

Мулаввас - ҳаром, ифлос

Муламмъ - рангоранг.

Мулук - ҷамъи малик, подшоҳон

Мунаққат - холдор, хол-хол.

Мунтасиф - нисф, миёна,

Мунаббат - кандакоришуда

Мунаҳдам - ба ҳам часпида,

Муниҳёт - корҳое, ки гуноҳ
дониста мешавад ва кардани онҳо
манъ аст.

Муораза - накуҳиш, таҳқир

Мураххам - мрамрфарш,

Муртафеъ - бошукӯҳ, балайд.

Мустанфиъ - ҳақгиранда, ҳисобдор

ва дафтардори хазина.

Мусаввар — суратдор

Мусаддас — шаштарош, шашкунча, шашгуша.

Мусаллам — сихат саломат, солим

Мусаллас, -секунча, сегуша.

Мусалло — чои намоз

Мусамман — хашттарош, хаштгуша, хашткунча.

Мусаммар — мевадиханда

Мусаррач — чароғноя

Мусаххар — зери таъсир монда.

Мусофир — сафаркуванда,

Мустарох — набраз

Мустағил — иҷоравӣ, ориятӣ.

Мустағлот — ашё, чизу чоран хона.

Мустаҳайл — мамнӯъ, манъшуда,

Мушаббак — суроҳ-суроҳ.

Мушохирот — моҳонаҳо

Мучовир — ҳамсоя, ҳамҷавор.

Муҳозъ — ру ба ру, муқобил

Мутаваазо — таҳоратхона

Мутасаввифа — суфиён.

Мутадаййин — диндор.

Мутамаввиқ — молдор, сарватманд

Мутараддҷ — дар тараддуд буда, дар андеша буда.

Муттасарриф — мудир коргузор,

Муҳаззат — бадғуя,

Муҳайяр — соҳибхитиёр, озод.

Муҳотара — хатаровар, хатарнок

Мухтасар — хурд

Муфсида — фасодкор, табоҳкор, роҳзан,

Мушорӣя — шарқӣ,

Мушоҳара — музди кори якмоҳа

Мушриф — наздик

Муштарӣя — харидор

Муштак — гирифташуда

Муъин — кумакрасон, мададгор

Муқаввас — қавсмонанд, нимдоира.

Муқир — иқроршуда, тандода,

Муқоталот — бандкушо.

Мухаммадун ва Алиян хайрулбашир ва хайя ало хайруламал — Мухаммад ва Аля бехтарин одамонанд ва шумо низ шитоб кунед ба корҳои хуб.

Мухит — укёнус

Муътамад — соҳиббъғтиمود,

Муҳамк — марговар.

Муҳанка — марговар

Мухтарифа — ҳунармандон

Н

Назех — зебо

Наълайн — пойафзол

Накл — аз ҷое ба ҷое овардан, гузаронидан

Накл — ба маънои корвон низ омадааст

Наққолат — ул — хатаб — гузаронандан хор. Ҳаммолат ал-хатаб-хоркаш. Дар як суран куръон гуфта

мешавад, ки «Бигузур дастхон
Абулахаб, ки ба роҳи Муҳаммад хор
пошидааст, хушк бишавад. Ин ҷо ду
калямман ҳаммаъно, ки гоҳе фарқ низ
мекунанд, бояд доронда шудааст.

Накқорат — кошикорӣ, хотамкорӣ.

Накқорӣ — кандакорӣ.

Начиб — хушзот.

Наччорат — дуредгарӣ.

Нилош — гуш ҷодан

Носир — боникунанда,
зафардиҳанда.

Ноҷа — нойча, лулав об.

Нушвоб — нойбон

Нуморат — сангкорӣ

О

Обгина — шиша

Одина — рузи чумъа

Озармоҳ — баробари 18 ноябр 18
декабр аст. моҳи нӯҳуми солшумории
сосонӣ.

Олакн-г-тоҳирин — авлоди ӯ пок
мебошад.

Оми — амалдор

Ошир — даҳум

Оҷур — сафол

П

Пардадор ё соҳибуссиятр — дарбон
ва посбони шахсия подшоҳ

Пиллавар — абрешимфуруш,
савдогари хурдафуруш

Пила гирифтан — сар гирифтан, сар
андохтани гнӯҳҳо

Писанда — писандида

Пиштига — саргин

Р

Раббилламини — худованди оламҳо

Рабъулаввалиъ-санан сиву панҷ —
ба сентябри соли 655 баробар аст.

Рабъ — баҳорӣ

Рабз — атроф

Равикмоҳу анҳу — худованд аз ӯ
розист.

Раҷ — фуқаро, тобеъони як подшоҳ
ё як кишвар

Расам — назру ниёзи доимӣ

Расул — пайгамбар

Расулуллоҳ — пайгамбари худо

Раффо — руфугарон, дарбех-
кунандагон.

Раъюлайи — бо чашми худ

Раҳим — меҳрубон, бахшонанда.

Раҳматуллоҳи алайҳ — раҳмати худо
бод бар ӯ.

Раҷм — партофтан, санг партофтан
барои рондан

Робъ — чаҳорум

Равиқаш — ҳайвонҳои боркаш
аз қабилани шутуш, ҳар, асп, ҳачир ва
ғайра.

Ротиба — доим, барқарор, вазифа;

хуроки харрӯза, харҷ

Руқуб қардан — савор шудан

Руқуби фатхулхалиҷ — рӯзи
кушодашавии киштиронӣ

Русто — дехан калон, дехқада.

Рухом — санги мрамор

Рӯҳъа — нома, мактуб.

*Рӯзи сеюми даймоҳи қадим аз соли
ҷорсаду шонздаҳи аҷам* — ба 18
декабри соли 1048 баробар меояд.

С

Савод — дехқадаҳои атрофи шаҳр

Сайфӣ — зироати тирамоҳӣ, кишти
тирамоҳӣ.

Сакар — девора

Сабил — тариқ, роҳ

Салавот додан — дуои хайр қардан

Салб — сахт, мустақкам

Салмакаллоҳу таоло — худованд
туро роҳ намояд

Саломӯҳи алайҳи ва олайҳи вассалам
— худованд бибахшояд ва нигоҳ дорад
уро ва хонаводаи уро

Салотин — ҷамъи султон-
подшоҳон

Самъ — гуш

Саниноъ — ҳунарианд, косиб.

Саратон — харчанг; яке аз бурҷҳои
фалакӣ

Сардоб — зеризаминӣ; таҳхона

Сардсер — ҷов ҳавояш хунук

Самг — ширеш, шлам

Сафолия — ба маънои ҷинниворӣ
низ омадааст

Саҳонат — гафсия

Сакот — росттӯён

Сакко — машқоб

Сакт шудан — нобуд шудан

Сила — хурҷин.

Силот — ҷамъи сила — бахшишиқо,
туҳфаҳо

Синҷ — баландӣ

Сипаргам — рустанӣ

Ситабрӣ — гафсия

Сифл — ифлосӣ

Сияр — ҷамъи сират

Сикка — одамони муътабар

Сикот — донишмандон

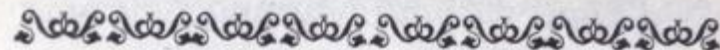
Сичҷа — нома, фармон

Сожмӯдаҳр — тарки дунё қарда,
рузадор

Солор — фармондеҳ

Солшуморӣ ядигурдӣ — пайравони
дини зардушт, ки ҳанӯз ҳам боқиманд,
солшуморӣ худро аз соли марги
Ядигурди саввум (631-632 мелодӣ),
ки охири подшоҳи сасонӣ буд, сар
мекунанд

*Субҳон-ал-лази исро би абдиҳ
лайлаи мин-ал-масҷидилярома
илалмасҷидиляқсо (ал-оят)* — пок аст
он ки бибурд шабе баъдан худро аз

масҷиди Харом ба сун Масҷиди Аксо
(оят)

Судоб — дарахтест пуршоҳу барг
балаандияш ду метр

Сук — шароб

Сулб — саҳт, дурушт, қавӣ,
устухонҳои пушт

Суннат кардан — хатна кардан

Сур — қалъа, истехком

Сутур — ҳайвони саворӣ,

Суф — мӯй, пашм

Сухонат — гафсӣ

Сухлобиён — олавниҳо

Сук — бозор

Сукӯлақанди — бозори қандлаҳо

Т

Таарруз — зарар, зиён, ҷабр

Тааххуд — нигоҳубин

Табарро — пок гардонидан

Тавф — зиёрат

Тамарруд — шӯриш, ҳучум

Тарбиот — дурӣ, дур будан

Тарсо — насронӣ, пайрави дини
христианӣ

Татвӣ — тул кашидан

Тафарруҷ — фараҳмандӣ

Тафарруҷгоҳ — истироҳатгоҳ, ҷои
дамгирӣ

Тафарруҷ кардан — истироҳат
кардан

Тафаҳҳус — ҳустуҷӯ

Тафориқ — ҷудо -ҷудо

Тахфиф — кӯтоҳ

Тақарруб — наздикӣ

Тақдир кардан — ҳисоб кардан

Таҳвил — гузоштан, ҷойгир
кунондан

Таҳшия — ҳаё, парво.

бетаҳшия — бепарво

Тахтуларз — зери ламина

Таҷаммул — зебу зинат

Тимор — гамхорӣ, парасторӣ,
ҷорачӯӣ

Тироз — ба маънои ҳошия низ
меояд.

Тихя кардан — ҳола кардан

Тозӣ — арабӣ

Торам — ҷои меҳробмонанди
ибодатхонаҳои насронӣ (алтар)

Ту — қабат; даҳту-даҳқабат

Туллоб — ҷамъи талаба

Туллоби улум — толибони нам

Тухаф — ҷамъи тӯҳфа-тӯҳфаҳо,
ниғомҳо

Тучҷор — ҷамъи тоҷир-савдогарон

У

*Удхулулбоба сичтадан ва қулу
ҳиттата нағфирлақум хатоёқум ва
санамдаамӯҳсинин* — ворид гардед бо
ин дар, бинишвид ба зону ва бигӯед:
бубахш гуноҳи моро ва шуморо, зеро
ҳамеша шахсонӣ боинсофро

бахшидаем.

Узмо — бузурғи, калоний

Улув — баландй

Улуфа — чамъи алаф

Умра — зиёрати Макка дар моҳдон гайри знаҳичча, агар ин зиёрат дар моҳи знаҳичча сурат гирад, баробари ҳақ ҳисоб карда мешавад

Уиф — зурй

Урдибиҳишт — ба апрелу май баробар аст.

Устувона — посутун

Ушр — даҳик (як навъ андоз)

Уҳуду масоқ кардан — аҳду шарт кардан

Уҷрат — иҷора

Уҷрихора — муздгиранда

Ф

Фазла — знедатя

Фам — даҳона, шохоб

Фамуншаҳр — сарбанди наҳр

Фароз — боло, баландй ва ба маънии боз ва муқаррар

Фарвардин — ба марту апрель баробар аст

Фасон — хора ё қайроқ

Фатҳ — кушодан; фатҳи ҳалич — кушодани наҳр, ба кор андохтани наҳр

Фозил — дар бисёр маврид ба маънои тасвири фавворан шахри Тароблус

Фусайл — масоҳати байни ду чиз (масалан фосилаи байни ду девор ё ду кӯҳ)

Фуқаҳо — чамъи фақеҳ - қонунишиносон

Фуқоъ — оби ҷав, оби биринҷ, фута —обо, боронй

Х

Хавос — чамъи хос — одамони баргузида, аҳли дарбор

Хайёт — дарай, дузаанда

Халич — ба маънои наҳр низ омадааст

Харифя — тирамоҳй

Харфир — роҳбаладе, ки уро аҳли қабила медонанд ва ба ҳамсафаронии ӯ зарар намерасонанд.

Харфорат — пуле, ки аз ҳоҷиён мегиранд ва ба онҳо иҷозат медиҳанд, ки ба ҳар роҳе, ки хоҳанд бираванд.

Хашшош — кӯкиор

Хисрав — подшоҳ

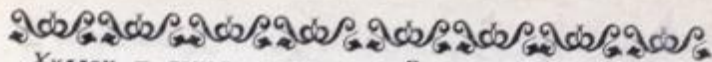
Хишти зунни — хишти нугтез

Хомис — панҷум

Хон — ба маънои иморат, корвоисаро, меҳмонхона ва знефат низ омадааст

Хона — ба маънои хонаи каъба низ омадааст

Хорбор — хуруқворй

Худлом — чамъи ходим —
хидматгорон

Хулафо — чамъи хаалифа.

Хаалифа — унвония ҳукмронони
мусулмононе буд, ки аз авлоди
Муҳаммад ва хешу табори у
буданд, маънояш ҷойнишини аст

Хумс — панҷяк

Хуши — қотил, одамқуш

Худ — кулоҳи оҳанин

Ҷ

Ҷаҳ — шаҳодатнома

Ш

Шамс — офтоб

Шат — дарён калон

Шаққи — кафидагай — роғи

Шаҳр — моҳ

Шибр — ваҷаб

Ширӯв — бодбонии кингӣ, хайма,

хиргоҳ

Шористон — шаҳристон, қалъан
байни шаҳр

Шоҳсиярғам — ҳандалак

Шурфа — айвон

Шух — чирк

Э

Эҳром — либоси ҳоҷиён, ки ба
дӯш меовезанд.

Эҳтибос — банд гардидан,
зиндонӣ шудан

Ғ

Ғалаба — ба маънои серодам,
сераҳолаи ния омадааст

Ғалия — гафси

Ғарб — горат

Ғурабо — чамъи ғариб —
ғарибон мусофирон.

Қ

Қайим — ниғаҳбон, сарпарастӣ
ятимон

Қабола — шартнома

Қаловуз — посбон, қаровул

Қамар — моҳтоб, моҳ

Қараш — наҳанг

Қасис — руҳонӣ

Қатроц — ширеш, шилм

Қаҳр кардан — торумор кардан

Қияи-мудир — соҳиб

Қозилоқуззот — калони қозихо,
роҳбари қозихо

Қовда — асос, пой, тарафи поён.

Қолмуллайл — шабзандадор,
зоҳид

Қолу-ал-ҳаққум валли ало
лифусиқум — рост бигӯед, агарчӣ
он ба нафси шумо расад ҳам.

Қоҳир — тавоно, зӯрианд

Қуззот — чамъи қозӣ, қозиеӣ

Қул — аъзуу бираббанинос- ояте
аз Қуръон, ки дар шакли дуо хонда
мешавад, тарҷимааш; бигӯ, паноҳ
меорам ба шарвардингори мардумон.

миналқиннати ваинос-давоми
ҳаши сурра, тарқимааш: паноҳ деҳ
маро аз зарари қинси қинҳо па
қинси мардумон.

Х

Ҳаволя — атроф
Ҳадду ҳаср кардан — ҳисобу
китоб кардан, шумурдан
Ҳадос — қамъи ҳадъя
Ҳазира — чордевор, ҳаёт
Ҳарасаҳуллоҳи — таоло
миналофот — худованди бузург
ингоҳ дорад онро аз балоҳо
Ҳарроқа — сузанда, оташдиҳанда
Ҳасни — устувор, мустаҳкам
Ҳасир — бурё
Ҳашр — қисмат
Ҳаҷар — санг
Ҳаҷаруласад — санги снёҳе, ки
дар қабза гузошта шудааст.
Ҳаҷҷоҷ — қамъи ҳоҷй
Ҳамалля — солшуморин ҳиҷрин
қамаря, ҳар соли он аз 354 рӯз
иборат аст
Ҳисн — қалъа
Ҳин ҳозиня — онҳо ниҳо буданд
Ҳомил — борвар, мевадор
Ҳор — сувон
Ҳошия — ба маънои аҳли
дарбор низ омадааст
Ҳошият — атрофиён, одамони
наздик

Ҳофиз — ниғаҳдораида
Ҳоҷ — қамъи ҳоҷй
Ҳубуб — галла
Ҳулият (хуля) — либос, қаваҳирот

Ҷ

Ҷад — бобо
Ҷазар — сабзӣ
Ҷалд — чолок, бебок, чобук
Ҷалил — бошукӯҳ
Ҷаммоза — тезрав
Ҷанибат — асп
Ҷаноҳ — бол, пар
Ҷиср — пул, кӯпрук
Ҷомеъ — масҷиди ҷумъахонӣ,
масҷиди калоне, ки рӯзҳои ҷумъа
он ҷо намоз мегузоранд.
Ҷухфа — дараҳи танги байни
кӯҳӣ, танги

МУНДАРИЧА

Сарсухан	3
Саодатнома	5
Аз "Насиҳатнома".....	23
Қитъаҳо.....	25
Сафарнома	27
Тавзеҳот.....	128
Луғат.....	130

барои дастрасии китобҳои ҷолиби
дигар, тугмаи зеро пахш кунед:

t.me/kitobju

Носири Хусрав
ОСОНИ КЛАССИКА

"АНИС", ш. Хучанд, 2003, 140 саҳ.

Ба матбаа 6.06.2003 супурда шуд. Ба чопаш 20.06.2003 имзо гардид.
Андозааш 60X42/16. Чопи офсет. Ҷ.ш.ч. 8,75.
Супориши 52. Теъдод 1000. Нархаш озод.

Дар матбааи ҶММ "Наргис" чоп шудааст.

Нашриёти "АНИС", ш.Хучанд, кўчаи Ленин, 41.

